

ژورنال ارزښتون

سید امجد احمد
Ketabton.com

ٲولنيز ارزښتونه

امرالله امېد

۱۳۹۴ل كال

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: ټولنيز ارزښتونه

ليکوال: امرالله امېد

خپرونډی: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي خانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: پخپله ليکوال

پښتۍ ډيزاين: نجيب الله ناييل

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحريک د خپرونو لړۍ: (۶۴)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

ڊال۽

هغوى ته چي ٻه ارزڻتونو باور لري
او ارزڻتونه پالي.

ليکڻ

مخ	سرليک	شمېره
۱	خپلې خبرې	1
۴	ټولنيز ارزښتونه څه دي؟	2
۸	پښتونولي	3
۱۲	شخصيت ساتنه	4
۱۶	جرگه	5
۱۹	باور ساتنه	6
۲۸	غوره انساني سلوک	7
۳۴	انساني کرامت	8
۴۰	ادب	9
۴۴	مدنيت	10
۴۸	اورېدل	11
۵۳	فن و هنر	12
۵۷	برياليتوب	13
۶۲	ځان پېژندنه	14
۶۶	ځواني	15
۷۰	لږې خبرې کول	16
۷۵	حيا و شرم	17
۸۱	القاب	18

19. دنورو نظریاتو ته درناوی ۸۵
20. دعا و آزار ۸۹
21. راشه - درشه ۹۳
22. زغم و نرمښت ۹۸
23. ژبه ۱۰۳
24. بڼایست و بڼکلا ۱۰۷
25. بڼه دوستان ۱۱۱
26. پوښاک ۱۱۶
27. بڼه خوی ۱۲۰
28. مسوولیت پېژندنه ۱۲۹
29. مطالعه ۱۲۳
30. مېلمه پالنه ۱۳۹
31. مینه و محبت ۱۴۱
32. نسبت و منصب ۱۴۵
33. یووالی ۱۵۰
34. سوله او خپلواکي ۱۵۴

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

خپلې خبرې

ټولنيز ارزښتونه هغه څه دي، چې ټولنه ورته په درنښت قايله وي، هر کلتور او فرهنگ خپل ارزښتونه لري، زموږ پښتني ټول ارزښتونه لکه جرگه، مرکه، مېلمه پالنه، په وعده درېدل، د حق پلوی کول، د تورسرو درناوی، د سپين ږيرو عزت، نتواتي، مچلغه او نور زيات ارزښتونه چې سوچه پښتني ارزښتونه دي، د افغاني ټولني ټولنيز ارزښتونه هم دي.

په دې سربېره عزت، غيرت، شهامت، مېړانه، نارينتوب، ناموس ساتنه، حب الوطني، قوميت پالنه او داسې نور د ټولني د روح په څېر ټولنيز ارزښتونه دي. د ټولني د ارزښتونو لمن ډېره پراخه ده، څومره چې د ټولني او انساني ژوندانه لمن پراخه ده، په همدې ډول ارزښتونه هم سره زيات او پراخ دي. په ځېنو ځايونو کې بسايي يو څه د ارزښت په توگه وگڼل شي او ومنل شي، خو په ځېنو نورو ځايونو کې بيا هماغه ډول تعبير نه لري. ما دلته هڅه کړې هغه ارزښتونه راواخلم او بحث ورباندې وکړم، چې د پښتني او افغاني ټولني گډ ارزښتونه دي.

گټه تر لاسه کول، مسوولیت منل، تعقل، شفافیت، خوندیتوب، د صدقاتو ورکړه، د بېوسو لاسنیوی، د بشر حقوق، ډیموکراسي، پاکوالی او نظافت، گډکار کول، انساني اړیکې، توافق، ټوکې ټکالي، فولکلور، دودیزه درملنه، د بیان آزادي، روغتیا، بوختیا، سوکالي، بڼېرازییا، امنیت، سوله، د نورو عقایدو ته درناوی، په ځان اعتماد، ښکلا، ساده توب، د عقل اصالت، ژمنتیا، رښتیا ویل، مننه کول، سوداگریزه بوختیا او دې ته ورته زښت ډېر ارزښتونه دي، چې ټولني او خلکو د درښت په تله تللي او ځانگړی ځای او مقام لري، چې ما د کتاب د حجم د غټېدو له وپړې ورباندې بحث نه دی کړی.

زموږ ټولنه چې یوه عقیدوي ټولنه ده، د دې تر څنګ د اصیل کلتور له ارزښت سره جوخت منلي ټولنيز ارزښتونه هم لري، چې د اجتماعي ژوندانه او غني فرهنگ ښکارندويي کوي. په نړۍ کې هره ټولنه خپل ارزښتونه لري او خلک یې پالي، خو هغه ارزښتونه چې د معنویت له چينې اوبه څښي، هره ټولنه یې نه لري. په زغره ویلای شو چې په دې برخه کې زموږ د ټولني شمله هسکه ده. د بېلګې په توګه مېلمه پالنه (د ډېرې، حجرې) ارزښت زموږ د ټولني هغه ارزښت دی، چې په نړیواله کچه شهرت لري او د ښې ملګرتیا، انسان دوستۍ او بشردوستۍ له فلسفې او حکمته ډک دی. یا تور سرو ته درناوی هغه ارزښت دی، چې هېڅ بله ټولنه یې بېلګه نه شي وړاندې کولای. یا

جرگه چې زموږ د کور - کلي او ولس ډېرې ستونزې ورباندې هوارېږي، په هېڅ يوه ټولنه کې نه شته. له همدې ځايه وايو چې زموږ ټولنيز ارزښتونه تر ډېره زموږ له اصيل کلتوره سرچينه اخلي او زموږ د کلتوري غنا په اصل کې د خورا مهمې برخې نوم دی.

انسان نيمگړی دی، دا چې دغه اثر زما د فکري توليد پانگه ده، په نيمگړتياوو يې له تاسو قدرمنو واردمخه بخښنه غواړم، په دې هيله يم چې دا کتاب به تر يوه حده د افغاني او پښتني ټولني د پېژندنې په برخه کې گټور ثابت شي.

درنښت

اميد

ټولنيز ارزښتونه څه دي؟

هر هغه څه چې ټولنه ورته په اهميت قايله وي، ټولنيز ارزښت گڼل کېږي، د بېلگې په توگه عقیده او گروهه ټولنيز ارزښت دی، مذهب ټولنيز ارزښت دی، اخلاق ټولنيز ارزښت دی، کلتور ټولنيز ارزښت دی، پوهه، محبت، روغتيا، شتمني، راشه درشه، مېلمه پالنه، فصاحت و بلاغت، چوپتيا، ښه وينا، سخاوت، غيرت، درناوی، پښتونولي، اتفاق دا ټول ټولنيز ارزښتونه دي. يانې هر هغه څه چې د ټولنې خلک يې د يو جوهر په توگه مني او ورته اهميت لري، ټولنيز ارزښت گڼل کېږي. هغه که مادي ارزښتونه دي او که معنوي.

د ټولنپوهنې د علم له مخې ټولنيز ارزښتونه هغه دي، چې ټولو ته د منلو وړ وي. يا په بله وينا هر هغه څه چې د ټولنې د ستاينې وړ وي ټولنيز ارزښت گڼل کېږي. کېدای شي يو څه به د ځينو لپاره د منلو وړ نه وي، يا به په حقيقت کې ارزښت نه وي، خو د ټولنې اکثريت چې يې ارزښت گڼي ټولنيز ارزښت دی. لکه د نسب او قوميت موضوع بنايي ډېر ته د منلو وړ نه وي او په عقیده کې هم دا اصل په پام کې نه نيول کېږي، خو په دې سترگې نه شي پېداى، چې دا ټولنيز ارزښت دی او خلک ورته په ارزښت قايل دي.

فرانسوي ټولنپوه ژان کازنو وايي: «گروهې، سلوکونه، پېژندنې، فنون او مادي شيان چې په اړه يې د خلکو افکارو او باورونو ښه نيولې او په تجربو رسېدلې وي، ټولنيز ارزښتونه گڼل کېږي». په هره ټولنه کې د خلکو عقیده

ټولنيز ارزښت دی او ټول خلک ورته په درنښت قایل وي. غوره سلوک، اخلاقي رفتار او ښکېک کړدار د ټولني ارزښت دی. د خلکو پېژندنه، پخپله د ارزښتونو پېژندنه، د علومو پېژندنه او نورې پېژندنې ټولنيز ارزښتونه دي. د شعر فن، د ليکوالۍ فن، د ويناوالۍ فن، د موسيقۍ فن، د زرگرۍ فن، د ميناتورۍ فن، د نقاشۍ فن، د رسامۍ فن، د خطاطۍ فن او نور فنون، چې خلک ورته په اهميت قایل دي ټولنيز ارزښتونه گڼل کېږي. ټولنيز ارزښتونه په هره ټولنه کې يو شان نه دي. په هر هېواد، هر مذهب او هره عقیده کې ټولنيز ارزښتونه سره په توپير کې دي. ختيځ او لوېديځ سره د سوسيالېزم او کپيټالېزم په ارزښتونو کې اختلاف لري. بودېزم، اوسنی يهوديت، اوسنی نصرانيت او اسلام مبارک دين سره په ارزښتونو کې توپير لري.

د هرې ټولني ټول ارزښتونه د عقيدوي ارزښت، اجتماعي ارزښت، اقتصادي ارزښت او فرهنگي ارزښت تر سيوري لاندې وده کوي او دا څلور ارزښتونه د ټولنيزو ارزښتونو ټول فروع په بر کې نيسي. دلته موږ په دې بحث نه کوو چې څه شی ارزښت دی او څه شی نه دی؟ موږ يوازې په دې بحث کوو چې ټولنه څه شي ته په ارزښت قايله ده او څه شي ته نه ده. په بلخ کې د سخي صاحب جنده پورته کول به ارزښت او عقيدوي بنسټ نه لري، خو ټولني اوس د ټولنيز ارزښت په توگه منلی دی. زيارتونو ته د بنځو ډله ډله ورتگ بنايي عقيدوي ارزښت ونه لري، خو دغه اصل اوس هم په ټولنه کې د يو ارزښت په توگه ژوندی دی، ځينې کلتوري رسومات په هره ټولنه کې شته چې ټولنيز ارزښتونه گڼل کېږي.

د راييمونډ ويليمز (Raymond Williams 1921-1988) په باور ارزښتونه په معنوي لحاظ په دوه ډوله دي، يويې په څرگند ډول اجتماعي ارزښتونه دي، چې خلک ورته څير دي، خلکو ته اهميت لري او رسېدلو ته يې هڅه کوي، دويم ډول يې د بېلابېلو کړنو په اړه د اخلاقي قضاوت معيار او ظابطه ده، چې نوموړی عالم دې ته فرهنگي ارزښت وايي.

ټولنيز ارزښتونه په حقيقت کې اخلاقي احکام دي، يا هغه حکمونه دي چې ټولنې ته ارزښت لري، ټولنه د همدغو ارزښتونو په چوکاټ کې خپل عقيدوي او فرهنگي مزل کوي او له نورو ټولنو سره د توپير حدود ټاکي. جرگه زموږ د ټولنې ارزښت دی، خو بنايي په نورو فرهنگونو کې دا اصل کمزوری وي، هلته بنايي خلک قانون او حکومت ته مراجعه وکړي او د جرگې په نوم څه ونه لري. حيا ټولنيز ارزښت دی، خو بنايي په غېر مذهبي ټولنو کې دا ارزښت معکوس تعبیر ولري. د مشرانو درناوی او تور سر و ته درناوی زموږ ټولنيز ارزښت دی، خو شايد په ځينو ټولنو کې دا موضوع په بل ډول وي.

څومره چې انساني ټولنې په بېلابېلو فرهنگونو وېشل شوي دي، هماغومره يې سره ارزښتونه په توپير او اختلاف کې دي. ځينې ټولنې مادي ارزښتونو ته ترجيح ورکوي او ځينې بيا معنوي ارزښتونه معتبر گڼي، ځينې ټولنې بيا دواړه ارزښتونه مهم او د ټولنې د مادي او معنوي پرمختگ په لاره کې اړين گڼي. په ځينو ټولنو کې د کلتوري ارزښتونو د ودې لپاره کار کېږي، په ځينو ټولنو کې بيا کلتور په اصیل او نا اصیل وېشل کېږي، اصیل فرهنگ ارزښت گڼل کېږي او د نا اصیل پر وړاندې مبارزه کېږي. که په

لنډه توگه ووايو ارزبنتونه د ٲولنې له مادي او معنوي سرچينو الهام اخلي او په هره ٲولنه کې د يو مهم اصل په توگه ځای او مقام لري. څرنگه چې کلتورونه بدلون مومي، ورسره فرهنگي او ٲولنيز ارزبنتونه هم بدلېږي. نن نړۍ د زياتو ٲولنيزو ارزبنتونو شاهده او هره ٲولنه خپل خپل ارزبنتونه لري.

پښتونولي

پښتونولي د پښتني ټولني ارزښت دی، پښتونولي پښتني خويونو او پښتني اخلاقو ته وايي. هر هغه څوک چې همت، جرئت، مېلمه پالنه، شجاعت، سخاوت، مېړانه او باتوري ولري ورته وايي فلانی سړی پښتون دی. هر هغه څوک چې پر وعده وفا ولري، پر بېوزلو زړه سوی ولري، د حق پلويتوب وکړي، خلک وايي فلانی سړی پښتون دی. هر هغه څوک چې غيرت ولري او د خپلو نواميسو ساتنه کوي، خلک وايي فلانی سړی پښتون دی. هر هغه څوک چې د غليم پر وړاندې جگړه وکړي، يا په کومه جگړه کې د وياړ کارنامه تر سره کړي، خلک وايي فلانی سړی پښتونواله وکړه. هر هغه څوک چې زړورتيا له ځانه وښايي، خلک وايي پښتون دی. هر هغه څوک چې د شرف، عزت، حيثيت، وقار او انساني کرامت د درناوي لپاره کار وکړي، خلک وايي فلانی په رښتيا پښتون دی. شرم کولو، حيا او عزت النفس ته پښتونولي وايي.

سړيتوب، غيرت، تورزنتوب او په خپلو افتخاراتو وياړل پښتونولي ده. که دې د يو ظالم پر وړاندې د مظلوم ننگه وکړه، د پښتو کار دې وکړ. که دې يو چا ته پناه ورکړه، نو د پښتو کار دې وکړ. که دې يو څوک د ظالم له منگولو خلاص کړ، د پښتو کار دې وکړ. پښتونواله پښتون ته د دې اجازه نه ورکوي چې بې غېرته کار وکړي، يا داسې کار وکړي چې انسان ته د شرم خبره وي. پښتونولي په پښتون انسان کې د وجدان جوهر ته وايي، د وجدان

مثبتې فيصلې ته وايي، د وجدان قضاوت ته وايي، انساني ارزښت ته وايي، معنويت ته وايي، د سړيتوب او شخصيت جوهر ته وايي، سرلورې ته وايي، ديانت ته وايي، اکرام او خلوص ته وايي، هغه جوهر ته وايي چې انسان ته ارزښت او قيمت بخښي، هغې کړنې ته وايي چې انسان ورباندې د سرلورې احساس کوي.

هره هغه کړنه چې د سليم عقل او پاک وجدان په اساس تا تر سره کړه او اروا دې د راحت احساس وکړي، پښتونولي ده. هره هغه بريا چې تا د ځان لپاره سرلورې وگڼله، پښتونولي ده. د معنويت هر تاج چې تا ته ستا د کړنې له مخې ټولنې درپه سر کړي، پښتونولي ده. پښتونولي په پښتون انسان کې يو معنوي ځواک دی، يو داسې ځواک چې په نېکو امر کوي او له بدو دې منع کوي. يو داسې ځواک چې سم له ناسمو بېلوي، يو داسې ځواک چې له انسان او انسانيت سره د مينې په فلسفه تا د هغه ملاتړ ته رابولي. پښتونولي انسان پت او درنښت ته رابولي او ژوند ته د سرلورې کيسه کوي. په انسان کې همت روزي، په انسان کې جرئت ته وده ورکوي او په انسان کې د رهبريت، قاطعيت، صميميت او عدالت خويونه پنځوي.

پښتونولي د انسان په وجدان کې د عالي افکارو نه په الهام اخېستنې سره هغه جوهر دی، چې پښتون انسان ته د سرلورې دستار تړي او د عظمت له خزانه ورته ډېر څه په برخه کوي. پښتونولي په ځان کې د نېکو اخلاقو د مديريت ځواک دی، چې انسان ته د ښه او بد کار توپير په گوته کوي او ښو چارو ته يې رابولي.

پښتونولي په پښتون انسان کې د ناخوداگاه ضمير پټ او مرموز ځواک دی، چې د انسان په خوداگاه ضمير حکومت کوي او پښتون انسان نه پرېږدي چې د بې شرمۍ، بې همتۍ او پستۍ نړۍ ته پناه يوسي.

يو کس چې ظلم و ناروا وکړي، خلک وايي بې پښتو کار يې وکړ، يو کس چې د بل حق و خوري، خلک وايي بې پښتو کار يې وکړ، يو کس چې بې غبرتۍ ته غاړه کېږدي، خلک وايي بې پښتو کار يې وکړ.

پښتونولي د پښتني ارزښتونو نوم دی، يو څوک به پښتو خبرې کوي، خو پښتونولي به نه لري، يو بل کس به په پښتو خبرې نه کوي د پښتونولي کار به وکړي، خلک وايي د پښتونولي کار يې کړی دی. که درنه جامه دې واغوستله، خلک وايي پښتونوالۍ ته ژمن انسان دی. که دې د خلکو د ناموس د ساتنې لپاره توره پورته کړه، خلک وايي په پښتو ولاړ سپری دی. که دې له بد اخلاقو، بې شرميو، بې حيثيتيو ډډه وکړه او خپله لاره دې له بد عمليو بېله کړه، خلک وايي د پښتونولي په لاره روان دی.

پښتونولي د اخلاقو او لوړو ټولنيزو خويونو ټولگه ده، پښتونولي د پښتني ټولني روح دی، پښتونولي د پښتنو زينت او جامه ده. پښتونولي بشريالنه ده، پښتونولي مينه ده، محبت دی، صداقت دی، عدالت دی، ايماني قوت دی، سرلوري ده او سربازي ده. سرپټوب هم ورته وايي او نارينتوب يې هم بولي. دغه د پښتونولي صفتونه دي، هر پښتون چې خپله شمله له نازه کړه وړي، نو دا صفتونه بايد پکې وي. شخصيت به يې له دې مرغلرو جوړ وي او د ژوند تيارې به يې په دې رڼاگانو بنايسته وي. نو په لنډه توگه

ويلاى شو چي پبنتونولي د پبنتني ٲولني ستر اوله عظمته ډك ارزبنت
دي.

شخصیت ساتنه

شخصیت ساتنه ټولنيز ارزښت دی، هر سړی هڅه کوي، چې شخصیت یې وساتل شي او پر لمن یې تور داغ پورې نه شي. ارواپوهان د شخصیت رغښت له درې توکو گڼي: ارثیت، چاپیریال او د ژوندانه تجربې. هغوی استدلال کوي، چې د هر انسان د شخصیت مانۍ له دې درې توکو جوړه شوې ده، خو د اخلاقیاتو په قاموس کې بیا شخصیت د انساني جوهر نوم دی، شخصیت د انسان په وجود کې د معنویت هغه مرغلره ده، چې انسان ورباندې سرلوړی وي، انسان ورباندې عزتمن وي او انسان ورباندې ښاغلی او منلی وي.

شخصیت د انسان زینت دی، شخصیت د انسان هويت او پېژندنه ده، شخصیت د انسان درنښت او وقار دی، شخصیت د انسان کمال او جمال دی، شخصیت د انسان «آب» دی او شخصیت د انسان په وجود کې د معنویت اروا ده. شخصیت د انسان د افکارو، احساس او کړنې ټولگه ده، زموږ سم فکر زموږ شخصیت دی، زموږ روح نیت زموږ شخصیت دی، زموږ مینه زموږ شخصیت دی، زموږ درک او احساس زموږ شخصیت دی او زموږ کړنې او اعمال زموږ شخصیت دی.

موږ شخصیتونه د خلکو د فکر، احساس او عمل له مخې سره بېلوو. موږ وایو فلانی تکړه دی، فعال دی، ښه ویناوال دی، مثبت او قاطع دی، توند

او تريخ دی، خبرلوخ دی، خپلسری دی، ژمن او هوډمن دی. دا ټولې د يو کس د شخصيت ځانگړنې دي.

همدا راز وايو چې فلانی ژور فکر کوي، روڼ آندی او روښان فکره دی، تخليق کوونکی او پنځوونکی فکر لري، ډېر ښه خوښه لري، نوښتگر دی، ځواکمن ذهن لري، وینښ او بېدار دی، ځيرمن او دقيق دی، خیالي او سوچي سپری دی، فلسفي او سودايي دی. دا ټول د يو شخص د شخصيت ځانگړنې دي.

موږ او روچې د ځينو کسانو په اړه ويل کېږي: فلانی بدخويه او بدخُلغه دی، توند او حساس دی، عصبي دی، ژر په قارېږي، اندېښمن دی، بخيل او حسد کوونکی دی، جذباتي دی، ډېر ژر خپه کېږي، نازک مزاجه دی. دا ټولې د يو شخص د شخصيت ځانگړنې دي.

د هر انسان د تعريف لپاره چې کوم صفتونه کارول کېږي دا د هغه د شخصيت تصوير دی، لکه چې وايو: فلانی لورانده دی، ډېر صميمي دی، مرستندوی دی، خوشحال طبيعته دی، ډاډمن او با اعتماد دی، سخي دی، توافق کوونکی دی، احتياط کاره دی، له خلکو سره همکار او ملگری دی، خواخوږی دی. دا ټول د يو شخص د شخصيت جواهر دي.

د يو کس په اړه داسې هم او روچې فلانی ډېر پاک او سپېڅلی سپری دی، هغه په خپله خبره ولاړ او ثابت سپری دی، چست او چټک سپری دی، ډېر اغېزمن سپری دی، د کار او عمل خاوند دی، د زغم او حوصلې خاوند دی، ډېر منظم او اصولي دی. دا ټول د يو شخص د شخصيت اوصاف دي.

يا لکه چې اورو، فلانی دروغجن دی، بې اعتماد دی، لاپو دی، دوړن دی، بدگومانه دی، فاسق دی، بد کاره دی، بد گفتاره دی، بدمعاش دی، بې لارې دی، بې منطقه دی، بې ډبه دی، بې شرمه دی، بد اخلاقه دی، بد سلوکه دی، بدمزاجه دی، بې ضميره دی، بې وجدانه دی، بې عزته دی، بې حیثيته دی، بې سوره دی. دا ټول هغه صفتونه دي، چې بېلابېلو اشخاصو ته کارول کېږي او د ځينو د شخصیت له اوصافو څخه گڼل کېږي.

نو انسان هڅه کوي، چې په ټولنه کې ورته دروند نظر وشي او شخصیت يې د ښو صفتونو له اصله جوړ وي. د هر کس هيله او ارزو دا وي، چې د ښو صفاتو او ښو اخلاقو له لارې يې شخصیت په ټولنه کې د عزت مقام خپل کړي او حیثیت ته يې زیان ونه رسي.

انسان په فطري ډول غواړي خپل جوهر وساتي، د همدې موخې لپاره مدام په دې لاره کې هڅه کوي، چې له ناکارو او بې کارو چارو لاس په سر شي او د اخلاقو او دیانت لاره غوره کړي، ځکه چې د شخصیت گوهر يې د ښو صفتونو په سمندر کې موندل کېږي. مور او تاسې هر یو په دې هڅه کې یوو چې ښه شخصیت ولرو او په خلکو کې په ښه نامه یاد شو.

انسان په فطري ډول له خپل شخصیت سره مینه لري، انسان په فطري ډول دا خوښوي، چې د عزت او درنښت په نظر ورته وکتل شي، انسان دا خوښوي، چې په خلکو کې د عزت او سرلوړۍ ژوند تېر کړي او خلک يې په اړه ښه قضاوت ولري. ځکه نو وایو چې شخصیت ساتنه ټولنيز ارزښت دی او د یو مهم اصل په توگه ورته کتل کېږي.

جرگه

جرگه هم پښتني ارزښت دی، هم افغاني. جرگه په ولس او خلکو کې منلی دود دی، افغانان خپلې ډېرې ستونزې او مسئلې د جرگې او مشورې له لارې حلوي. ډېرې دښمنۍ په جرگه حل شوي او ډېرې خوابدۍ د جرگې له برکته په خوشحالي بدلې شوي دي.

موږ افغانان د جرگې دود ته ډېر درناوی لرو، که یو څوک سهواً یا قصداً د چا پر وړاندې د کوم جرم مرتکب شي، مقابل لوري ته د پښېمانۍ لپاره جرگه او تنواتې لېږي. مشران، سپین ږيري، روحانيون او عالمان ورته کور ته لېږي او د خپلې سهوې بخښنه غواړي. که څوک د چا خور یا لور غواړي، نو جرگه ورته لېږي. که څوک له چا سره خپلولي کوي، نو جرگه ورته لېږي. که څوک له چا سره زړه بداوی لري او غواړي چې دغه حالت ته د پای ټکی کېږدي، نو جرگه ورته لېږي. که څوک د پولې-پټي په سر د پېښېدونکې شخړې مخه نیسي، یا د پېښې شوې ستونزې هواری غواړي، نو په خپلو کې سره جرگه کېږي. که څوک د ولس د حق غوښتلو لپاره له دولته غوښتنه لري، نو قومي مشران او با اعتباره شخصیتونه ورته جرگه لېږي. آن تر دې چې د افغانانو لویه جرگه د هېواد د برخليک په اړه لويې فېصلې کوي او دا یو ستر منلی او ځواکمن دود دی.

د جرگې دود په خلکو کې منلی دود دی، دا ټولنيز ارزښت له لرغونو زمانو په افغاني ټولنه کې شته او د يو اصل په توگه پالل کېږي. جرگه په افغاني ټولنه کې د يو قانون په توگه مطرح ده او خلک تر ډېره د قانون پر ځای په جرگه تکیه لري. جرگه سم دواړه د مسئلې ټولنيز-اخلاقي حل رامنځته کوي، د پېښې سره سم مخور اشخاص سره راټولېږي او د ستونزې د دواړو اړخونو تر منځ روغه کوي. دا دود ځکه منلی دی، چې له دې سره د پېښې د قرباني لوري درناوی او عذر کېږي، ملامت لوری د خپلې ملامتيا بڅښنه غواړي، خپله سهوه مني، خپل عذر وړاندې کوي او ناغه مني.

جرگه خپل اصول لري، چې «نرخ» ورته وايي، د هماغو منلو شويو اصولو له مخې مشران د مسئلې حساسيت ته گوري او پر وړاندې يې فيصله کوي. د جرگې خیر دا دی چې له قانون نه مخکې پېښې ته رسېدنه کېږي، د جرگې دواړه لوري سره پخلاينې او يو بل ته د عفو او بڅښنې لپاره چمتو کېږي، بله دا چې جرگه په راتلونکې کې د دښمنۍ او شخړې مخنيوی کوي.

په قانون کې بيا دا ستونزه په اسانه نه حل کېږي، يو خو قانون په خپل وخت پېښې ته رسېدنه نه شي کولای، بله دا چې تحقیقات او څېړنې ډېر وخت نيسي، د رشوت، بډو اخیستلو او واسطې وېره هم پکې متصوره وي، چې یو لوری مجازات هم شي، د زیانمن لوري عذر نه وي شوی، زیانمن لوری نه وي پخلا شوی، هغوی وخت ته گوري او د غچ اخیستنې په فکر کې وي. ځکه نو ولس جرگې ته ترجیح ورکوي او جرگه خوښوي.

جرگه ټولنيز ارزښت دی، جرگه درنښت دی، جرگه ملي دود دی، جرگه د ټولنيزو ستونزو او مشکلاتو د حل لپاره ولسي قانون دی. که څه هم بنایي د جرگو ټولې پرېکړې پر عدل او انصاف ولاړې نه وي، بنایي عقیدوي او قانوني اصل ته پکې پاملرنه نه وي شوي، بنایي د ځينو اشخاصو حقوق پکې پامال شوي او له پامه غورځېدلي وي، خو بیا هم جرگه په افغاني ټولنه کې یو ځواکمن ملي، ټولنيز او کلتوري ارزښت دی او خلک ورته په اهمیت او درناوي قایل دي.

افغانان خپلې وړې- غټې پېښې په جرگو هواروي، خپلو مشکلاتو ته د جرگو له لارې حل لټوي، په جرگو باور لري او جرگه د یو ټولنيز ارزښت په توگه په دې ټولنه کې منل شوې ده. په دې سربېره نور پښتني دودونه هم شته لکه: مرکه، چې د یو چا د خور لور د غوښتلو لپاره یوه ډله خلک لېږل کېږي. لکه: ننواټې، چې د عذر لپاره خلک زیانمن لوري ته لېږل کېږي. په دې سربېره نور پښتني دودونه هم شته، چې پښتانه ورته ژمن دي او د پښتونولۍ د اصل په توگه ورته درنښت لري.

باور ساتنه

اعتبار ساتل لويه شتمني او ستر ټولنيز ارزښت دی، ويسا، باور او اعتبار هغه ارزښت دی، چې د يو شخص معنوي جوهر گڼل کېږي، که تاسې په خپلو دوستانو کې خپل اعتبار وساته، لويه شتمني مو خپله کړه، که تاسې يو با اعتباره دوست وموند، په منزل به ورسره ښه ښکاره شی. د اعتبار ساتلو لپاره صداقت او رښتینولي اصل دی. که چا خپل ځان په رښتیا ویلو عادت کړ او د صداقت جوهر یې په خپل ځان کې وپاله په خپل شخصیت کې به د باور او اعتماد ستره نړۍ وپنځوي.

موږ پر ځان د باور یا پر خپلو وړتیاوو د باور خبره کړې وه، دلته غواړو د ځان په اړه د نورو په باور خبره وکړو. پر ځان باور هغه څه دي چې ته یې د خپل ځان په اړه لري، یا ته د خپل ځان په اړه فکر کوي. د ځان په اړه د نورو باور په دې مانا دی، چې ستا په اړه نور څه فکر کوي او ته د نورو له آنده څه او څوک یې؟

د اعتبار د ساتلو او پر ځان د نورو د باور لپاره مدام د اخلاص لاره غوره کړئ، له انسانانو سره مینه وکړئ، د خلکو د خیر پلویان شی، د خلکو په خوشحالی خوشحاله او په ځپگان یې خپه شی، له خلکو سره رښتیني محبت ولري، خپله وعده هېڅکله مه ماتوي، که چا درته امانت و سپاره کله یې هم خیانت نه کړئ، د خپلو دوستانو رازونه وساتئ، د نورو په

خطاوو او سهوو سترگې پټې کړې، د چا د شخصيت د وژلو او سپکاوي فکر مه کوئ، چا ته هم د فریب او تېر ايستلو دام مه ږدئ، مدام بايد ستاسې سلوک د نورو په وړاندې په درناوي ولاړ وي، تاسې بايد نورو ته وښايست چې د نورو انساني کرامت ته درناوی لری، له هغوی سره مينه لری، د هغوی خواخوږي ياست. هله به تاسې په خلکو کې خپل اعتماد او باور ساتلی وي او هله به تاسې په ټولنه کې د غوره شخصيت ځای او مقام خپل کړی وي.

تاسې بايد په خپل شخصيت کې د اعتماد ساتلو لپاره ځانگړې نړۍ ولری، هغه کړنه تر سره نه کړئ چې ستاسې باور او اعتماد ته زیان رسوي او تاسې د خلکو په منځ کې بې باوره کوي. پښتانه وايي: «د درواغو مزل لنډ وي». که مو په درواغو د چا د باور او اعتماد رایه خپله کړه، پوه شئ چې دا مزل مو تر یوه وخته دی او دوام نه شي کولای.

له تاسې سره خپلې تجربې شریکوم، یوه ورځ یو دوست راته تلیفون وکړ و یې ویل چې د کور مخې ته یې خلک د اوبو له ستونزې سره مخامخ دي، د څښاک اوبه نه شته، خلکو تره کړې چې په کوڅه کې یوه ژوره څاه ویاسي، څه نا څه پېسې یې ټولې کړي دي، خو یو څو زره پکې کمېږي، ما ویل که ته په دې ثواب کې برخه واخلي ښه به وي. په سبا مې د خدای د رضا لپاره پېسې وروسپارلې او ضمیر مې په دې خوشاله و چې د خیر کار مې کړی دی، څو میاشتي وروسته داسې پېښه شوه، چې د خپل دوست کور ته لاړم، شاوخوا ټول قصرونه او ماڼۍ آبادې وې، داسې معلومېدل چې د دې ځای هر کس په خپل کور کې د ژوندانه ټول سهولتونه لري او دې ته اړتیا نه شته

چې خپل بچيان کوچې ته په اوبو پسې وباسي. د خپل دوست کور ته څېرمه په هېڅ ځای کې د اوبو څاه نه وه، له ماشومانو مې پوښتنه وکړه هغوی وويل: دلته د اوبو بمبه نشته. پوه شوم چې دوست مې راته رښتيا نه وو ويلي او په خپل کور کې د ژورې څاه لپاره يې رانه پېسې اخېستې وې. اوس زما هغه دوست له ما سره هغه پخوانۍ تصوير نه لري او باور ورباندې نه شم کولای.

يو دوست مې کيسه کوله، ويل يې چې يو ملگري يې ورته زنگ ووايه، ويې ويل: وروره! چېرته يې؟ زما څو روپو ته اړتيا ده؟ وايي چې ما ترې پوښتنه وکړه چې خیر خو به وي؟ راته يې وويل چې مېرمن مې په روغتون کې بستر ده، همدا اوس دې ورپه پيدا شوه، ډاکټر ورته دوا درمل ليکلې او زما په لاس کې ټنگه هم نه شته، ما ويل چې که څو زره دې راته راکړې وای، چې درمل ورباندې واخلم. وايي چې پېسې مې ورکړې، خو وروسته خبر شوم چې نوموړي بناغلي په دې ورځ له خپلو لسو دولسو دوستانو په همدې نوم پېسې ټولې کړې وې، نه يې مېرمن بستر وه او نه يې لور پيدا شوې وه.

هغه کيسه کوله چې له دې خبرې دوه درې کاله تېر شول، خو هغه نه په مخه راځي او نه مې تلفون ته ځواب وايي. ځينې خلک رښتيني نه وي، د خلکو د تېر اېستلو لپاره خپله سليقه او قیافه جوړوي ته به وايې چې له سترو اخلاقو او دياتته جوړ انسان دی، خو کله چې ورسره په کومه معامله او راکړه ورکړه کې مخامخ شي بيا سرې پوهېږي چې چلند يې څه ډول دی. نو

په کار ده د نورو باور ساتلو لپاره په ځان کې معنويت ته کار وکړو او دا ټولنيز ارزښت خپل کړو.

اعتماد تکيه کولو، په يو چا متکي کېدلو او يو چا ته له گومان پرته د چارو سپارلو ته وايي. پر ځان اعتماد، پر بل اعتماد، پر ټولنه اعتماد او پر سستم اعتماد د اعتماد او باور بشپړوونکي دي. که موږ وغواړو د باور او اعتماد معراج ته پورته شو، نو دغه منزل له «ځانه» پيلوو. اعتماد معنوي جوهر دی، چې لومړی بايد د خپل شخصيت په کرونده کې وکرل شي، وپالل شي او د غوږېدا لپاره يې کار وشي.

د اعتماد او باور لپاره د هر انسان په تشخص کې لويه نړۍ پټه ده، هر کله چې د اعتماد لمر د انسان دغه نړۍ روښانه کړي، د بې باورۍ تيارې په خپله کډه کوي او د باور سهار د پيلېدا سندره وايي.

پر ځان اعتماد د ټولو باورونو سرچينه ده، دا صفت په ځان کې پنځول اسانه او ارزانه دی، پر ځان اعتماد پر خپل وجدان اعتماد دی، پر خپلې وړتيا اعتماد، پر خپل عزت النفس اعتماد، پر خپلو کړنو اعتماد، پر خپل تصميم اعتماد، پر خپل فکري ځواک اعتماد، پر خپلې عاطفې اعتماد او پر خپل سلوک باور او اعتماد دی. دا هغه لارې دي چې موږ ته پر ځان د اعتماد وړ پرانيزي او موږ پر خپل شخصيت او وړتيا باوري کوي. زموږ ډېرې بې اعتمادۍ له دې سرچينه اخلي، چې موږ دا جوهر په ځان کې نه دی موندلی او نه مو دی پاللی. که موږ پر ځان د باور او وېسا ترانه زده کړه، که موږ د اعتماد په فلسفه پوه شو، که موږ په خپل وجود کې دغه مرغلره وموندله، هله پر نورو اعتماد او باور کولای شو.

د انسان په پټه نړۍ کې د معنویت دغه گلان د عزت النفس په زمزمو خړوبه کېږي او بیا پر ځان د باور میوه او ثمر نیسي. موږ چې څومره د خپل ضمیر هېنداره پاکه وساتو، په هماغه کچه به مو پر خپل نفس باور او اعتماد پیاوړی وي. موږ که د خلکو رښتینې درناوی وکړ، پخپله به د نورو د درناوي وړ وگرځو او پر ځان د باور او اعتماد اصل به مو غښتلی شي.

موږ که د اجتماعي نژاکتونو او سلیقي هنر په خپل ځان کې وپاله، نو د وجدان په کور کې به مو د عزت النفس مانۍ رغولي وي. موږ که په ځان کې اخلاقي، ذوقی او روحي جواهر وپېژندل او په ارزښت یې پوه شو، بویه چې پر ځان د اعتماد مانۍ مالکان یو. پر ځان اعتماد موږ پر خپلې وړتیا باوري کوي او د ټولني له نورو وگړو سره مو د باور پر مراندو ملگرتیا ته رابولي. ډېری بې باوري له دې پیدا کېږي، چې موږ اصلاً پر ځان باور نه لرو او دغه اصل مو په خپل ضمیر کې نه دی پاللی.

زموږ د باورونو مور پر خپل نفس اعتماد دی، د هر انسان په وجود کې د معنویت لویه شتمني پټه ده، د هر انسان په وجود کې د فکر، استعداد، مینې، خلوص، عاطفې، قضاوت او لورینې د مانیز جوهر ستره پانگه پرته ده. موږ باید دغه ارزښتونه او ځواکمنتیا وپېژنو او ورباندې باور ولرو.

یو عالم وايي: «پر خپل ځواک باور لرل نیم بريالیتوب دی» اړینه ده چې باید خپل ځواک وپېژنو او د خپل بريالیتوب په رازونو پوه شو. د امریکا شپاړسم ولسمشر ابرهم لنکن وايي: «په ټولو اعتماد لرل خطرناک دي، په هیچا اعتماد نه لرل ډېر خطرناک»

په دې پوهېږو چې هر سړی د باور وړ نه دی، خو بې باوري هم باید دومره نه وي، چې هر سړی بې باوره وگڼو او د اعتماد مخ ترې وگرځوو. باور د انسانانو تر منځ اړیکې پالي، روابط غښتلي کوي، د صمیمیت او ملگرتیا ویاړ بخښي او باور کوونکي ته روحي سکون ډالی کوي. باور او اعتماد دی، چې د پلار و زوی، مشر و کشر، مېړه و ښځې، دوست و ملگري تر منځ د خلوص او محبت فضا جوړوي او ژوند ته د خوشالیو روح بخښي.

موږ ولې بې باوره یو؟ ولې یو پر بل اعتماد نه لرو او ولې د خپلو کړنو او پرمختګ له پایلو ناهیلی یو؟ دا تر ډېره رواني ستونزه ده، زموږ منفي قضاوت او پر خپلو وړتیاوو عقیده نه لرل زموږ روحي مشکل دی، منفي قضاوتونه د ډېرو انسانانو د شخصیتونو برخې ګرځېدلي، لامل یې دادی چې موږ په خپلو ځانونو کې د توانمندی، روحیه نه ده پاللې او مدام مو د خپلې ناکامۍ احساس ته په ذهن کې ځای ورکړی، حال دا چې دا پېریان پاخول غواړي او د ذهن په کور کې د اعتماد فضاء رامنځته کول.

تاسې به دا ډول شکایتونه ډېر اورئ چې وايي: یوم البدتر دی، اخلاق تباه شول، په زرو کلونو کې به هم پرمختګ و نه ګوري، افغانستان نه جوړېږي، خدای که دا جگړه پای ته ورسېږي، مسلماني ورکه شوه او... دې خلکو ته دا ویل په کار دي، چې ورونو مسلماني هم شته، موږ ورځ تر بلې د بهتری پر لور روان یو، خدای به جگړه پای ته ورسوي، افغانستان جوړ دی، پرمختګ روان دی، اخلاق نه دي تباه شوي. دا زموږ منفي تصورات دي، چې موږ د خپلې بدګومانی په توپان کې ساتي او نه مو پرېږدي، چې د اعتماد او باور له قافلې سره ملگري شو. دا افکار زموږ د پرمختګ مخه

نيسي، دا افکار زموږ وړتياوې او صلاحيتونه وژني او موږ د بري له مزله پاتې كوي. د نړۍ ټول پرمختگونه له فكره الهام اخلي او د انسان هوساينه، سوکالي او ښکمرغي د روغ فکر محصول ده. موږ بايد منفي فکر له ځانه لرې او د مثبت فکر کښت ته د ذهن کرونده وتره کړو، دا يوه رواني مبارزه ده او ولس بايد د بې اعتمادۍ له ناروغۍ وژغورل شي.

اعتماد د پرمختگ کيلي ده، اعتماد د ټولنيز سکون راز دی، اعتماد د ژوندانه د هوساينې تعريف دی او اعتماد د بشريالني او بشر دوستۍ حکمت او فلسفه ده. موږ بايد دغه کتاب پرانيزو او په مفاهيمو يې ځانونه پوه کړو. موږ بايد د بې اعتمادۍ له زندانه راووځو او د اعتماد شعار زمزمه کړو. موږ بايد د بې باورۍ کيسونه مات کړو او د باور په وزرو تري والوزو. د بې اعتمادۍ دنيا وره او د اعتماد نړۍ ډېره پراخه ده. موږ بايد د اعتماد په ستره نړۍ کې پروازونه وکړو او خپل ولس او ټولني ته د باور او اعتماد له نړۍ ستر پيغام راوړو.

د امريکا ستر ليکوال بريان ترايسي په خپله يوه وينا کې وايي: «ما د سترو، برياليو او اغېزمنو ښځو او نارينه وو په اړه څېړنه وکړه، د هغوی بيوگرافي مې ولوستلې، د هغوی جرئت، سلوک او رويه مې مطالعه کړه او د فلسفې، اقتصاد، مذهب، ارواپوهنې او ميتافزیک په رڼا کې مې د هغوی اغېزمنتوب تر څېړنې لاندې ونيو، په پايله کې مې لس ټکي د (key Qualities) يا د کوايفو د کيلي په توگه وموندل. دغه ليکوال لسو ارزښتونو ته اشاره کوي او وايي چې څرگندوالی، کفايت، ثبات، مثبت فکري ځواک، خلاقيت، پاملرنه، پر وعده درېدل، جرئت او اعتماد د دغو

اشخاصو د برياليتوبونو د راز ټکي وو، چې ما په خپلو څېړنو کې وموندل)) نوموړی د هر ارزښت د تفصيلي څېړنې په پايله کې وايي: ((اعتماد هغه څه نه دي، چې موږ يې بايد زده کړو، که موږ د برياليتوب له دغو لسو رازونو نهه خپل کړل، لسم يې اعتماد دی، چې پخپله به زموږ د شخصيت يوه برخه شي او بيا به موږ د يو مثبت او اغېزمن شخص په توگه په ټولنه کې مطرح يو))

هو! که موږ د ټولنيزو ارزښتونو لپاره کار وکړي، د اعتماد ملکه به پخپله زموږ پر شخصيت وزرې وغوړوي او د بې اعتمادۍ له تيارو به نجات راکړي. راحۍ! په گډه د بې باورۍ له دېوانو د اعتماد نړۍ ته پناه يوسو او د روحي سکون او ډاډ په کور کې د هوساينې له غږ سره خپل غږ ملگری کړو.

غوره انساني سلوک

غوره انساني سلوک ټولنيز ارزښت دی. غوره سلوک د انسان اخلاقي جوهر دی، د اخلاقو چینه له همدې ځایه بهانده ده، که زموږ سلوک ښه او لوړ وي شخصیت مو په هماغه اندازه عالي او ستر دی، که زموږ سلوک ښکې او ښکلې وي، په هماغه کچه به مو د زړونو کورونو ته لارې موندلې وي. سلوک د انسان جوهر دی، سلوک د انسان معنویت دی او سلوک د انسان د انساني صفاتو مور ده. که مو غوښتي وي چې د هر کس د زړه پر سیکه د محبت مهر ولگوو دا کار د سلوک له لارې شونی دی، که غواړو چې په دوستانو کې مو د اعتماد او باور ځای او مقام موندلی وي، دا کار د سلوک او رویش له لارې شونی دی، که له نورو سره زموږ سلوک بد وي او موږ له نورو د ښو تمه لرو، دا باد په توره وهل دي، خیال دی او خوب دی.

راځئ! د خپل ذوق په نړۍ کې وگورو، وبه وینو چې انسان په فطري لحاظ هغه څوک خوښوي، چې ښه سلوک ولري، هغه څوک خوښوي چې مینه، لورینه، خلوص او ملگرتیا یې له ښه سلوکه الهام اخلي، هغه څوک خوښوي، چې سلوک یې د اخلاقي جوهر بېلگه وي، چې داسې ده، نو پر نورو د ځان گرانولو او پر نورو د خپل شخصیت د منلو لپاره یوازینی نسخه غوره سلوک دی.

هر انسان د بدسلوکه او نېک سلوکه انسان تر منځ په توپير کولو د خپلې دوستۍ لارې جلا کوي او انسانان په اتومات ډول په دوه کټه گوريو وېشل کېږي، چې يوه د ښو خويونو او نېک سلوک ډله او بله ډله هغه خلک چې بدسلوکه او بد رفتار دي. يو انگرېز شاعر وايي:

‘‘ First we make our habits, then the habits make us’’

يانې موږ لومړی خپل خويونه جوړوو، بيا همدا خويونه دي، چې موږ جوړوي. که د دې خبرې فلسفې ته ځير شو، ډېره ژوره ده، د دې مانا داده، چې زموږ خويونه زموږ په واک کې دي، څرنگه چې وغواړو د خپل خوی او سلوک نيلى ځغلولای شو، خو کله چې خويونه جوړ شول، لوی شول او زموږ د شخصيت کرونده يې ونيوله، بيا نو همدا خويونه دي، چې زموږ شخصيت جوړوي، بيا نو موږ هغه څوک يو، چې کوم خوی او عادت لرو، کومه رويه او سلوک لرو. بيا له دې نړۍ نه شو وتلاى، بيا خلک موږ د خپل سلوک په هېنداره کې گوري او ارزښت ته مو د سلوک او عادت، خوی او روپښ په وزن قایل وي.

د دې لپاره چې څنگه ښه سلوک په ځان کې وپنځوو او څنگه د خپل شخصيت فصل د غوره سلوک په زمزمو خړوبه کړو اسانه او ارزانه لارې شته، که موږ خپله دا درک کړې وي، چې دغه يا هغه سلوک غوره دی او په ما کې نه شته. يا که موږ دا تشخيص کړې وي، چې هغه يا دغه سلوک بد دی او په ما کې شته، نو لږه خواري غواړي، دا عادت خپلول يا دا عادت لرې کول تمرين غواړي، عمل غواړي او هوډ ته اړتيا لري. که تاسې په صادقانه توگه په خپل شخصيت کې د يوې موسکا ښايېږی وپالی او دغه

مېلمنه درنه خپه نه شي، تاسې ته به د ښه سلوک، ښه خوۍ او غوره عادت د انعام تاج درپه سر کړي.

له هر انسان سره په ورين تندي مخامخ شي، په خوږه ژبه او پستو خبرو له هغه يا هغې سره خپل نظر شريک کړئ او د موسکا په ډالۍ ورته د زړه د مينې کتاب پرانيزئ، باور ولرئ چې تاسې به په اسانه زړونو ته لار ومومئ او هر زړه به په ډېره مينه تاسې ته د خپل کور دروازې پرانيزي. دا غوره سلوک او د برياليتوب ښه نسخه ده.

څه فکر کوئ د يو کس يوه بده خبره، بد سلوک او ناوړه چلند په مقابل کس اغېز نه لري؟ هرو مرو يې لري، زه باور لرم چې ستاسې په ذهن کې به داسې منفورې خبرې وي، چې تاسې ته په يوې بدې خبرې، رټلو يا ښکښلو يې ستاسې مينه په کرکه بدله کړې او تاسې يې اوس د يوې شپې لپاره هم ملگرتيا او دوستۍ ته چمتو نه ياست. همداسې ښه خبره او ښه سلوک هم پر مقابل لوري اغېز او تاثير لري. ښه سلوک په مقابل لوري کې نرمښت، اطاعت او خلوص پنځوي او تاته د منزل هغه لاره لندوي، چې غواړې د خپل سلوک له برکته په خلکو کې محبوب او عزتمن شي. غوره سلوک د غوره شخصيت صفت دی، غوره سلوک د سترو اخلاقو جوهر دی، د چا چې سلوک غوره نه وي هېڅکله د غوره اخلاقي شخصيت مقام نه شي خپلولای او ټولنه يې له دې امتيازه بې برخې کوي، ټولنه يې د حساب له سړيو باسي او د انزوا نړۍ ته يې سپاري.

په ځان کې د ښه سلوک خواږه پيدا کول اسانه دي، که په کور کې ياست د يو مهربانه پلار، مهربان ورور او مهربانې مور يا خور په توگه سلوک غوره

کړې، خپلو اولادونو او د کور غړو ته دا ثابتې کړې، چې تاسې له نن وروسته یو مینه ناک او لورانډ شخصیت یاست. بیا وگورئ چې د کور د غړو رویه او سلوک څنگه په او تومات ډول ستاسې پر وړاندې بدلېږي او څنگه مو د قدر او عزت گراف لوړېږي.

که په دفتر کې یاست د خپل دفتر له کارکوونکو او مراجعینو سره د ښه سلوک له لارې مخ ته ولاړ شئ، هر مراجعه کوونکي ته په مینه او ښایسته لهجه معلومات ورکړئ، هغه کاملاً ستاسې د ادارې د اصولو په اړه نا بلده او نا آشنا دی، هغه ته سمه لارښوونه وکړئ، د یو پیاله چای ست ورته وکړئ، که ساړه وو لږه شېبه یې یوې تودې بخارۍ ته کښېنوی، که گرمي وه یو گیلان یخې اوبه ورکړئ، لږه شېبه یې پکې ته کښېنوی، چې خوله یې وچه شي او په اروا کې یې د راحت احساس غزونې وکړي، بیا وگورئ چې تاسې څنگه په اسانه کولای شئ د هغه د زړه میوند فتحه کړئ، د هغه په زړه کې ځان ته کور جوړ کړئ او د هغه اعتماد او باور خپل کړئ!

زه خپله یوه تجربه له تاسې سره شریکوم، ۱۳۷۹ لمریز کال و، زه د ننګرهار ورځپاڼې مرستیال وم دوه تنه معزز اشخاص زما دفتر ته راننوتل، د هغوی مې درناوی وکړ او یوه یوه پیاله چای مې د هغوی مخې ته کېښود، یو ښاغلي راته وویل: تاسې ښځینه مضامین نشروئ؟ ورته مې وویل: ولې نه، ښځه خو نیمه نړۍ ده، ښځه خو نیم انساني ژوند دی... هر ورو یې نشروو.

دا وخت یې یو شعر له جیبه وویست او ما ته یې راکړ، ما له ځانه سره شعر ولوست او په څو څوږو الفاظو مې د شاعرې خور د شعري استعداد او وړتیا قدر داني وکړه. د لږې شېبې څو خبرو زما او د هغه کس تر منځ د

دوستۍ داسې تارونه وځغلول، چې ما يې ساری نه وليدلې. يوه مياشت وروسته ما هماغه شاعره خور يو خپلوان ته وغوښتله، زما د لږې مودې دې اعتماد زما او زما د نوي دوست تر منځ دومره ځواکمن پول جوړ کړي و، چې خبره مې ځمکې ته ونه غورځول شوه، اوس هغوی سره د يوې خوږې کورنۍ خاوندان دي او زه په دې خوشاله يم، د داسې دوستانو خاوند شوم، چې هره شېبه ورباندې وياړم.

ښه سلوک لويه پانگه ده، موږ هر يو بايد په دې هڅه کې شو، چې د سلوک اسانې لارې خپلې کړو او په پوره اخلاص له خلکو سره راشه درشه وپالو. دا لويه شتمني ده او شونې ده هر څوک له دې سمندره خپل جام ډک کړي. دا خزانه په ورکړه نه تشېرې او هېڅ غوښتونکي بېنوا نه پرېږدي، يوازې لږه ځيرنه او پاملرنه غواړي.

ښه سلوک د معنوي ژوندانه ډيوه او څراغ دی او دا څراغ مړ کېدو ته مه پرېږدئ.

انساني کرامت

انساني کرامت ته درناوی ټولنيز ارزښت دی، موږ بايد د يو بل درناوی وکړو او انساني کرامت ته يې قايل شو، انسان ډېره لويه هستي ده او انسانيت هغه جوهر دی چې خدای ﷻ يوازې پر انسان لورولی او نور مخلوقات دا صفت او جوهر نه لري. الله ﷻ فرمايي: «لقد کرما بنی ادم» يانې ما انسان د عزت خاوند پيدا کړی دی.

دا زموږ اخلاقي مسووليت دی، چې د انسان د عزت په اړه فکر وکړو او هر انسان ته لاس په نامه ودرېږو، د بل درناوی په حقيقت کې د ځان درناوی دی، بل ته احترام کول د خپل ځان قدر کول دي، که موږ د نورو درناوی وکړو او د نورو انساني کرامت ته په ارزښت قايل شو، نور به زموږ درناوی وکړي او همدا د يوې مهذبې ټولنې ارزښت او قانون دی.

موږ چې کله د تهذيب خبره کوو، نو درناوی او له انسان سره مينه يې په سر کې راځي، موږ بايد خپل زړه ته له انسان سره د مينې کيسې ورزده کړو او په دې باغ کې له انسان سره د مينې گلان وکړو.

انسان ته الله ﷻ هله د سترتوب مقام په برخه کړ چې د ملايکو مسجود شو، پرېستو د حضرت ادم عليه السلام کالبود ته سجده وکړه او د انسان داکرام او اعزاز بېرغ له همدغه ځايه په رپېدو شو، انسان همدلته سرلورې شو، انسان همدلته د انساني کرامت او سترتوب څښتن شو، انسان همدلته د

انساني جوهر خزانه وموندله او انسان همدلته د نړۍ سردار شو. ابليس چې انسان ته له سجدي او درناوي ډډه وکړه ورټل شو او د ملايکو له مقامه پرېوت.

موږ ځکه وايو چې انسان د درناوي وړ دی او د انسان بايد درناوی وشي، قدر يې وشي او اکرام يې وشي. په ځمکه کې انسان خليفه او ځای ناستی گرځول يو بل اعزاز او اکرام دی چې پر انسان شوی دی، الله ﷻ فرمايي: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» يانې زه په ځمکه کې خليفه او ځای ناستی گرځوم. دا د انسان لپاره ډېر ستر مقام او لوی عزت دی، چې د کایناتو خالق ورپه برخه کړی دی، دا لويه معنوي شتمني ده چې الله ﷻ انسان ته په برخه کړې ده، دا لوی نعمت دی چې انسان ترې برخمن شوی دی، دا لوی اعتماد او باور دی، چې ستر خالق پر انسان کړی دی، دا لوی مسوولیت دی چې انسان ته ورکړل شوی دی او بلاخره دا د مانا لويه دنيا ده چې انسان ته سپارل شوې ده.

د انسان بل لوی اعزاز او عزت د هغه علم او پوهه ده، علم او پوهه د الله ﷻ له صفتونو څخه ده چې پر انسان يې لورولې ده، علم د الله ﷻ د معرفت خراغ دی چې انسان ته ورکړل شوی دی، علم نور او رڼا ده چې انسان ته ورکړل شوې ده، علم پوهه او بصيرت دی چې د انسان په برخه شوی دی، علم جوهر او زينت دی چې انسان ته ډالۍ شوی دی، علم شتمني ده چې انسان ته په واک کې ورکړل شوې ده، علم امتياز دی چې شمله يې انسان ته په سر شوې ده، علم د مرغلرو روان سمندر دی چې انسان ته بخښل شوی دی، نو

ځکه وایو چې انسان انساني کرامت لري او باید درناوی یې وشي، باید قدر یې وشي او عزت یې وشي.

د انسان د حیات مرغلره د الله ﷻ له روحه رغېدلې ده، ستر خالق فرمایي: «وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ» یانې د انسان په وجود کې زما روح پو شوی دی. بل ځای فرمایي: «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» یانې کله مو چې د انسان صورت برابر کړو او خپل روح مې پکې واچاوه، نو ملايکې ورته سجده کوونکي وگرځېدل.

اوس گورو چې د انسان د معنویت معراج څومره لوړ دی، د انسان د کرامت اسمان څومره پورته دی، د انسان د انساني عظمت ماڼۍ څومره ستره ده، د انسان د تفوق امتیاز څومره بې ساري دی؟ ځکه وایو چې انسان د کرامت خاوند دی، انسان عزتمن دی او باید د انسان درناوی وشي، انسان ته په درنه سترگه وکتل شي او له انسان سره د یو ممتاز مخلوق په توگه چلند وشي، انسان ته ازار ونه رسول شي، له انسان سره بد سلوک ونه شي، انسان توهین نه شي، انسان ونه رټل شي، له انسانه په ناحقه ژوند وانه خېستل شي، په بد نیت د انسان د کور دروازه ونه ټکول شي او انسان ته د بشرپالنې او بشر دوستۍ په روحیه د خپلې مینې او محبت غېږ پرانیستل شي.

هر انسان باید خپل مقام وپېژني، د خپل شرافت او انساني کرامت په هېنداره کې خپل مخ وگوري او د انسانیت په مانا او مفهوم ځان پوره پوه کړي، د حیوانیت له ورشوراو گرځي او د شرف دنیا خپله کړي.

انسان ته يو بل صفت هم ستر خالق وړپه برخه کړی دی، هغه د انسان اختيار او اراده ده، دا جوهر هم د انسان په انساني کرامت کې د ستر مقام نوم دی، الله ﷻ ورته د خپلو صلاحیتونو له جوهره د ارادې او اختيار صفت ورکړی دی، انسان يې خود مختاره پيدا کړ او د تصميم نيونې له صلاحيته يې برخمن کړ، تر څو سمه او ناسمه لازه سره بېله کړي، تور له سپينه او شپه له ورځې د خپل عقل او فهم له مخې سره بېل کړي، د بنوا وبدو په اړه خپله تصميم ونيسي او د واک په ورشو کې په خپل زين کړي آس سفر وکړي او هغه ارزښتونه سره جلا کړي چې الله ﷻ ورباندې خوشالېږي او د رضایت سبب يې گرځي. دا د انسان د انساني کرامت او جوهر بله ستره بېلگه ده چې الله ﷻ انسان ته ورنصیب کړې ده.

انسان چې څومره قيمتي دی د هغه ژوند هم قيمتي دی، الله ﷻ فرمايي: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»

يانې که يو چا يو نفس پرته له دې چې پور يې ورباندې وي په قتل ورساوه او په ځمکه کې يې فساد خپور کړ، نو داسې ده لکه ټول انسانان يې چې وژلي وي او که چا چاته ژوند وباڅښه، لکه ټولو انسانانو ته يې چې ژوند بڅښلی وي»

له دې ځايه موږ پوهېږو چې د انسان مقام څومره لوړ او د انسان انساني کرامت څومره ستر او د درناوي وړ دی؟

الله ﷻ انسان ته ډېر څه په واک کې ورکړي او ډېر څه يې ورباندې لورولي دي، ستر خالق فرمايي: «وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ» يانې اې انسانه! لمر او سپوږمۍ مې تاته تابع کړي دي. بل ځای فرمايي: «أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ» يانې اې انسانه ايا ته نه گوري هغه څه مې درته تابع گرځولي دي چې په اسمانونو کې دي او هغه څه چې په ځمکه کې دي.

بل ځای فرمايي: «وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ» يانې اې انسانه ما ټوله هغه څه درته تابع او په واک کې درکړي چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې.

دې ته ورته نور مبارک ايتونه هم شته چې پر انسان د لورينو او انسان ته د واک او صلاحيت د ورکړې له اصله حاكي دي.

له همدې ځايه ده چې انسان د ستر اعزاز او اکرام خاوند دی. نو په کار ده چې د بشريالني او انسان پالنې په روحيه د انسان درناوی وکړو او په خپلو کې سره د مينې په کيسه راټول شو.

همدا انسان دوستي، بشر دوستي او انساني کرامت ته د درناوي سمه لاره ده او د همدې لارې قافله د انسانيت مقام او معراج ته رسېدلې ده.

ادب

ادب ټولنيز ارزښت دی، ادبپوهان د ادب د تعريف په اړه وايي: «هر هغه ممتازه وينا، که شفاهي وي او که تحريري، چې هنري ارزښت ولري ادب گڼل کېږي.» د ادب لغوي مانا روزنه، ښه کړه وړه او غوره سلوک دی. دا هم ويل کېږي، چې ادب له «هذب» څخه اخېستل شوی او هذب دې ته وايي چې يو څوک د يوې ونې يا يو بوټي خورې وړې ناسمې څانگې پرې کړي او بوټي ته ښکلا په برخه کړي. موږ دلته ادب د ادبپوهانو له نظره نه څېړو، بلکې د ټولنيزې ارواپوهنې له مخې ورباندې بحث او خبرې کوو. په دې خبرې کوو، چې په ټولنه کې په عامه توگه ادب څه ته ويل کېږي او ارزښت يې په څه کې دی. موږ په دې خبره نه کوو چې ادب ژبنی فصاحت دی، بلاغت دی، لفظي او معنوي ښکلا ده، هغه پوهه ده چې انسان د وينا پر مهال له خطا او سهوې ژغوري او...

موږ دلته په دې خبرې کوي چې ټولنه څه ته ادب وايي او ولې ټولنيز ارزښت لري. په ټولنه کې چې څوک د بل درناوی کوي، خلک يې ادبناک گڼي او نوم يې په درنښت يادېږي. څوک چې حياناک وي، خلک وايي: فلانی ډېر ادبناک دی. څوک چې لږې خبرې کوي، خلک وايي: ډېر با ادبه دی. هر هغه څوک چې د مشرانو درناوی کوي، خلک يې مؤدبه گڼي. ادب په ټولنه کې د يو ارزښت په توگه مطرح دی، ادب د شخصيت روح دی، ادب د شخصيت جوهر دی، هر هغه څوک چې د عالي او ستر شخصيت لرونکی

وي ارومرو به ادب لري او تر ډېره به يې شخصيت د ادب له خراغه رڼا اخلې.

ډېر ځله ادب د غوره شخصيت لپاره د اوصافو لويه برخه جوړوي. په ادب کې درناوی، حیا، منښت، صبر، زغم او تفکر ځای لري، چې دا ټول د يو انسان د غوره شخصيت بېلگې دي. د مور و پلار لومړۍ هڅه دا وي، چې خپل اولاد ته ادب ورزده کړي او په دې يې پوه کړي، چې د مشرانو به درناوی کوي، د مشرانو خبرې ته به غوږ ږدي او غوره سلوک به زده کوي.

اديب يوازې هغه څوک نه دی، چې د ادب له څانگې فارغ وي او د ادبياتو په اړه مطالعه لري. يا ادبي ليکنې کولای شي، شعر ليکي، لنډې کيسې ليکي او ناولونه ليکي. اديب هغه څوک دی، چې په سلوک او عمل کې يې د ادب مالگه گډه وي، چې ادب په کې وي، چې خبرې او کړنې يې ممتازې وي، چې حرکات او سکناات يې د هنريت له ښکلا حاکمي وي. داسې خلک شته چې د ادب له څانگې فارغ دي، خو په خپل شخصيت کې د ادب جوهر نه لري، سپکې او سپورې به وايي، پوچې او عبثې ويناوې به کوي، داسې گفتار به له خولې وباسي، چې انسان يې په اور بدلو شرمېږي. خو داسې خلک شته، چې ادبيات يې نه دي لوستي، په مسلکي لحاظ په ادب نه پوهېږي، خو د کړنې او سلوک کرونده يې د ادب له چينې خړوبه کېږي. وينا يې خوږه، ژبه يې پسته، تندې يې ورين، کړنه يې له حيا ډکه او الفاظ يې کره او منلي وي. داسې خلک خپله خبره ژوي بيا به يې کوي، په خبره فکر کوي بيا يې له خولې باسي، که ټوکه هم کوي، نو د ادب په چوکاټ

کې، که طنز او مزاح هم وړاندې کوي، په داسې الفاظو چې سپکې او سپورې پکې نه وي.

په حقيقت کې داسې ادیب دی او په حقيقت کې د ده کړنه او وينا هنريت لري. خلک همدې انسان ته مؤدبه وايي، خلک همدی له نورو ممتاز گڼي او د ادب پټکي همده ته پر سر ږدي.

چويتيا او خاموشي ادب گڼل کېږي، په معقول انداز کې خپله خبره کول ادب گڼل کېږي، تېرېدنه (گزشت) ادب گڼل کېږي، له بې حياء حرکاتو ځان ژغورل ادب گڼل کېږي، له بې باکو بحثونو او بې مانا بندارونو ځان گوښه کول ادب گڼل کېږي، له نامحرمو خپل نظر ساتل ادب گڼل کېږي، له ښکښلو او رټلو ډډه کول ادب گڼل کېږي، د گستاخ انسان پر وړاندې صبر کول ادب گڼل کېږي، د يوې نا مناسبې پوښتنې په ځواب کې چوپه خوله پاتې کېدل ادب گڼل کېږي.

دا او دې ته ورته ارزښتونه ادب دی او ټولنه ورته په درنښت قايله ده. د ژوندانه په ځغل کې هر انسان په دې هڅه کې دی، چې د ادب مقام خپل کړي، خلک يې د مهذب او مؤادب انسان په توگه وپېژني، وپنا يې پر نورو د هنريت له خوږو اغېزو وکړي او سلوک يې د ادب په نړۍ کې منلی مقام خپل کړي. ځکه نو ادب هر چا ته مهم دی او هر څوک غواړي چې خپل شخصيت د ادب په گاڼه پسول کړي.

مدنيت

مدنيت يا مدني ژوند ټولنيز ارزښت دی، په مدنيت کې پرمختگ وي او هوساينه وي. په مدنيت کې نوښت، توليد، بسيا توب او برياوې د ژوند د ښکلا نوم وي. هر انسان غواړي مدني ژوند ولري او د مدنيت له مزياوو برخمن وي. مور د مدنيت، تمدن او مدني ژوندانه په اړه له خلکو ډېر اورو، خو تر ډېره عام خلک په دې نه پوهېږي، چې تمدن څه ته وايي، مدنيت څه شی دی او مدني څوک دی؟ دلته غواړو په دغو ارزښتونو لږې خبرې وکړو. تمدن په لغت کې له مدينه څخه اخیستل شوی او مدينه ښار ته ويل کېږي، نو د تمدن مانا ښاري ژوند، يا ښاريتوب دی. په اصطلاح کې تمدن يا مدنيت له هغو هڅو او زيار څخه عبارت دی، چې ټولنه يې د بشر د مادي او معنوي ژوندانه په لاره کې گالي.

د ټولني معنوي يا مانيز ژوند عبارت له اصیل کلتور، اخلاقو او عقيدې څخه دی او مادي ژوند يې عمراني چارې او مادي نړۍ ده. په لنډه توگه د مدنيت تعريف داسې کولای شو. هغه ارزښتونه چې ټولنه يې د بشري ټولني په روحي، اخلاقي، تنظيمي، تطبيقي او مادي برخه کې وړاندې کوي له تمدن، مدنيت يا مدنيتوب څخه عبارت دی. يا په بله وينا، هر کله چې په يوه ټولنه کې د ژوندانه ټولې اسانتياوې برابرې وي، متمدنه ټولنه ورته وايي او د ژوندانه دې بهير ته مدنيت وايي.

دا چې موږ په اسلامي ټولنه کې ژوند کوو او مسلمانان یو، نوزموږ د مدنیت درې ډگره دي، چې روحاني ډگر، ټولنيز و سیاسي ډگر او مادي ډگر دی. په روحاني ډگر کې زموږ او ستاسې مسوولیت دا دی، چې په ټولنه کې فکر، اخلاقو، دیانت، ادبواو بنوونې روزنې ته کار وکړو او خپله ټولنه د معنویت په ګاڼه پسرول کړو. په ټولنيز و سیاسي ډگر کې مو مسوولیت دا دی، چې د عدالت، ملي وحدت، اتفاق او د قانون پلې کېدا ته کار وکړو او د جنایت او خیانت د مخنیوي لپاره خپل غږ پورته کړو. په مادي ډگر کې مو مسوولیت دا دی، چې د ټولنې په مادي پرمختګ کې برخه واخلو. د ترقی، پرمختګ او فزیکي و مادي بیا رغاونې اصل ته کار وکړو.

نه غواړو بحث علمي او اکاډمیک کړو، د اړتیا تر حده مو په مدنیت، تمدن، مدنیتوب او دا چې مدني څوک دی خبرې وکړې او د خپل مدني سفر موخې او تګلوری مور وښانه کړي. د مدني انسانانو په توګه زموږ او ستاسې د سفر او هدف لوری معلوم دی، موږ او تاسې مسوولیت لرو، چې د ټولنې د خیر لپاره مدنیتوب له دعوی سره سم قدم واخلو، دلته موږ ته د ټولنې هوساینه او پرمختګ مهم دی، موږ ته د خپل قوم او ولس سوکالي مهمه ده او موږ ته مدني ارزښتونه مهم دي.

که د مدني حرکتونو نړیوال تاریخ ته وګورو انساني نړۍ ورسره بدله شوې ده، انساني ټولنو ته آرام او هوسا ژوند په برخه شوی دی. راشی د اسلامي تمدن تاریخ وګورئ، په غیر اسلامي ټولنو کې مهاتما ګاندي وګورئ، چې د عدم تشدد په فکري فلسفه یې یو مدني حرکت پیل او په پای کې یې خپل

ولس ته خپلواکي واخيستله. راشي مارتين لودر کينگ او روسا پارکس يوه تور پوستې مېرمن وه، وگورئ، چې افريقايي الاصله امريکايي تور پوستي ملت ته يې د خپل مدني حرکت او سوله ايزو مارشونو له برکته حقوق تر لاسه او په امريکا کې يې د نژادي تبعيض ديوالونه ونړول. راشي نلسن منديلا وگورئ، چې د خپل ملت لپاره يې د مدني حرکت نه خپله مبارزه پيل کړه او ولس يې سوکاله کړ. په نړۍ کې داسې ډېرې بېلگې لرو، چې مدني حرکتونو ولس ته د امن، هوساينې او سوکالۍ پيغام لرلی دی. دا په دې پورې تړلې ده، چې زموږ ارمان څومره پاک او سپېڅلی دی، دا په دې پورې تړلې ده، چې زموږ ارمان څومره لوی او ستر دی. دا په دې پورې تړلې ده، چې موږ څومره مدني ارزښتونو ته ژمن او وفادار يو.

موږ که د خپل ولس ارزښتونو ته کار وکړ، په حقيقت کې مو خپلو کورونو ته سوکالي راوستله. که موږ د مدنيتوب په نوم يوه ډيوه بله کړه، په حقيقت کې مو خپل کور ته رڼا راوستله. که موږ د بشر په هوساينې فکر وکړ، په حقيقت کې مو د خپلو خلکو او خپلې کورنۍ د نيکمرغۍ لپاره فکر کړی دی. نور اڅي د يو شريک ارمان لپاره کار وکړو، د يو داسې منزل لارويان شو، چې هيله او ارزو مو سره شريکه وي. په لويو مسايلو فکر وکړو او لوي مسایل مطرح کړو. د انسانيت لپاره فکر وکړو، د خپلو مسلمانانو د ژوند لپاره فکر وکړو، د ملت جوړونې لپاره فکر وکړو. لوی فکرونه انسان ته سترتوب بخښي او واړه فکرونه کوچنيان او واړه انسانان هم کولای شي.

که موږ ځانونه جوړل کړل، نو ټولنه جوړولای شو. که موږ ځانونه منظم کړل، د ټولني انتظام ته کار کولای شو. زموږ ارمان شريک دی او هدف مو

سپپخلى دى. مډني حرڪت او مډنيتوب انساني غوبنتنه ده، د ولس خدمت دى، د ولس لپاره منډې وهل دي او د انساني همدردي او عاطفې له مخې يو پاک ارمان ته كار كول دى.

اورېدل

اورېدل او د بل خبرې ته غوږ نیول ټولنيز ارزښت دی، دا د غوره او لویو انسانانو صفت دی، چې د بل خبره په غور اوري او ورباندې سوچ کوي. په ټولنه کې ښه ویناوال هغه څوک دي، چې ښه اورېدونکی وي، ترڅو چې موږ ښه اورېدونکي نه شو، ښه ویونکي رانه نه جوړېږي، مشران وايي چې اول واوره بیا خبره کوه، ځېنې دا هم وايي چې دوه غوږونه او یوه خوله د دې لپاره دي چې دوه خبرې واورې او یوه وکړې. په هر حال په اورېدلو کې ډېر خیر وي، کله که موږ غوښتي وي چې خبرې مو باید د منطق جوهر ولري، نو باید لومړی واورو او د حافظې ماشین ته یې وسپارو، بیا که د خبرې کولو اړتیا وه ورباندې خبرې وکړو. په اورېدو کې حکمت وي، یو ماشوم که څه وانه وري نو څه نه شي ویلای، ډېری کانه څه نه اوري ځکه څه نه وايي. د هغوی گونگتوب د کویتوب له امله وي.

یو دوه ویشته کلن گونگي هغه وخت کلمه مبارکه د خپل بل دوست د تکرار نه وروسته ماته گوډه وویلله کله یې چې په غوږ کې د اورېدو ماشین کېښود، هغه په لومړي ځل غږونه واورېدل او بیا یې د همدغو غږونو د تمثیل هڅه وکړه، ځکه نو اورېدل مهم دي. موږ باید هڅه وکړو چې اورېدونکي شو، که واورو، نو بیا وینا کولای شو، که واورو، نو بیا حق او

ناحق، تور او سپين سره جلا کولای شو، که واورو، نو بيا د پر او ناپر، ملامت او سلامت تر منځ توپير کولای شو. زموږ ډېرې ستونزې له دې ځايه دي چې د کار خبرې لږې او رو او په خپلو ويناوو مين يو، موږ چې تر څو دا عادت له ځانه نه وي لرې کړی او د اورېدو مينه او ذوق مو په خپل شخصيت کې نه وي پاللی، بڼه ويونکي نه شو جوړېدای او نه رانه بڼه قضاوت کوونکي جوړېدای شي.

که غوښتي مو وي چې خبرې مو په ټول تللې وي او معلومات مو کره وي، نو بايد اول د اورېدلو د پير مريدان شو، له اورېدلو پرته زموږ تجربې خامې وي، منطق مو کمزوری وي، معلومات مو اومه وي، نو په دغه نارسېدلي فصل بايد له وخت دمخه لوگډ نه کړو او پرېږدو چې زموږ د اورېدو فصل پوخ شي. که تاسې د يو څه په اړه نه وي اورېدلي او خپل نظر وړاندې کوی، اشتباه کوی، بنايي يو څوک ستاسې په اشتباهاتو تېروځي، خو داسې څوک به وي چې ستاسې په کمزوريو پوه شي او تاسې ورته په معنوي لحاظ ډېر کمزوری او بې مترې معلوم شی.

يوه ورځ د يو شخصي پوهنتون د حقوقو پوهنځي يو استاد د خپلو نوي تنو محصلينو پر وړاندې وويل چې نلسن منډېلا يوه بڼځه وه، چې په افريقا کې راپورته شوه او مبارزه يې پيل کړه. زه هم په دې محصلينو کې ناست وم، سخت خپه شوم، د استاد په معنوي حيثيت مې زړه ډېر بد شو، بنايي يو شمېر محصلين چې په دې اړه يې معلومات لرل دي اشتباه ته به ځير شوي وو. په سبا يې ما له اتيرنېټ څخه د نلسن منډېلا بشپړه بيوگرافي راواخيستله او يو شمېر مجلې مې ورسره يو ځای کړې، په يو پاکټ کې مې

هغه استاد ته ورکړې. هغه زما دا ډالۍ په مننې سره ومنله او زه په دې ډاډه شوم چې ښاغلی استاد به له دې وروسته په دې پوه شوی وي چې نلسن منډېلا ښځه نه، بلکې نر و.

دا مې په دې پورې وویل چې موږ باید لومړی خپل معلومات د اورېدلو له لارې غني کړو، د لوستنې له لارې خپل ذهن ته ډېر څه وسپارو، د حکمت هڅه او کوښښ همدا دی، چې موږ دې خپل ذهن ته څه وسپارو او ځان دې پر دې ډاډه کړو چې د معلوماتو له نړۍ یو څه لرو، دا حکمت نه دی چې د خپل فکر ناچلې نسخې خلکو ته وړاندې کړو او کمزوي دلایل پر خلکو ومنو.

د ۱۳۷۷ لمريز کال خبره ده، د یوې عايدادي ادارې مشر په خپل دفتر کې ناست و، یو شمېر سوداګر هم ورسره وو، یو مامور راغی او سلام یې واچاوه، مشر ترې پوښتنه وکړه: هلکه فلانیه دا درې څلور ورځې چېرته وې؟ هغه ورته وویل: جناب رئیس صاحب په بني پښتورګي کې مې کانهې و، سخت ترې په عذاب وم، ځکه وظيفې ته نه راتلم. د ادارې مشر برچ وهل، له خدا شین شو، زښت زیات یې وخنډل، ناست خلک حیران وو چې رئیس په څه خبره وخنډل. رئیس چې د خپلې خدا له چارې اوزگار شو، نو خپل مامور ته یې وویل: خدای دې تا ووهې له خدا دې مړ کړم، په انسان کې خو یو پښتورګی وي، بني او کین پکې تا راوايست!

دا وخت ناستو خلکو غر وهل او د ښاغلي مشر په حماقت ټول له خدا شنه شول، رئیس هم بیا له خدا سره غاړه غړۍ شو، مامور هک پک ولاړ و، دا وخت د رئیس یو تن مخلص ملګری وروړاندې شو او په غوږ کې یې ورته

وويل چې رئيس صاحب دا خلک په تا پورې خاندې، د انسان يو پښتورگي نه وي بلکې دوه وي. هماغه و چې رئيس له يوې نړۍ خجالت سره چوپ شو او په خپلې خدا سخت پښېمانه و. مور و ليدل چې د دې ښاغلي معلومات کمزوري وو او تر دا دمه په دې نه پوهېده چې د انسان دوه پښتورگي وي.

زموږ په کلي کې پخوا د اوبو ژرندې وې، يو مازيگر يو سپين ږيري سړی د ژرندې نه شو قدمه وړاندې پر يوه چوتره لمانځه ته ولاړ دی، يو معلم صاحب راغی او تر خوا يې د لمانځه په نيت ودرېد، معلم صاحب لاپه لمانځه دی چې سپين ږيري لمونځ وکړ او په دعا يې پيل وکړ، په دعا کې يې خو ځله په لوړ اواز وويل: «خدايه اسلام ته بری ورکې او کفر غالبه کې» معلم صاحب چې سلام وگرځاوه ورنه يې وپوښتل: کاکا ته دا دعا بيا وکه! هغه بيا خپله دعا هماغه شان تکرار کړه، معلم صاحب ورته وويل: «توبه وباسه گنهکار شوي، ته څه په اپلتو سر يې، ته د غالب په مانا پوهېږې؟»

سپين ږيري وويل: «ولې معلم صاحب غالب ناکام ته نه وايي؟» معلم صاحب توند شو ورته يې وويل: «غالب کامياب ته وايي غوږونه دې خلاص کړه، چې بيا داسې دعا ونه کړې» سپين ږيري په حيرانتيا وويل: توبه توبه! ما دې خدای خوار کړي، زه خو دا شپېته کاله همدا دعا کوم چې کفر غالبه کې، ما خو ويل چې غالب به ناکام ته وايي. دا وخت يې غوږونه ونيول او خدای (ج) ته په زاريو شو.

دا طنزونه نه وو، رښتيني کيسې وې او د دې لپاره مې وکړې، چې لومړی بايد واورو او ځان د اورېدو په مفهوم پوه کړو، اورېدل د ويلو لپاره پول

دی، اورېدل د ویلو لپاره کرونده ده، د وینا ګلان لومړی حل د اورېدو په ګلبن کې ټوکېږي او وده کوي، که مور بڼه اورېدونکي شو بڼه ویناوال رانه جوړېدی شي، که بڼه ویناوال نه شو عیب نه دی، خو که بڼه اورېدونکي شو حکمت او سرلوړي ده.

چوپتیا خاموش سمندر دی، هغوی چې چوپ وي ډېر څه اوري او هغوی چې ډېر څه اوري ډېر څه لري، د نړۍ مشهور لیکوال منتیسکو وايي: «انسان د سیند په څېر دی، څومره چې ژور وي خورا آرام او خورا عاجزي کوونکی وي»

فن او هنر

له فن څخه مانا او مقصد د ځېنو عملي او نظري مسایلو په اړه تدبیر او د کرڼې څرنگوالی دی. فن پېشه ده، فن کسب دی او فن مسلک دی. فنکار هغه څوک دی، چې فن یې زده وي. خلک د فن خاوند ته درناوی لري، فن د ټولنیز ژوندانه د حرکت آرابه ده، فنون د ژوندانه ثروت او شتمني ده، فنون د اجتماعي ژوندانه د پرمختگ وسیلې دي. خټگري، درزیتوب، ترکایي، موچیتوب، مستري توب، برېښناپالي (برقیتوب)، رنگمالي، ټپاري، سیم تاوي، زرگري او داسې نور فنون دي. فن له هنر سره گډه پوله او مشترکه وجه لري.

هنر د پوهې، کمال، شعور او هوبنیارتیا په مانا هم راغلی دی، رحمان بابا وايي:

بې هنر دی چه څوک دین په دنیا پلوري

هنرمند سړی دا هسې سودا نه کا

هنر د یو شي، یو کار او کرڼې بنایست او بنسکلا ته وایي. هنر هر هغه کار او عمل ته وایي، چې د بنسکلا لپاره ځانگړی شوی وي، د انسان د فکر او فزیکي عمل هر هغه حاصل، چې بنسکلا ولري هنر بلل کېږي. د انسان د هاند او هڅو تولید، چې بنسکلا ولري هنر دی. ساز و موسیقي، تياتر، لیکوالي، نقاشي، آواز خواني، نعت خواني، ترنم کول، ویناوالي او

ادبيات دا ټول هنرونه دي. موږ دلته په ټولو هنرونو بحث نه کوو، يوازې پر هغو غږېږو، چې زموږ په ټولنه کې ټولنيز ارزښت لري. نڅا په هنرونو کې شمېرل کېږي، خو زموږ په مذهبي او کلتوري ټولنه کې عيب گڼل کېږي او د انساني شرف او آبرو د توپدلو تعبير لري. مجسمه جوړول په نورو ټولنو کې هنر گڼل کېږي، خو زموږ په مسلمانان ټولنه کې ورته د بوتپالنې په سترگه کتل کېږي او د خپلې ټولنې ارزښت يې نه شو گڼلای.

رحمان بابا بل ځای وايي:

دنيادار که مستغني په سيم و زر دی

هنرمندو څخه گنج د خپل هنر دی

هنر پوهانو هنرونه په اوه ډوله ياد کړي دي لکه: ۱- موسيقي ۲- لاسي هنرونه لکه مجسمه جوړول او شيشه گري ۳- ترسيمي هنرونه لکه نقاشي، رسامي او خطاطي ۴- ادبيات لکه شعر، لنډه کيسه، نثر ۵- معماري او نقاشي ۶- موزون حرکات ۷- فلم، سنيما او تياتر. د دې هنرونو ترمنځ مشترکه وجه، بڼکلا، تخيل او عاطفه ده، چې په ټولو هنرونو کې ځای لري.

موږ دلته نه غواړو په هنر بحث وکړو، بلکې موخه مو داده، چې هنر زموږ د ټولنې ارزښت دی، هر څوک له يادو هنرونو څخه ځينې هنرونه خوښوي او ورسره لېوالتيا لري، هر کس غواړي، چې له يادو هنرونو يې ځينې هنرونه زده وي، هر څوک د يادو هنرونو خاوندانو ته په ارزښت قايل وي. هر څوک غواړي له يادو فنونو او هنرونو څخه ځينې هنرونه خپل کړي او د خپل ژوند د ذوقي مشال په توگه ترې گټه پورته کړي.

هنر ډېر ژور بحث دی، تر دې دمه لا هنر پوهان د دې فلسفې په اړه د پوهېدا پایلې ته نه دي رسېدلي، چې هنر ولې هنر دی او ښکلا ولې ښکلا گڼلای شو؟ یا دا چې ښکلا څه شی دی او د انسان په کړنو کې دغه جوهر له کومه ځایه سرچینه اخلي؟ ولې موږ یو شی ته ښکلی وایو؟ د ښکلا لپاره تعریف څه دی؟ کوم شی ته ښکلا ووايو او ښکلا ولې پر انسان اغېز او تاثیر لري؟ زموږ د بحث موضوع دا نه ده، خو په لنډه توگه ویلای شو، چې فن و هنر ټولنيز ارزښت دی، فن و هنر ته خلک په درنښت قایلې دي، فن و هنر په ټولنه کې مینه وال لري او د هر کس لېوالتیا دا وي، چې په ټولنه کې د فن او هنر له ارزښت سره تړلی ژوند ولري. د هر چا ارزو دا وي، چې خبرې یې هنري ښکلا ولري، لیکنه یې هنري بنایست ولري، فکري یې د هنري ذوق ښکارندويي وکړي، په کار او عمل کې یې د هنريت جوهر وځلېږي، فن او هنر یې زده وي، له دې لارې خلکو ته کار و خدمت وکړي او د یو فنکار او هنرمند انسان په توگه په ټولنه کې وپېژندل شي.

انسان چې کله د بنایست په اهمیت پوه شو، نو د بنایست په لټه کې شو، همدې هڅې او پلټنې هنرونه وزېږول او انساني نړۍ ته یې ښکلا وپخښله، دا فنون او هنرونه په هر څه او هر ځای کې لیدلای او موندلای شو، د دې ښکلاگانو او بنایستونو ننداره په هر ځای کې کولای شو. دا نړۍ ډېره ارته او پراخه ده. د ښکلا دا سمندر ډېر ستر او ژور دی او دا مرغلي ډېرې او بې حسابې دي.

برياليتوب

برياليتوب ټولنيز ارزښت دی، هر څوک غواړي چې برياليتوب يې په برخه شي، هر څوک غواړي چې د برياليو انسانانو په کتار کې ودرېږي. موږ ډېر ځله د ناکامۍ له وېرې د بري کار ته نه وړاندې کېږو او له دې ډارېږو چې ناکامۍ به مو په برخه شي، همدا وېره زموږ ځواکمنتيا زيانمنوي او زموږ په شخصيت کې د هڅې او هاند جوهر وژني. داسې ليدل شوي چې يوزده کوونکي بنوونځي ته د امتحان له ډاره نه ځي او له امتحانه په دې ډارېږي چې بنيايي ناکام به شي، يو بې زړه شتمن د دې لپاره خپله پانگه په کار نه اچوي، چې بنيايي له تاوان سره به مخ شي او گټلې پېسې به يې له گوتو ووځي، زما يو پنځه څلوېښت کلن ملگري تر اوسه بايسکل نه شي چلولای او وايي چې د غورځېدو له وېرې يې کله هم د بايسکل د زده کړې ارمان نه دی پوره شوی، يو دوه وويشت کلن ځوان د ويناوالۍ سخت لېوال و، خو له دې ډارېده چې که د خلکو پر وړاندې ودرېږي، بنيايي داسې اپلټې يې له خولې ووځي چې د ملنډو به شي او بيا به چا ته نه شي کتلاي، له همدې وېرې يې خپل ارمان ته په شخصيت کې قبر جوړ کړی و او له ډاره يې په غونډو او محافلو کې برخه نه اخېسته، ډېر زده کوونکي د ناکامۍ له وېرې له استاده پوښتنه نه شي کولای او وېره لري چې که له استاد پوښتي، نو په زړه کې به ورسره کينه وساتي او بيا به يې په امتحان کې ناکام کړي. زما يو شتمن دوست تر دې دمه د خپل بې زړه

توب او ناکامۍ له وېرې موټر چلوونکي نه شو او وايي چې ډار لري ښايي څوک ورته په ښار کې ووهل شي او په لويه بلا واوړي. کليوال وايي: د بې زړه لامبوزن مرگ له سينده وي. دا هم وايي چې بې زړه عسکر په ډز نه مري، بلکې له ډزه مري، د وېرې او ناکاميو دا تصور زموږ مزل اوږدوي او د برياليتوب له سفره مو مخنيوی کوي.

راځئ! د خپل منطق په قاموس کې د ناکامۍ د ډار او وېرې پر کلماتو کرښه راکاږو او پر ځای يې د برياليتوب د ډاډ او اطمینان توري وليکو. زموږ ناکامي او برياليتوب زموږ له انگېرنو سرچينه اخلي او زموږ ناخوداگاهه ضمير زموږ د خوداگاه ضمير پر تصوراتو فيصله کوي. که موږ د برياليتوب کيسه زمزمه کړو، که موږ د ناکامۍ د ډار له سمندرې د خپل فکر کشتۍ وباسو، که موږ د بري په حکمت او فلسفه باور ولرو، زموږ ناخوداگاهه ضمير او شعور زموږ په پټه نړۍ کې د برياليتوب توغ رپوي او د ناکامۍ غږ د تل لپاره خاموشه کېږي.

د نړۍ نامتو عالم او د برېښنا کاشف اډېسيون وايي: «زه به دا ونه وایم چې زر څلې مې ماتې خوړلې ده، بلکې وبه وایم ما کشف کړه، چې د ماتې خوړلو زر لارې موجودې دي»

په خپلو هڅو کې پاتې راتلو ته يو تعريف ولری، هغه په دې مانا چې هېڅکله يې په دې مه تعريفوی چې تاسې ماتې خوړلې ده، بلکې په دې يې تعريف کړئ، چې تاسې درک کړه چې د برياليتوب لاره له يو شمېر کړاوونو ډکه ده.

په پوځي برخه کې د «مورال» کلیمه ډېره یادېږي، مورال همدې ته وايي، چې د عسکرو له ذهنه د ناکامۍ وېره ووځي او د خپل بريالیتوب پر اصل گروهمن شي، لس هغه عسکر چې مورال یې لوړ وي د سلو بې موراله وسله والو پر وړاندې جنگېدلای او د بري لاره غوڅولای شي، په یوه وړه کشتۍ کې شل سپاره لوړ مورالي سمندري عسکر په لسو کشتیو کې دوه سوه مورال بایللي عسکر ځغلولای او په پوځي ډگر کې یې له پښو غورځولای شي. دا ځکه چې یوه ډله پر خپل بريالیتوب باور لري او بله پر خپلې ناکامۍ، یوه ډله ځانونه ځواکمن احساسوي او بله ډله ځانونه بې ځواکه، یوه ډله د خپل بري د غږ په تمه دي او بله ډله د خپل مرگ بد پیغام ته منتظر.

له همدغه ځایه ده چې موږ یو چا ته شجاع، زړور، همتناک او بل ته بزده، بې زړه او ډارن وایو. یو ته بريالی انسان وایو او بل ته د بريالیتوب له قافلې پاتې او بې مترې انسان، یو ته بناغلی وایو او بل ته نامنلی، یو ته باتور وایو او بل ته ترسوک او وېرندوکی. دا ارزښتونه باید پخپله انسان په خپل شخصیت کې وپالي او دا درک کړي چې ده ته هیڅوک د جعلی شجاعت او مېړانې القاب نه شي ورکولای او د بري منزل د بل په اوږو نه شي کېدای.

پر خپلو استعدادونو باور او اعتماد موږ د ناکامیو له ډاره ژغورلای شي، پر نفس وپسا زموږ پر وړاندې د بري کتاب پرانيزي او موږ ته د همت او سرلوړۍ سبق رازده کوي، د ناکامۍ وېره کوم عادت او خصلت نه دی چې

د انسان له شخصيت سره تړلی وي، دا لاره په اسانه بېلېدلای شي، دا يوازې يو عزم او هوډ غواړي او بس.

که موږ ژمنه وکړو چې نور نو د ژوندانه دمزل په لاره کې د خپلې ناکامۍ له دېوانونه ډارېږو، نور نو د وېرې هغه ورېځې چې زموږ پر ارواوو يې سيوري کړې يوي خوا ته پرېږدو او د هيلو د شنه اسمان لاندې د خپل بري پر لور مزل پيلوو، نور د خپل پيل کړي مزل بېرې د وېرې له توپانه ژغورو او په پوره ډاډ او اطمینان يې د بري ساحل ته باسو. زه باور لرم چې همدا ژمنتيا زموږ شخصيت بدلولای او پر سمو لارو موروانولای شي.

بيا به زموږ قدمونه ثابت وي، بيا به زموږ لارې بې خطرې وي، بيا به زموږ ډار په اطمینان او د ناکامۍ احساس د بري په احساس بدل شوی وي، بيا به خوشالي، سکون او راحت زموږ د فکري نړۍ زينت وي، بيا به موږ په پوره درک د ژوندانه د بري لپاره تعريف لرو، بيا به د ناکامۍ د وېرې او ډار لېوان زموږ د استقامت او بري رڼه نه شي ډارلای. بيا به زموږ ژوند موږ ته د هوساينې کيسه کوي، د برياليتوب کيسه او د نېکمرغۍ کيسه، بيا به موږ په فکري کشمکش کې نه يو، بيا به موږ د خپل مزل سم لوري موندلی وي، بيا به پر نفس د يوې نړۍ باور او اعتماد سره مخ ته ځو او د انساني نړۍ د خیر او بري لپاره به فکر کوو.

ځان پېژندنه

ځان پېژندنه ټولنيز ارزښت دی، د هر چا هيله دا وي چې ځان وپېژني، د ځان معنويت درک کړي او د ځان په اړه فلسفي پوښتنو ته ځواب ومومي. ځان پېژندنه يا نفس پېژندنه د عرفان د لارې لومړی قدم دی، که ځان ونه پېژندل شي، د رب پېژندنه ممکنه نه ده، ځان پېژندنه انسان ته د عرفان دروازې پرانيزي، د انساني وجود د معنويت او له خالق سره د وصال کيسه ورته کوي، موږ که ځان ونه پېژنو د هغه سفر لارويان يو چې نه پوهېږو چېرته څو او د کومې موخې لپاره روان يو.

هر انسان په خپل ځان کې له درې ډوله نفسونو سره مخامخ دی «اماره»، «لوامه» او «مطمئینه» نفس.

لومړی نفس په بدو حکم کوي، دويم د جرم مرتکب انسان په خپلو بدو پېښمانه کوي او درېيم نفس د ډاډ او اطمینان په فضاء کې قدم ږدي او انسان د انساني ارزښتونو کړنو ته رهبري کوي. نور نفسونه هم شته چې د دې حاکمو نفسونو تر سيوري لاندې قدم اخلي، لکه ملهمه نفس، مسؤله نفس او ناطقه نفس. د نړۍ ستر ارواپوهان د روانشناسۍ په څېړنو کې د همدې نفسونو په سمندر کې ورک دي او د «ولې» او «څنگه» د ځواب په لټه کې دي.

موږ دا نه وايو چې هر عادي انسان دې ارواپوه وي، يا دې په دې اړه تحقيقات او څېړنې وکړي، بلکې د ځان پېژندنې او نفس پېژندنې لپاره اړينه ده چې د خپل وجود معنويت وپېژني، د خپل ځان په پانگه پوه شي، په دې پوه شي چې پر انسان ستر خالق په مانيزه برخه کې څومره ارزښت لورولی دی. ځان پېژندنه له ځان ښودنې او ځان خوښونې سره توپير لري، ځان پېژندنه په دې مانا نه ده چې زه فلانی د فلاني زوی او د فلاني ځای يم او دا هم ځان پېژندنه نه ده چې يو څوک دې هر څه د ځان لپاره وغواړي، ځکه چې ځان ورباندې گران دی او ځان يې ښه پېژندلی دی، ځان پېژندنه ځان غوښتنه هم نه ده، چې يو چا دې په هر ځای کې د امتياز شملې ته سترگې گنډلې وي.

ځان پېژندنه په دې مانا ده چې يو څوک د خپل شخصيت په سمندر کې ښکته شي او وگوري چې څومره مرغلرې موندلای شي، د خپل شخصيت په اړه فکر وکړي، په ځان کې د معنويت چينه ومومي او د معنوي ارزښتونو په زمزمو ځان موږ کړي. فکر، وجدان، ذوق، عاطفه، عقیده، ايمان او مينه د انسان په وجود کې پټه شتمني ده، که غواړئ چې د انسان پېژندنې په حکمت او فلسفه پوه شئ، نو د ځان پېژندنې قاموس او کتاب پرانيزئ، دا رڼا به تاسې ته د سفر تيارې روښانه او مزل به مو اسانه کړي.

که موږ ځان وپېژاند انساني نړۍ مو پېژندلې ده، که موږ په خپل ځان کې د معنويت هستي وموندله، پوه شئ چې د هر انسان د معنويت جوهر راته معلوم شو، که موږ د خپل شخصيت په سمندر کې د مينې مرغلره موندله، هله پوهېدای شو چې د بل انسان په زړه کې څه دي، که موږ د خپل بدن په

روحي ځورېدا پوه شو، د بل درد او ځورېدنه احساسولای شو، که مور په دې پوه شو چې ځان ته څه خوبښوو، نو د بل په اړتياوو پوهېدلای شو، که مور خپله احتياجي درک کړه، د بل په محتاجي پوهېدلای شو، که مور خپل ارمان وپېژاند، د بل ارمان مو پېژندلای دی، که مور خپله خوشالي وپېژندله، د بل په خوشالي پوهېدلای شو. دا ټول ارزښتونه له دې الهام اخلي چې مور اول ځان وپېژنو، مور اول د ځان په اړه مطالعه وکړو، نو هله به مو بل پېژندلای او د نورو احساسات او غوښتنې به مو درک کړي وي.

ځان پېژندنه د ټولو پېژندنو مور ده، دا قاموس مور ته د هرې پېژندنې په اړه لارښوونه کوي او مور ته د پېژندنې دروازي پرانيزي، د ځان پېژندنې دروازه بايد مور پخپله پرانيزو، په اړه يې بايد خپله فکر وکړو او په شعوري انداز بايد دغه تصميم عملي کړو، بيا نور قدمونه پخپله زمور د لارې او سفر ملگري دي.

زمور دا عمل مور ته د رازونو ډېرې کيسې مخې ته ږدي او په ډېرو رمزونو مو پوهوي، خو که مور ځان نه وي پېژندلای بيا دا منزل به گټې دی، بيا زمور دا دعوه پر ځای نه ده چې مور نړۍ پېژندلې، مور انسان پېژندلی او مور په پېژندنه کې مهارت لرو. راځئ! ځان وپېژنو، چې نور وپېژنو.

ځواني

ځواني ټولنيز ارزښت دی. هر انسان د ژوندانه د سفر لاروی دی، انسان چې څومره د عمر د منزل ځمکه له پښو باسي، په هماغه کچه د زړښت نړۍ ته پناه وړي، زړښت يو تريخ حقيقت دی، له زړښته تېښته ناشونې ده. که انسان د ځوانيمرگۍ له توپانه وژغورل شي، نو بدن يې هرو مرو د زړښت له اروا سره مخامخ کېږي او زړښت ورته د خپلې بې وسۍ کيسه کوي.

ساينس پوهان په دې هڅه کې دي، چې زړښت ته يوه نسخه ومومي او د ځوانۍ گلبڼ له دې خزانه وساتي، خولا هم په دې لاره کې د بري غږ نه دی اورېدل شوی. يوشی چې شونى دی هغه د خپل زړه او ذهن ځوان ساتل دي او دا کار د هر انسان له وسه پوره دی، دا کار اسانه دی او دا لاره بې خطرې او ډاډمنه ده. د زړه ځوان ساتلو هنر دادى چې زړه خوشاله او د اندېښنو او اروايي ستومانو و ساتل شي، په خپله برخه قناعت وشي او ځان له نورو کم او حقير ونه گڼل شي. هغه وړتياوې چې يو شخص يې لري د ژوندانه لپاره ښه پانگه وگڼل شي او د معنويت امتياز ورکړل شي. تاسې ته بل څوک خوشالي نه شي درکولای، بلکې پخپله به هڅه کوى چې خوشالي د خپل زړه د کور مېلمنه کړى او د خوبنيو له رنگين پسرلي د زړه نړۍ ته رنګ واخلي.

لکه چې وايي: “هېڅوک ځوان نه شي پاتې کېدای، مگر د هغه زړه او ذهن”

ځواني په پښتو کې په دوه ماناگانو کارول کېږي، يوه يې د ژوند د يوې ځانگړې مرحلې نوم دی، چې له زلمیتوبه سرچینه اخلي او تر پوخ عمری دوام کوي، بله دا چې ځواني د سخاوت، مېړانې او خرابات په نوم هم کارول کېږي، هغه څوک چې سخي وي، پر دوستانو او ملگرو مهربانه وي، وايي چې فلانی خان ځواني لري.

د زړه او ذهن د ځوان ساتلو مانا داده چې انسان ماتې او شکست ته تسليم نه شي، انسان پر ځان باور ولري او ځان د خپلو وړتياوو او صلاحیتونو مالک وگڼي. که موږ په زړه کې د مينې کرلی فصل وساته، که موږ په زړه کې د الفت اباده نړۍ بڼېرازه وساتله او که موږ د زړه د ارمانونو ترانه زمزمه کړه، مانا داده چې موږ خپل زړه ځوان ساتلی او زړښت ته نه يو تسليم شوي. زموږ ناخوداگاه ضمير زموږ له انگېرنو الهام اخلي او په بدن کې پټه نړۍ موزموږ پر تعبير او اټکل فېصلي کوي، که موږ مدام د خپل زړه او ذهن د ځوانۍ له رازه کيسه وکړو او د خپل ذوق کرونده د اصلاح په جوهر وپالو د زړه د ځوانۍ اصل خپلولای شو. د دې مانا داده چې موږ بايد خپل ځواک او متره له لاسه ورنکړو او د ناهيلۍ پر تېغر کښېښو. زړه د خلوص او لورينې کور دی او د مينې دا پانوس بايد د ژوندانه تر وروستيو شېبو بل او روښانه وساتو.

له ((وزر)) نومي کتاب څخه¹

د زړه ځوان ساتل په دې مانا نه دي، چې موږ د خپل زلميتوب طغياني خواص او خويونه په ځانونو کې وپالو او د دغو خويو تر سيوري لاندې ژوند وکړو، بلکې مانا يې داده چې د زړښت د گواښ پر وړاندې خپل زړه او ذهن ځوان وساتو او د ناهيلۍ له افته خپل افکار او ژمنتيا وژغورو. دا په حقيقت کې د خپل انساني هويت د پټې نړۍ (ضمير) وړتيا او استعداد مبارزې ته هڅول دي. موږ بايد پرېږدو چې د زړښت په نوم د بېوسۍ احساس زموږ د اوږو پټې شي او له امله يې د ټولنيزو اړيکو له پانگې بې برخې شو.

زړه او ذهن په خپلو کې نږدې اړيکې لري او د انسان د معنويت د خزانې مرغلرې دي، زړه د ذهن په پانوس روښانه او د ذهن په مشوره قدم اخلي. د ذهن ځوان ساتل يا دغه چينه تانده ساتل د زړه د کروندې ښه اړتيا ده، موږ بايد هڅه وکړو چې دغه سترې خزانې خوندي وساتو او له زړه د هوډمنۍ او له ذهنه د نويو افکارو د پنځونې له ماشينونو کار واخلو.

که موږ دغه دوه سترې پانگې ونه پېژندلې او دا ماشينونه مو ودرول، نو وېره شته چې پرې به يې زنگ وکړي او د مترې او ځواک له برمه به پرېوزي، دا په پرله پسې ډول هڅه او پاملرنه غواړي او دا باغ مالي او مليار ته اړمن دی. پوښتنه داده چې ذهن څنگه ځوان او د زړه ونه څنگه د زړښت له خزانه وساتو؟

د ذهن پر گلاب نوې مضمون وليکئ، ذهن ته نوي معلومات ورکړئ، نوې کيسه ورته زمزمه کړئ او نوې کيسه ترې وغواړئ. ستاسې ذهن به تاسې ته نوي توليد ولري، تاسې ته به نوې کيسې وکړي او تاسې به له پتورازونو

خبر کړي. که مو جامې زړې پر تن وي باک نه شته، خو چې فکر موني وي، د خپل فکر په دوکان کې نوې سودا پلور ته وړاندې کړي، ځکه چې زړه سودا پېرودونکي نه لري او په بازار کې يې مينه وال کم وي.

د ذهن ځوان ساتلو لپاره ځان له مطالعې سره روږدي کړي، هره ورځ ذهن ته نوي معلومات وسپاري او له نويو موضوعگانو يې خبر کړي، دا د ذهن تمرين دی او د ذهن ځوان ساتلو همدا لارې-چارې دي. که دا هڅه مو عملي کړه، ستاسې ذهن به د وخت سره سم تازه معلومات ولري، ستاسې خبرې به خلکو ته نوې او خوندي وي او ستاسې وينا به زړونو ته لازمه پيدا کړي، له دې سره به تاسې خپل ذهن ته نوي معلومات سپارلي او زېرمه کړي به موي، له بله پلوه به ستاسې زړه ستاسې له علمي شخصيت د ډاډ کيسه کوي او دا دواړه وياړنې به تاسې ته د اعتبار شمله درېه سر کړي چې هم به په خلکو کې ښاغلي او منلي شئ او هم به مو پر خپلو معنوي صلاحيتونو باور او اعتماد پيدا شوی وي.

زړه او ذهن د مينې او خلوص پر زمزمو ومينځئ او د کرکې، اندېښنو او غم ځالي يې وړانې کړي.

لږې خبرې کول

اقتصاد پوهان وايي: «په بازار کې چې د کوم شي عرضه زياته شي تقاضا يې کمېږي». د خبرو په بازار کې هم دا اصل د تطبيق وړ دی، څوک چې ډېرې خبرې کوي، لږ مينه وال لري. هغوی چې اوږدې ويناوې کوي، لږ اوږدونکي لري. بايد هڅه وشي د خبرو له خزانه د اړتيا په اندازه بازار ته وړاندې شي، ستاسې خبرې مرغلرې دي، ستاسې خبرې با ارزښته دي، پام موي چې دا مرغلرې له ضرورت پرته وړاندې نه کړي، پام موي چې دا بهاداره شتمني درنه ارزانه ونه پلورل شي، ډېرې خبرې ډېرې ناسمې او سهوې لري، اوږدونکي ستومانه کوي، بيا نو ستاسې پر وړاندې د هغوی په زړه کې د مينې پر ځای کرکه کرل کېږي، بيا تاسې د خپلو دوستانو او اوږدونکو په زړونو کې هغه مينه او محبت نه لري، چې پخوا مودرلود.

لږې خبرې کول ټولنيز ارزښت دی، تر ډېرو خبرو خاموشي غوره گڼل کېږي، هغوی چې لږې خبرې کوي، لږې سهوې لري. که تاسې لږې، بنې او خوږې خبرې وکړئ هر کس مو خريدار او پېرېدونکی دی، هر کس به له تاسې سره مينه کوي او د خبرو د اوږدو لپوال به موي. خبرې کول هنر دی، خو لږې خبرې کول حکمت او عقلاښت. وينا چې د بنکلا، حکمت او عقل جوهر ونه لري، هنر نه بلل کېږي او زړونو ته لاره نه شي پيدا کولای.

يو عالم وايي: د احمق زړه د هغه په ژبه کې وي او د عاقل ژبه د هغه په زړه کې. د دې دا مانا ده چې د زړه هره خبره په خوله ایستل او بې پردې کول

حماقت دی، باید زموږ زړونه د رازونو پټه نړۍ وي، موږ باید په دې نزاکت پوه یو چې کومې خبرې وکړو او په څه ډول یې نورو ته وړاندې کړو، د هوبنښیارانو ژبه د هغوی په زړونو کې وي، مانا دا چې ډېرې خبرې باید د ژبې له ژرندې وژغول شي او د زړه د تعاقل او تدبیر په ماڼۍ کې مېلمنې شي. د دې دا مانا نه ده چې موږ دې ګونګه روژه ونیسو او د اړتیا پر مهال دې هیڅ هم ونه وایو، بلکې د دې مانا دا ده چې موږ باید له اړتیا پرته ځان په عبثو خبرو بوخت نه کړو او نه خپل زړه او ذهن په بې هوډه کیسو او نکلونو ستومانه کړو. ذهن د ستر خالق له لوري بې سارې لورینه ده، ذهن زموږ د علمیت، پوهې او شخصیت جوړونې د جوهر فابریکه ده، موږ ته په کار دي چې دې فابریکې ته کره توکي وسپارو او د کره تولید تمه ترې ولرو، عبثې خبرې اورېدل زموږ د ذهن تولید بیکاره کوي او زموږ نړۍ لید (جهان بینی) ته زیان رسوي. موږ یقیناً هغومره یاستو، څومره چې زموږ پوهه ده او د پوهې د منطق کتاب زموږ ذهن او تولید یې زموږ خبرې دي. موږ پوه او ناپوه سره د خبرو د منطق له جوهره پېژنو، د لږ پوه او ډېر پوه تر منځ همدغه توپیر ته ګورو، نو موږ که په منطق برابرې خبرې وکړې او په منطق برابرې خبرې مو واورېدې، مانا دا چې د پوهې فلسفې لارویان یو او که د عبثیاتو لاره مو ونیوله او دې اصل ته مو پام ونه کړ چې موږ ذهن ته څه وسپارل او ثمره یې څه ده؟ نو پوهه او هوبنښیاري به مو د چرسیانو له منطق پرته په بل څه تعبیر او تفسیر نه شي.

اوس نو موږ له دې سره سره چې د ټولنيز نزاکت د ښار له واټه د تېرېدو په تکل کې يو، دوه اصله هرومرو په پام کې نيسو، يو دا چې زموږ ذهن ته د مفاهيمو سپارلو اصل او دويم د ذهن له ماشينه د توليد او پنځونې منځپانگه.

موږ بايد په داسې محافلو کې ناسته ولاړه ولرو چې ذهن مو د خلکو له خبرو او ويناوو د معنويت جواهر واخلي، کله چې زموږ افکار د شاتو مچيو په څېر دغه گلان راټول کړي، په توليد لاس پورې کوي، بيا نوله ذهنه خواږه توليد پرې او د تخليق په مجمر کې نورو ته وړاندې کېږي، په دې مفهوم چې موږ بايد داسې محيط وټاکو چې ښې، کره او منلې خبرې واورو، ترڅو زموږ د ذهن کرونده ښه توليد او تخليق ولري.

په کوم محفل کې چې ټولنيز نزاکتونه نه مراعت کېږي، چټيات او عبثې خبرې کېږي، فحشاء او پوچې ويناوې کېږي، هڅه وکړئ خپل ذهن له دې افته وساتئ، ښايي تاسې له هغوی اجازه واخلي چې درته کوم کار پيدا شو، ښايي تاسې دا بهتره وگڼئ چې يو ښو پارک ته ورشئ، خو شېبې له گلانو او گلبوټو سره تېرې کړئ او د حقيقت د پتورازونو په لټه کې شئ، ښايي تاسې يو داسې محيط ته پناه يوسئ چې کتاب ولولئ او يا له کمپيوټره گټه واخلي. هڅه مه کوئ په دې توپاني سيلاب کې د لامبو وهلو او د خپل فکر د کشتۍ ژغورلو قهرمانان شئ. دا محيط خورا زيانمن دی او د دې مجلس د زيانونو څپې ستاسې ذهن، شخصيت، وړتيا او پوهه څپي او د شخصيت ښکلې ماڼۍ مو بدرنگه کوي.

اقلیدوس وایی: « هغه سړی چې ډېرې خبرې کوي، تخم کړي او هغه چې
چوپ وي رېبي يې»
تاسې که بله لاره ونه لرئ نو د هغوی د کرلي تخم لوگر (رېبونکي) شی او په
خپله خاموشۍ د هغوی د کاذب منطق پر وړاندې د چوپتیا مبارزه غوره
کړئ.

حيا و شرم

حيا او شرم زموږ ټولنيز ارزښت دی، با وقاره، درانه او عزتمن خلک هغه دي، چې حيا لري. د هغو خلکو درناوی ډېر کېږي چې حيا لري، دا چې حيا څه شی دی او شرم څه ته وايي غواړم ورباندې لنډې خبرې وکړم. حيا انساني صفت دی، حيا اخلاقي صفت دی، حيا په انسان کې د انساني کرامت نڅښه ده، حيا د اخلاقو سرچينه ده، حيا د درنښت جوهر دی، حيا د عزت النفس د ښار دروازه ده، حيا د وجدان او ضمير روح دی، حيا سپېڅلتيا ده، حيا د عفت او عزت ساتنه ده، حيا نورو ته درناوی دی، حيا د انساني لوړو صفاتو مقام او منزلت دی، حيا له شرافت سره مينه ده، حيا له انسانيت او اخلاقي نړۍ سره خلوص دی، حيا پر نفس باور او اعتماد دی، حيا پر نفس واکمني او سلطه ده.

د اسلام مبارک دين حيا ته زينت زيات ارزښت ورکړی، اسلام د مسلمان د شخصيت مانۍ د حيا او اخلاقو په زينت ښکلې کوي او د ادابو او انساني سلوک ښکلاوي له همدې اصله الهام اخلي. حيا ناک انسان د خلکو په نظر دروند او عزتمن وي، حياناک انسان د خلکو د باور او اعتماد وړ وي. حيا د تقوا او فضيلت اصل دی او حيا د حياناک انسان لپاره ځانگړی امتياز او مقام دی.

زموږ په ټولنه کې شرم و حيا د عفت، ناموس او عزت په مانا هم کارول کېږي، پښتانه چې زوی ته واده وکړي خلک وايي: حيا يې د کوره کړه. د حيا زښت زيات مقامات دي، لکه له خدايه حيا، له پيغمبره حيا، له ملايکو حيا، له خلکو حيا، له خپله ځانه حيا، له خپله ضميره حيا، له مشرانو حيا او داسې نور. دلته حيا د خپلې آبرو، پت او عصمت په مانا کارول کېږي.

کله چې انسان حيا کوي نو يو ډول مثبت رواني روحيه ورباندې حاکمه وي، هغه د خپل عزت او حيثيت د ساتلو په فکر کې وي، هغه کار نه کوي چې له دې د شرافت جامه وباسي او د يو بې شرفه او بې حيثيته انسان په توگه يې پر خلکو وپېژني. هغوی چې حيا نه لري، بدبختانه دې اصل ته ځير نه دي، فکر کوي خپل حيثيت يې په ټولنه کې ساتلی او د باور وړ انسان دی، خو خلک بيا د ده په بې حيايي له ده کرکه لري او په خپل زړه او خپلو بحثونو کې دی غندي او په اړه يې د خلکو قضاوت منفي وي. په کار ده انسان د حيا په خپلولو سره خپل حيثيت او عزت وساتي، دا درک کړي چې حيا ټولنيز ارزښت دی، حيا زما د وقار او عزت نڅښه ده او بايد خپل درنښت او سترتوب وساتم او زيان ورته ونه رسوم.

حميد بابا وايي:

په حيا کې سپری وږی تږی بڼه دی

نه په شهد و شکر مور په بد رسوا

دا ټولې د حيا بېلگې دي، هغه څه چې تا د ناسمو چارو له لارې گرځوي، درته د اخلاقو، ديانت، شرافت او سترتوب كتاب مخې ته ږدي، حيا ده. هغه څه چې ستا په وجدان کې د معنويت نړۍ ته رڼا ورکوي حيا ده. هغه روحيه چې تا د نفساني خواهشاتو له تويانه ژغوري او د حيوانيت له تيارو دې د انسانيت معنوي نړۍ رڼاگانو ته رابولي حيا ده.

د حيا ضد صفت بې حيايي، بې شرمي، بد اخلاقي او حيواني صفات دي. څومره چې انسان په حيا قدرمن دی، په هماغه کچه په بې حيايي کې سپک او ذليله دی. حيا په انسان کې اخلاق روزي، اخلاق انسان د درنښت او عظمت معراج ته پورته کوي او د سپېڅلتيا انوار وربخښي. حيا انسان له گناه ژغوري، د خطاوو له تقصيره يې خبروي، د انساني کرامت د صفاتو کيسه ورته کوي، په زړه کې يې د مينې سندرې زمزمه کوي او له الله ﷻ د وېرې په مانا يې پوهوي.

حميد بابا بل ځای داسې وايي:

همنشين د بې حيا وي بې حيا

سپينه ريره ژرنده گړی د آسيا

بې حيايي د ساري ناروغۍ په څېر ده، خلک ترې کرکه لري او له بې حيا سره نه کښېني، د بې حيا په دوستۍ خوله پټوي او نه غواړي څوک ووايي چې فلانی هم له هغه بې حيا سره ملگرتيا لري، خو د حياناک او شرمناک انسان په دوستۍ هر سړی وياړي او ورسره ملگرتيا ته لېواله وي. د حميد

بابا له پورتنې بيته څرگندېږي چې له بې حيا سره يوازې بې حيا خلک ناسته-پاخه لري، ځکه چې د ژرندگري ډيره مدام په اوږو سپينه وي، که له بې حيا سره څوک راشه - درشه او ناسته - ولاړه لري، نو هرومرو به يې په همدغه رنگ رنگ وي.

حياناک انسان [بڼه وي که نارينه] يوبل ته د کتلو پر مهال خپل نظر په واک کې ساتي، د وينا پر مهال د بل حيثيت او وقار ته زيان نه رسوي، هڅه کوي چې الفاظ يې منلي او سپېڅلي وي، هڅه کوي چې قضاوت يې په داسې الفاظو وړاندې کړي وي، چې د ويناوال له حيا او عزته استازيتوب وکړي، که په لازه روان وي، نو د حيا روحيه ورسره د يوې روحاني اروا په توگه مله او ملگرې وي، که پوښاک اغوندي، نو د حيا اصل په پام کې نيسي، هغه قيافه خوبوي چې د ده پر وړاندې د بې حيايي تعبير ونه لري او نور يې په اړه ناسم تعبير تر لاسه نه کړي.

حيا د پيغمبرانو، اولياوو او سترو انسانانو صفت دی، حيا د دين جامه ده، حيا د شخصيت تر ټولو غوره رکن دی او حيا د انسان بنکلا او بنايست دی. حيا د پاکمنو انسانانو صفت دی، حيا ده چې د انسان اخلاق روزي او شخصيت يې په ټولنه کې درنوي. حيا انسان دې ته هڅوي چې بڼې چارې تر سره او له بدو ډډه وکړي. حيا انسان ته دا سبق ورکوي، چې د نورو درناوی وشي. حيا د انسان پر مخ د گناه دروازې تړي او د برياليتوب ورته پرانيزي. حيا د انسان عقل له افاتو ژغوري او د ايمان چينه يې رڼه او تانده ساتي.

موږ مخکې وويل چې شرم و حيا د مترادفو کلمو په توگه کارول کېږي، خو هر شرم حيا نه وي، هغه په دې مانا چې ځينې خلک د کم جرئتۍ نه داسې ښکاري چې گواکې شرم لري او حيا يې ډېره ده، د بېلگې په توگه يوزده کوونکی يا زده کړيال (محصل) د خپل استاد په مخ کې د خبرو کولو جرئت نه لري او په ټولگي کې چوپه خوله ناست وي، يا يو مامور د خپل رئيس پر وړاندې خبرې نه شي کولای او تر اغېز لاندې راغلی وي، يا يو کس دا ښه نه گڼي او شمېرې چې د مشرانو درناوی وکړي، يا يو کس د خپلو دوستانو په محافلو کې له دې وېرې گډون نه کوي چې ښايي خلک به يې په لباس يا خبرو پورې وځاندي. دا ډول شرمونه منفي پایلې لري او هيڅکله په حيا نه شي تعبيرېدای. د خبرو کولو له صلاحيت او جرئت سره سره حيا کول، حيا ده. دا حيا ده چې ته يو کس د هغه د بدو خبرو په ځواب کې هماغه شان رټلای شې، خو دا کار د خپلې حيا له مخې نه کوي. دا حيا ده چې ته د مشرانو درناوی وکړې او ځان د هغوی پر وړاندې د ټيټې مرتبې له کسانو وشمېرې.

په هر حال حيا د يوې مذهبې او اخلاقي ټولنې ارزښت دی او حياناک خلک د ټولنې د معنويت له هستيو گڼل کېږي.

القاب

زموږ په ټولنه کې د القابو کارېدنه د ټولنيز ارزښت په توګه شتون لري، القاب هغه توصيفي ضماير دي چې د درنښت او عزت لپاره نورو ته کارول کېږي، يا په بله وينا لقب يو چا ته د خلکو له خوا د هغه د ستاينې لپاره ورکول کېږي او موخه ترې درناوی او احترام وي، خو کله نا کله معکوس تعبير هم لرلای شي او د غندنې لپاره هم ځينې القاب کارول کېږي.

په پښتني ټولنه کې چې څوک يو مشر ته غږ کوي، نو د «للا»، «کاکا»، «ماما» او «مشره» القاب ورته کاروي. په دې القابو کې له ورايه د درناوي روحيه ښکاري او مقابل لوری هم فکر کوي چې دا القاب يې ورته د احترام لپاره وکارول. د القابو دغه کارونه اوس د لوړ تهذيب يوه برخه ده.

همدا راز په ټولنه کې د مشر او سپين ږيري لپاره چې ويناوال يې له نوم سره اشنا نه وي د حاجي صاحب لقب ډېر کارول کېږي، که يو څوک حاجي هم نه وي د حاجي په لقب نه خپه کېږي او په دې پوهېږي چې مقابل کس ورته دغه لقب د درناوي لپاره کارولی دی. يو شمېر کسان چې کوم معنوي او علمي لقب نه لري، پخپله دې ته خلک هڅوي چې ورته حاجي صاحب وويل شي، د حاجي لقب په ټولنه کې ټولمنلی او اکثره خلک يې د درنښت لپاره کاروي. پخوا به د مجاهدينو په جبهاتو کې د ګروپ او ډلې مشر ته د

«استاذ» لقب کارېده او دا به د درناوي او عزت نخبه گڼل کېدله، بيا چې مجاهدين واکمن شول ټولو قومندانانو صاحبانو حجونه وکړل او د «استاذ» لقب په حاجي صاحب بدل شو، چې همدا اوس د احترام او درناوي لپاره دغه لقب زښت زيات استعمالېږي.

پاچا صاحب، ميا صاحب، اخنذزاده صاحب، صاحبزاده صاحب او مير صاحب هغه القاب دي چې د نسب او قوميت په اعتبار کارول کېږي، همدا راز د پيره، پيرجانه او باداره القاب هم د يو ټولنيز ارزښت په توگه په ټولنه کې شته.

د ملگريه او وروره القاب کارول هم د ډېر صميميت نخبه ده، چې په ټولنه کې کارول کېږي، دا کارېدنې د وخت په سياسي ډلو او د ځينو جهادي تنظيمونو په خلکو کې مروجې وې، د بېلگې په توگه خلقيانو به يو بل ته د «ملگري» په نوم غږ کاوه، پرچميانو به بيا «رفيق» وايه. د مجاهدينو د اخوان المسلمین مفکورې پلویو تنظيمونو په مشرانو او ملاتړو کې د «ورور» لقب ډېر کارېده لکه: ورور حکمتيار. دا هغه القاب وو چې د درښت او احترام لپاره کارېدل او اوس هم دغه القاب د ټولنيزو ارزښتونو په توگه په ټولنه کې شته.

ماشومانو ته هم د عاطفي القابو کارېدنه مروجه ده، لکه يو ماشوم ته د گلابه، گل، گلاليه، پهلوانه او نزه په القابو غږ کول له يوه پلوه ماشوم ته د جرئت د ورکړې اصل دی او ترتر څنگ يې د خپل خلوص او مينې اظهار کول هم دي. د القابو دغه کارېدنه د ټولنيز ارزښت په توگه شتون لري.

کشر ته د «گران» او «روکي» القاب کارول هم عام دي، په دې القابو کې عاطفه، مينه، خلوص او لورینه هغه جواهر دي چې کشرانو ته کارول کېږي، خو لکه مخکې چې د معکوس تعبير خبره وشوه، که چېرته دغه القاب يو کشر کس له ځانه مشر ته ورکړي او يا يې په دې القابو راوبولي، توهين او سپکاوی گڼل کېږي. هېڅ وخت بايد له ځانه مشر ته د گران او روکي القاب ونه کارول شي، چې د نورو پر روحياتو بده اغېزه کوي او د مينې پر ځای د کرکې لامل گرځي. يا يو چا ته د «گوده»، «بېړا»، «پرونده»، «گنجيه» او داسې نورو القابو کارونه د کرکې او نفرت لامل گرځي او هغه کس چې په دې نومونو نومول کېږي په ټولنه کې د کمترۍ احساس کوي.

موږ نور القاب هم لرو چې د ټولنيز ارزښت په توگه په ليکنو، رسمي پيغامونو او ويناوو کې کارول کېږي، لکه: محترم، قدرمن، عزتمن، دروند، منلی، عزتمآب، جلالتمآب، فضيلتمآب، لوراند، باتور، شجاع او داسې نور چې په مناسبو وختونو کې کارول کېږي.

له لقب سره د «صاحب» کلمې استعمال هم مروج دی، کشرانو ته د جان، قند او شېرين، جانې مامېش (مامايش) جانې کاکېش (کاکايش) القاب هم زموږ په بڼه پېژندل شوي دي چې د يو ارزښت په توگه کارول کېږي. د سترگو تور او د زړه ټکور القاب هم د والدينو له خوا اولادونو او يا د هغو کسانو له خوا نورو ته کارول کېږي چې ډېر ورباندې گران وي.

دغه القاب په خپلو خپلوانو کې استعمالېږي، که يو ځوان سړي ته د بل ځوان کس له خوا بابا وويل شي دلته د مقابل لوري د درنښت او عزت

پر ځای د هغه په توهین او سپکاوي تعبیرېږي، یا که یوې ځوانې بڼې ته نیا یا ترور وویل شي، بنایي د هغې غوسه وپاروي د ځان توهین یې وگڼي، یا یو چا ته د هغه د سهوې او خطا پر مهال «للا» ویل معکوس تعبیر لري او مقابل لوری یې د ځان لپاره سپکاوی گڼي.

په لنډه توگه ویلای شو چې زموږ په ټولنه کې د القابو سمه کارونه د ټولنيز ارزښت په توگه منل شوي او د خلکو اکثریت یې د درناوي لپاره نورو ته کاروي.

د نورو نظرياتو ته درناوی کول

دا يو ټولنيز ارزښت دی چې بايد د نورو نظرياتو ته درناوی وشي، په ډېرو بحثونو کې ليدل کېږي چې هر کس په خپل استدلال ټينگار کوي او د نه پخلا کېدونکي شخص په توگه د بل د نظرياتو اورېدلو ته تيار نه وي، هر څوک هڅه کوي د خپل نظر او منطق لپاره دلايل برابر کړي او پر نورو يې ومني، دا ستونزه په ټولنه کې ډېره زياته ده، دې دريځ او موقف ډېر خلک له ټولنې منزوي کړي او په خلکو کې يې د دوی مينې ته زيان رسولي. په رواني لحاظ دا هغه ستونزه ده چې انسان د بل د ښو نظرياتو په اړه يوې داسې جبهې نيونې ته اړباسي چې بيا يې هره وينا او کړنه له منفي نظرياتو سرچينه اخلي. حال دا چې هر څوک بايد د مقابل لوري دلايل واورې، په منطق يې فکر وکړي او رښتينولي يې ومني او که د مقابل لوري دلايل او نظريات ناسم وو، بايد د قناعت له لارې ورسره سلوک وکړي.

که موږ حقايق وايو او له حقيقته خبرې کوو، تر هغه زموږ وينا حقايق نه شي ثابتېدای چې په مجلس کې ناست اشخاص نه وي قانع شوي او ستا د نظرياتو رښتينولۍ ته يې غاړه نه وي ايښې. که توازن داسې و چې تاسې په حقه واست او مجلس ستاسې د نظرياتو پر خلاف و، بيا چوپتيا غوره ده او د نظرياتو د ډگر د گټلو هڅه مه کوئ، خو که مخلص او حق منونکي اشخاص هم وو، بيا د نورو نظريات واورئ او په خپلو نظرياتو فکر وکړئ،

ښايي ستاسې نظريات کمزوري او معلومات مو کره نه وي، په هغه صورت کې خپله پرېه ومني او د نورو مثبتو نظرياتو ته غاړه کېږدئ.

د نورو نظريات که کمزوري هم وي د درناوي وړ سلوک ورسره وکړئ، تاسې بايد په ډېر حکمت او ژبني مهارت مقابل شخص ته قناعت ورکړئ او د خپل دليل په اړه يې قانع کړئ، که ستاسې دليل کمزوري و، خپله غلطې ومني او له مقابل لوري مننه وکړئ چې ستاسې په نظرياتو کې يې سمونه رامنځته کړه. ډېر مشران فکر کوي چې د کشرانو پر وړاندې د دوی هر نظر سم او نور يې بايد ومني، حال دا چې ښايي ډېر مشران په دې اړه سم نظر او سم قضاوت ونه لري، دا په عمر پورې تړلې نه ده چې هر وروڼو دې د مشرانو دلايل سم وي. په ځينو مجالسو کې مشران د ناسم منطق له مخې پر خپلو افکارو او نظرياتو ټينگار کوي او خپلې خبرې ورته د کاني کرښې ښکاري، دوی هڅه کوي کشران د نظر له حقه محروم کړي او اجازه ورنکړي چې خپل نظريات وړاندې کړي. دا که له يوه پلوه د يوشمېر مشرانو د نظر تحمیلول دي، له بله پلوه موږ د سم قضاوت او کره منطق په اړه دروازې وتړلې او کشران مو د نظرياتو له حقه بې برخې کړل.

د سياست او حکومتدارۍ په چوکاټ کې هم يوشمېر کسان فکر کوي د دوی نظريات بايد نور خلک په پتو سترگو ومني، ځکه چې دوی د صلاحيت په کرسۍ ناست دي او هر خبره يې د فرمان حيثيت لري. دا سياسيون ډېر ځله په خپلو نظرياتو کې تېروځي او له اشتباهاتو سره مخ کېږي، خو بيا هم ورته خپله پرېه او ملامتيا نه ښکاري. دا هيڅکله پر ځای نه ده چې څوک د منصب پر لويو چوکيو ناست دي، نو خبره به يې هم لويه

او سمه وي. د ډېرو لويو فکرونو خلک پر ډېرو وړو چوکيو ناست دي، يا هيڅ رسمي دنده نه لري، داسې هم شته چې د ډېرو وړو فکرونو په خلکو ډېرې لويې چوکۍ بندې دي او تر نورو يې نظريات خام او کوچني دي، نو په کار ده چې واکمن د بېواکو نظرونه واورې، مشران د کشرانو نظرياتو ته درناوی وکړي او د نظرياتو د اورېدلو په اړه د زغم فرهنگ رامنځته شي.

په ډېرې کورنيو کې د مېرمنو نظرياتو ته غوږ نه نيول کېږي او ښځې د نظر وړاندې کولو له حقه محرومې دي، دا سلوک د يو تبعيض په ډول ريښې ځغلوې او بيا ياده کورنۍ د روحي ستونزو، محروميتونو او ناهيليو ميدان گرځي. اړينه ده نارينه هم د ښځو نظريات واورې، د مسايلو په اړه له هغوی سره مشوره وکړي، د هغوی دريځونه وڅېړي او بيا د ټولنې، کورنۍ د افکارو د منځپانگې په توگه د هرې مسئلې په اړه دريځ غوره کړي. ډېر ځله داسې کېږي چې تر نارينه وو د ښځو نظريات په عاطفو، معقوليت او زغم ولاړ وي او د عصبانيت او جذباتي کېدا پر ځای د تعقل ښکارندويي کوي. نو ځنگه کېدای شي چې په مسايلو کې دې د کور د ښځينه غړو نظريات له پامه وغورځول شي. او هغوی دې د نظر وړاندې کولو له حقه محرومې شي؟!

د نظرياتو په اړه د ځان واکۍ او مشرواکۍ روحیه سمه نه ده، مشران د درناوي وړ دي، خو کشران هم د نظرياتو حق لري، د کشرانو نظرياتو ته بايد اهميت ورکړل شي، مثبت يې واخيستل شي او د منفي نظرياتو سمونه يې وشي. انسانان دې ته اړ دي چې په ټولنيزو مسايلو کې سره مشوره وکړي، د افکارو او نظرياتو تبادله وکړي، په محاسنو او نيمگړتياوو خبرې

وکړي او د سم انتخاب په لاره کې سره نظرونه شريک او يو د بل د نظر درناوی وکړي.

د نظرياتو په ميدان کې هېڅوک مدام گټونکی نه وي او نه هېڅوک مدام بايلونکی، هونبیار هغه دی چې په سره سينه د نورو نظريات واوري او د منطق په تله پوره نظريات وړاندې کړي، دا حالت له يوه پلوه د ويناوال له معقوليته حکايت کوي او له بله پلوه مقابل لوری په دې ډاډه کوي چې د نظر د ورکړې حق ترې چا نه دی اخيستی.

نو راجئ! د نورو د نظرياتو درناوی وکړو او خپل نظر پر نورو تحميل نه کړو.

دعا و آزار

دعا و آزار زموږ ټولنيز ارزښت دی، هر سپی غواړي چې د خلکو په دعاوو کې ياد شي او له آزاره يې ځان وساتي. دعا کول يو چا ته عقيدوي اصل هم دی، د مور و پلار دعا اولادونو ته، د استادانو دعا شاگردانو ته، د پيرانو دعا مريدانو ته او د دوستانو دعا دوستانو ته معنوي ټولنيز ارزښت دی. خلک وايي: فلانيه که دې دا خدمت وکړي، دعا به درته کوو. که دې دا جومات جوړ کړي، خلک به دې په دعاوو کې يادوي. که دې د بېوزلو زړونه وساتل، د مسکينانو په دعاوو کې به دې برخه وي. همدا لامل دی چې هر سپی غواړي خلک ورته دعا وکړي. کوم کس چې په سفر ځي، وايي: دعا راته کوئ. کوم ناروغ چې حالت يې ښه نه وي، وايي: دعا راته کوئ. د کوم چا چې کومه ستونزه مخې ته وي، وايي: دعا راته کوئ. په دعا کې خیر دی، په دعا کې سکون دی، په دعا کې ډاډ او اطمینان دی، په دعا کې اروايي راحت او آرام دی.

عبدالرحمان بابا وايي:

بادشاهي د گدايانو په دعا شي

زه رحمان ځکه بادشاه يم چې گدا شوم

دعا له روحانيته الهام اخلي، دعا په گروهې اصل پورې تړلې ده، خومره چې د گروهې مراندې ځواکمني وي، د دعا جوهر بڼه درک کېدای شي، يو کس هله له نورو د دعا تمه لري، چې د خلکو پر وړاندې يې د مينې، همدردۍ، دوستۍ، عاطفې او شفقت نه کار اخيستی وي، موږ هر يو د خپل نېک عمل په وړاندې له خلکو د دعا غوښتونکي يو، يا په بله وينا موږ هر يو لومړی نېکه کړنه او عمل کوو، بيا د نورو د دعا هيله لرو، چې دا په خپله انسان ته دوه جوهره بخښي، يو دا چې په نېک کار کولو سره عامل د خوښۍ او هوساينې احساس کوي، وجدان يې په دې ډاډه کوي چې تا له انسانانو سره مرسته وکړه، تا د خیر کار وکړ، تا د بشر دوستۍ لاره ونيوله، دويم دا چې انسان ته د دې شرف بخښي، چې ته نو اوس د دعا وړ او لایق يې، ته نو اوس هغه مقام ته رسېدلې يې چې خلک به درته دعا کوي، تا نو اوس د خلکو زړونه فتحه کړي دي او د خلکو ژبې تاته په دعا بنوري. ته نو اوس هغه څوک يې چې د انسانانو د خیر لپاره قدم اخلي او خلکو هوساينه او سوکالي ستا هيله او ارمان دی. ته نو اوس د خلکو لپاره ستړی يې او ټوله هڅه دې د دې لپاره ده چې خلکو ته خیر ورسوي او خلکو ته خوشحالي ورکړي.

هر څوک چې د دعا کرونده برابروي، مخکې له دې چې نور ورته د دعا گلان پکې وکړي، ده پخپله په خپلو کړنو کې د اخلاقو، دیانت، ایماندارۍ او شرافت فلسفه او حکمت عملي کړې دي، ده پخپله د دعا د ښار دروازي ځان ته پرانیستي دي، ده په خپله له نورو سره د احسان او نېکۍ رويه اختیار کړې ده، ده پخپله له انسانیت سره د مينې ترانه زمزمه کړې ده.

دا سې هېڅکله نه دي شوي، چې يو کس دې خلک آزروي او خلک دې ورته دعا کوي، يو دې خلکو ته زيان رسوي او نور دې ورته دمغفرت او بخښنې لاسونه لپه کوي. يو دې د خلکو زړونه ماتوي او بيا دې په زړونو کې د کور جوړولو تمه هم لري. چې مينه وېشې مينه به اخلې او که کرکه وېشې، نو د مينې تمه به ځايه ده.

صوفي شاعر عبدالرحمن بابا وايي:

ادم زاد په مانا واره يو صورت دی

هر چه بل آزروي خپله آزار شي

دا چې دعا ته د يو ټولنيز ارزښت په سترگه کتل کېږي، آزار ته هم خلک په دغه شان اهميت قايل دي. خلک هڅه کوي د چا زړه آزار نه کړي، د چا د ښېراوو ښکار نه شي، چا ته تکليف ونه رسوي، چا ته ستونزې او مشکلات پيدا نه کړي، دا وېره پخپله هغه لاره انسان ته په گوته کوي چې بايد ورباندې لار نه شي او ترې ډډه وکړي. دا وېره پاکه او صفا لاره له اغزنې لارې جلا کوي او انسان په دې پوهوي چې د کعبې او ترکستان لارې کومې دي. انسان په دې پوهوي چې دعا او آزار بېل فصلونه دي او بېل ثمر لري.

عبدالرحمن بابا وايي:

په آزار د چا راضي مه شه رحمانه

که خلاصی په قيامت غواړې له آزاره

موږ چې څومره له خلكو د دعا تمه لرو، هم اغومره يې له آزاره ځانونه ساتو، دا دواړه ارزښتونه سره تړلي دي، دا دواړه خواږه او ترخه سره گډه پوله لري، دا دواړه د خير او شر په اړه موږ ته حكايت كوي. يو د ثواب او اجر پيغام لري، بل د عتاب او عذاب، يوه كړنه بشر دوستي ده، بل بشر آزارول. يوه كړنه له انسانيت سره مينه ده، بله كړنه. يوه له خلكو سره مرسته ده، بله زيان رسول، يوه له خلكو سره ښه سلوك دى، بل بد. په يو عمل انسان الله ﷻ ته نږدې كېږي. په بل لري كېږي.

انسان بايد ځان ته د دعا فصل وكړي او د آزار له توپانه ځان وژغوري. انسان بايد د بشريالني او بشر آزارونې په تعريف ځان پوه كړي، روښانه لاره له تيارو بېله كړي، د خير او شر په مانا ځان ملا كړي او بيا د انساني ژوندانه د سفر قافله روانه كړي.

راشه-درشه

راشه درشه د ټولنيزو اړيکو د سرچينې په توگه د افغانانو ټولنيز ارزښت دی، پښتانه ورته «کور و کلی» هم وايي. په افغاني ټولنه کې د راشه-درشه ډېر ډولونه دي، چې دغه کولتور يې ژوندي ساتلی. يوله دغو څخه د ناروغ پوښتنه ده چې حتمي گنل کېږي، د ناروغ پوښتنې ته د دوستانو او خپلوانو تگ هغه اصل دی چې يوه کورنۍ له بلې سره د همدردۍ او خواخوږۍ په عاطفي اصل تړي، دوستان د ناروغ دوست کور ته ورځي او د ناروغۍ پوښتنه يې کوي، دا اسلامي ارزښت هم دی او افغاني فرهنگ هم. په واده او بناديو کې گډون هم د راشه درشه د يوې ځواکمنې ريښې او اصل په توگه ټولنيز ارزښت گڼل کېږي، افغانان د خپلو دوستانو او خپلوانو سره د واده په مراسمو کې راشه درشه لري، که د بنادۍ والانډې خپلوان وي بيا ورکړه د بنځو تگ راتگ هم وي، د خپلوانو بنځې د واده په شپه د واده والا کور ته بلل کېږي او ورسره په خوښۍ کې ځانونه شريکوي، دې اصل افغاني ټولنه د راشه درشه له مخې سره تړلي او يوه کورنۍ يې له بلې سره د دوستۍ په مراندو وصل کړې ده.

د راشه-درشه مسئله د يو غښتلي ټولنيز ارزښت په توگه په افغاني ټولنه کې په بېلابېلو معيارونو سره مطرح ده، هغه په دې مانا چې په دې ټولنه

کې هر څوک تر ډېره له هغه چا سره راشه درشه لري، چې ورسره په کچه او سويه برابر وي، تاسې به ډېر کم وگورئ چې يو شتمن خپلوان دې د غريب په خوشالي کې برخه اخيستې وي، يا دې يې د ناروغ پوښتنې ته ورغلی وي، يا دې يې د اختر مبارکي او خوشحالي ورسره شريکه کړې وي، خو د غور لستونې خاوندان په دې برخه کې ډېر دوستان لري، که يې له چا سره و نه هم پالي، حجره او ډېره يې له بې شمېره خلکو ډکه وي، دا ډول اړيکې يوازې په «راشه» ولاړې وي او د «درشه» پکې درک نه لگي.

شتمن له شتمنو سره ښه راشه درشه لري، مړي ژوندي ته ورځي، که د کوم يو ماشوم ناروغه شي بل شتمن ورته په اوونۍ کې درې ځلې پوښتنې ته ورځي، سهار و ماښام يې په موبایل پوښتنه کوي، چې ښاغلی حاجي صاحب هغه ماشوم اوس څنگه دی؟ دوی يو بل ته مېلمستيا گانې کوي، که د کورنۍ کوم کس يې له حجه راشي، کور ته يې پسونه وروړي او د راشه درشه اصل سره ښه په مينه ساتي.

شتمن د شتمنو دوستانو په ښاديو کې څو ورځې وړاندې په مشورو او مصلحتونو کې شريک وي، د واده سرشته ورته نورو دوستانو نيولې وي، په نيمو شپو يو د بل په حجرو کې ناست وي، ټوکې ټکالې کوي، قطعې کوي، سطرنج کوي، د تنگ ټکور پروگرامونه جوړوي، د تفريح او مېلو لپاره پروگرامونه طرحه کوي او په پوره خلوص او ملگرتيا د راشه درشه اصل ژوند ساتي. په غم کې هم شتمن هم داسې درواخله، د غمځپلې کورنۍ نه دوی ډېر پرېشانه او ستومانه ښکاري او د خپل شتمن دوست غم خپل گڼي.

د يوه غېږ کې پرته وي بل ته خاندي

څه لولۍ او بې حيا ده دا دنيا

په افغاني ټولنه کې اکثره غريب او بېوسه خلک له خپلو بېوسو خپلوانو او دوستانو سره ښه راشه درشه لري، خپله خوشالي له هغو سره شريکوي او په خپلگان کې هم سره شريک وي، دوی يو له بله سره ښه کور و کلي لري او راشه درشه سره ښه پالي. د غريبو او متوسطو خلکو تر منځ د راشه درشه لپاره ځانگړي وختونه وي، لکه په اخرونو کې راشه- درشه زياته وي، خپلوان او دوستان يو د بل کور ته ورځي او د اختر مبارکي ورته وايي، خو د شتمن او غريب په اړه پورتنی ياد شوی اصل پکې په پام کې نيول کېږي. په جنازه او خيرات کې هم راشه درشه يوه مهمه مسئله ده، چې خلک يې سره د روابطو په اصل راټول کړي دي.

تر ډېره په خپلوانو کې راشه درشه د ښځوله خوا توده وي، دوی نوي زېږېدلي ماشوم ته د مبارکۍ لپاره ورځي، د ناروغ پوښتنه کوي، د سنتۍ، کوژدې او نورو خوښيو مراسم سره پالي او يو بل ته پيسې وروړي، دا پيسې داسې وي لکه څوک چې چا ته پور ورکوي، بله ورځ چې په مقابل کور کې خوښي پيدا شي او يا د ناروغ د پوښتنې اړتيا پيدا شي، نو هغه خپلوان يې ورته ورځي، په ورکړل شويو پيسو لس شل اضافه کوي او ورته يې مخې ته ږدي. همدا راز هغه جلی چې ودېږي د واده نه مخکې ورته د خپلوانو له خوا مېلمستيا (ډوډۍ) کېږي، که په نږدې خپلوانو کې هلک واده وکړ، له خپلې کورودانې او د کور له غړو سره ورته مېلمستيا کېږي او دغه اصل د يو غوره فرهنگ په توگه د راشه درشه پالل کېږي. د ښځو تر

منځ راشه درشه تر ډېره بڼه دود دی او د کورنيو اړيکو د پاللو لپاره غوره ټولنيز ارزښت گڼل کېږي. له دې سره په خپلوانو کې مينه، محبت او خلاص زياتېږي، يو د بل له احواله خبرېږي، يو له بل سره د زړه خبرې شريکوي او تر ډېره بڼه بنه ته تفريحي ارزښت هم لري.

حاجي صاحب چې له حجه راشي، يا څوک له عمرې راستون شي، دوستان ورته د مبارکۍ او ستړي مښي لپاره ورځي او په دې سره د راشه درشه اصل ته ژمنتيا ښکاره کوي. زموږ په ټولنه کې لکه مخکې چې وويل شول هر انډول له خپل انډول سره بڼه راشه درشه لري، که د يو فرهنگي کور ته لاړ شي، نو فرهنگيان به وگورئ، د ملا صاحب په کور کې به ملا صاحبان وگورئ، د شېخ صاحب په کور کې به شېخان ووينئ، د طريقت د لارې صوفيان بيا له صوفيانو سره راشه درشه لري، د پوهنتون استادان هم داسې درواخله، د موسيقۍ هنرمندان له خپلو هنرمندانو سره راشه درشه لري او غښتلې اړيکې يې د خپل فن له همکارانو سره وي.

کبوتر با کبوتر باز با باز

کند همجنس با همجنس پرواز

که په لنډه توگه ووايو راشه - درشه د افغاني ټولني يو ارزښت دی او د راشه درشه له برکته افغانان په خپلو کې د ټينگو اړيکو مراندې لري او د مېلمه پالنې او دوست پالنې اصل له همدې چينو خړوبه کېږي.

زغم و نرمښت

صبر، زغم او نرمښت ټولنيز ارزښت دی، هغوی چې صبر او زغم لري، د نورو په پرتله په ټولنه کې ښاغلي او منلي دي، هغوی چې صبر او زغم لري، چارې يې د تعقل او سنجش له مخې روانې وي، هغوی چې نرمښت لري، په اسانه زړونو ته لاز مومي او په اسانه د خلکو مينه او اخلاص راجلبولای شي.

زغم او نرمښت لويه شتمني ده، زغم د سترو او لويو شخصيتونو له خواصو څخه دی، حوصله او زغم انسان ته سترتوب بخښي. زغم انسان ته معنوي قوت بخښي، د انسان اراده د ناخوالو پر وړاندې ځواکمنه کوي. تاسې به د هوډ او عزم څښتنان وگورئ چې زغم لري، صبر لري او حوصله لري، تاسې به د معنويت د ډگر اتلان وگورئ، چې په روحياتو کې يې د مورال غرونه هسک وي، استقامت او پر خپل عزم کلک درېدل يې د شخصيت له ښو صفتونو څخه وي، تاسې به عفو کونکي ووينئ چې د زغم جوهر يې په سينه کې په ډاگه څرگند وي، تاسې به پوهان او عالمان ووينئ چې زغم او صبر، نرمښت او حوصله يې د معنوي شخصيت جوهر وي. د بې صبرۍ په اړه

عبدالرحمن بابا وايي:

«صابرانو صبر پرېښود حريصان شول

نه څه عدل شته په چا کې نه انصاف»

موږ چې کله د زغم خبره کوو، زغم او صبر په خپله فلسفه کې د نرمښت صفت لري، نرمښت د زغم او صبر دویم نوم دی، هغوی چې نرمښت لري خبرې یې اغېزمنې وي، هغوی چې په نرمه لهجه خلک پوهولای او د خلکو پر زړونو حکومت کولای شي، دیکتاتوران او زورمندان یې نه شي کولای، هغوی چې نرم زړونه لري د زړونو ترلاسه کولو له هنره برخمن دي، هغوی چې نرم زړونه لري، د خدای مینه د هغوی زړونو ته رڼا راوړي، هغوی چې نرم زړونه لري، د عاطفې او مینې چینه په همدې زړونو کې پیدا کېږي.

رحمان بابا وايي:

«په لږ عمر کېنې ډېر غم له کومه راغی - خو له خپلې بې صبرۍ په سپري ډېر شي»

نو زغم او نرمښت انساني صفات دي، زغم او نرمښت عالي صفات دي، زغم او نرمښت د شرف، عزت، درناوي او درنښت نخښې دي. هغوی چې نرمښت لري او له زغمه کار اخلي په ټولنه کې محبوبیت لري او په خلکو گران دي، هغوی چې له زغمه کار اخلي له ښه شهرته برخمن دي او خلک یې درناوی کوي.

هغوی چې په نرمه لهجه خبرې کوي، خلک یې په وینا باور کوي او دا الفاظ له زړه نه راوتلي گڼي. د دې پر خلاف توندي، تېزي او بې صبري خلک نه خوښوي او د دې صفاتو خاوند ته خلک په کرکه گوري. توند سپری مدام په جذباتو او احساساتو ولاړې خبرې کوي، د هغه په خبرو کې تعقل، سنجش او هوښیاري ډېر کم ځای لري، د هغه د خبرو سرچینه له بې عقلۍ، بې علمۍ او کرکې الهام اخلي او وینا یې پر خلکو ښه نه لگي. هوښیار او پوه خلک له هغوی د دوستۍ لار بېلوي او هڅه کوي چې په مجالسو کې یې برخه وانه خلي.

صبر عقیدوي ارزښت هم دی، الله ﷻ فرمایي: «ان الله مع الصابرين» ژباړه: بې له شکه چې الله د صبر کوونکو ملگری دی. د مصیبت پر مهال صبر، د کوم جاهل له خوا د رتنې پر مهال صبر، د تکالیفو او مشکلاتو پر مهال صبر، د لوړې او تندي پر مهال صبر، د ناروغتیا او بیماری پر مهال صبر او په هر حال صبر او استقامت انسان ته جرئت او زړورتیا بخښي او انسان د سترتوب معراج ته پورته کوي.

نرمښت د صبر د سیکې بل مخ دی، هغوی چې صبر او زغم لري نرمښت هم لري، توند او بدمغزه انسان کله هم د زغم خاوند نه وي، کله هم په عقل ولاړه فیصله نه کوي، کله هم په ټولنه کې د باور او اعتماد خاوند نه وي. خلک وایي ورک یې کړه، بدمغزه دی، چرسی دی، بې عقله دی، ژر غوسه کېږي، پر خپلو مغزو کنټرول نه لري او...

حال دا چې د زغم او نرمښت خاوند ته درناوی کېږي، عزت یې کېږي او خلک ورته په درنه سترگه گوري. خلک وایي، فلانی شریف انسان دی،

صبرناک دی، ډېر نرم سپری دی، هوښیار دی، صبر او حوصله لري، با عزته او با وقاره شخصیت دی، خدای ﷻ لویه درونه ورکړې ده، لویه سینه لري، د غره هومره حوصله لري او...

نرمښت او زغم له بشر سره مینه کول دي، په نرمښت او زغم کې د بشر دوستی لویه فلسفه پرته ده، د مینې او محبت لوی داستان پکې پروت دی، د سپړتوب او شخصیت لویه ودانۍ پکې آباډه ده، د خلوص او صمیمیت لوی راز پکې پټ دی، د شفقت او عاطفې لوی سمندر پکې څپاند دی.

نوپه لنډه توگه ویلای شو چې زغم او نرمښت د انساني ټولنې او په تېره زموږ د افغاني ټولنې ټولنيز ارزښتونه دي. هر سپری غواړي چې خلک یې په بنو صفتونو یاد کړي او په ټولنه کې د ویاړ او افتخار مقام ولري. هر سپری غواړي چې نور انسانان ورته په درنه سترگه وگوري او عزت و درناوی یې وشي. د دې لپاره په کار ده، چې انسان په خپل شخصیت کې ارزښتونه وپالي، ارزښتونو ته کار وکړي او هغه صفات خپل کړي، چې د ده شمله ورباندې لوړېږي.

نور اخی! صبر و زغم ولرو او د نرمښت د پیرمیریدان شو. عبدالرحمان بابا وايي:

«هم په دا یې د نغمې اثر پیدا شه

چې په تشه گېډه صبر د رباب وي»

ژبه

ژبه د وينا د وسيلې په توگه ټولنيز ارزښت دی، ژبه د افهام او تفهيم وسيله ده، ژبه د گروهې او کلتور د انتقال وسيله ده، ژبه د معنويت د ساتنې اصل دی، ژبه د انسانانو تر منځ د روابطو پول دی، ژبه د انساني ټولنې روح دی، ژبه ده چې انسان ته مسووليتونه تر غاړې کوي، د حيوان او انسان تر منځ د توپير کرښه کارې، ژبه د حق غوښتلو او حق ويلو آله ده، ژبه د انسان روزنې لپاره اړين شرط دی، که ژبه نه وای، زده کړه او تعليم به نه وای، ژبه د انسانانو تر منځ اکتسابي قراردادې سستم دی، چې خلکو ورباندې د ټولنيز ارزښت په توگه امانا کړې او منلې يې ده. هغه که اشاروي ژبه ده که د وينا، د علامو ژبه ده او که د خراغ د مړ کېدو او بلېدو، مور ته خپل پيغام رسوي او مور ته څه رانښيي.

يو ښوونکی په فصیحه او بليغه ژبه زده کوونکی پوهوي، يو واعظ د وعظ او نصيت په ژبه مفاهيم انتقالوي، يوه ترافيکي نڅښه مور ته خپل پيغام وړاندې کوي، يو ترافيکي خراغ مور ته دا وايي چې موټر دې روان شي، يا دې ودرېږي، يو گونگی په اشاره خپل پيغام بل گونگی يا خبرلوخ ته رسوي. دا ټولې ژبې دي. که هغه د وينا ژبه ده که د ليکلو، د شعر ژبه ده که د موسيقي، نننۍ ژبه ده که لرغونې انځوريزه، دا ټولې ژبې ارزښت دی او د ټولنې خلک ورته د يو ارزښت په نظر گوري.

له يوه پلوه ژبه د وسيلې په توگه ټولنيز ارزښت دی، بل دا چې ژبه د معنويت په لحاظ په پښتني ارزښت کې د وعدې، ژمنې، عهد او لوز په توگه کارول کېږي. وايي فلاڼی سړی بې ژبې دی، مانا دا چې پر خپله وعده ولاړ نه دی، يا وايي چې فلاڼی سړی د يوې خبرې يا يوې ژبې څښتن دی، مانا دا چې څه يې وويل، ورباندې عمل کوي. ژبه په پښتني فرهنگ کې خورا لوی ارزښت دی او دا ارزښت له پخوا نه په دې ټولنه کې ريښې لري، يو پښتون چې خبره وکړي، بيا يې نه ماتوي، يو پښتون چې له چا سره وعده وکړي، بيا له خپلې وعدې نه اوږي، وايي چې ژبه مې کړې او له خپلې ژبې نه اوږم. هر هغه څوک چې له خپلې ژبې اوږي په پښتنو کې اعتبار له لاسه ورکوي او د «بې ژبې» انسان له پېغور سره مخامخ وي.

په کور کلي کې ډېری خلک په دغه ارزښت کلک ولاړ دي، چې يوشی وپلوري او سبا پوه شي چې په دې کې يې تاوان دی، خپله ژبه پوره کوي او نه غواړي د خلکو پېغور ورتراړې شي. ډېری خلک په خپلو کې سره د کړو وعدو او ژمنو لیکونه يو بل ته نه ورکوي، وايي چې دا ژبه ده او بيا د پښتون ژبه. بيا هماغه شان په خپله وعده کلک ولاړ وي، دا ژمنتيا پښتو گڼي او د خپلې وعدې د پوره کولو نه وروسته د شجاعت، وياړ او سرلوړۍ احساس کوي. ډېر ځله داسې شوي، چې يو څوک له خپلې ژبې گرځي او يوه او بله پلمه بانه کوي، مقابل لوری ورته وايي: ته راته ووايه چې ژبه دې راسره نه ده کړې؟ دا وخت د هغه کس افغاني او پښتني غيرت اجازه نه ورکوي چې درواغ ووايي، ځان ورته په درواغو ويلو بې ايمانه او پيکه ښکاري او عزت النفس يې دا نه مني چې چا ته دې پر شي، ځکه نو پر خپله

کړې وعده اعتراف کوي او خپله وعده پوره کوي. دغه ارزښت «ژبې» په خلکو کې د ژمنتيا اصل پياوړی کړی، خلکو ته يې روحي سکون ورکړی او خلک يې د ژبې، يا کړې وعده په ارزښت هوډمن کړي دي.

پښتنانه ژبه د يو داسې قانون په توگه مني چې تطبيق کوونکی يې پخپله د پښتون ضمير او وجدان دی، دا داسې وعده نه ده، چې پوليس او اجرائيه ځواک يې پر چا ومني، بلکې پخپله ژبه کوونکی يا وعده کوونکی د خپل وجدان له مخې کړې وعده او ژبې ته غاړه ږدي او نه يوازې دا چې خپله سهوه مني، بلکې د وعده او ژبې په پوره کولو کې يې که هر څومره مادي تاوان هم وي، روحاً ډاډمن او آرام وي. دغه ډاډمنتيا او روحي سکون له دې امله وي، چې پښتونولي يې نه ده ماته کړې او د خپلې ژبې عفت يې ساتلی دی.

د ژبې عفت همدې ته وايي، چې انسان خپله ژبه او کړې وعده پوره کړي او خپل ځان خپلې پښتونولۍ ته پر او ملامت نه کړي. د ژبې عفت دا هم دی چې ژبه سمه وکارول شي، سپکې، سپورې او هغه څه ورباندې ونه ويل شي، چې د ويونکي په اخلاقي کمزورۍ او بې باکۍ دلالت وکړي او شخصيت يې کمزوری معرفي شي.

موږ چې کله د پښتونولۍ خبره کوو، نو په ځانونو کې د يو ډول معنويت احساس کوو، دغه احساس پر ځان د يو ځواکمن باور او اعتماد سره تړلی دی، د معنويت دغه احساس د انسانيت جوهر دی، کله چې موږ ته خپل ضمير ووايي چې له يو مظلوم نه دفاع وکړه، دا زموږ د پښتونولۍ معنويت دی. کله چې د حيا او شرف خبره راځي او موږ ورباندې ټينگار کوو، دا

زموږ پښتونولي او ٲولنيز ارزبنت دى. كله چې موږ گورو دوه كسه په جنجال اخته دي او ملامت ته ملامت وايو، دا موږ ته گروهه او پښتونولي وايي. دغه پښتونولي او غيرت زموږ د ٲولنيز ارزبنت برخه ده او همدې ته ٲولنيز ارزبنت وايو. نو ژبه هم د دغه شان اصل په توگه په ٲولنه كې د معنوي جوهر په توگه مطرح ده او د ژبې ارزبنت زموږ په ٲولنه كې په دوه ډوله دى، چې يو د وينا د وسيلې په توگه او بل د پښتونولي د عهد او ژمنې د معنويت په ډول ارزبنت گڼل كېږي. ژبه ساتل او پر ژبه درېدل يا ژبه پوره كول ٲولنيز ارزبنتونه دي، چې زموږ په پښتني ٲولنه كې ځانگړى مقام لري.

بنايست او بنکلا

بنايست او بنکلا ټولنيز ارزښت دی، هر انسان په دې لټه کې دی، چې خپله لمن د بنکلا له مرغلرو ډکه کړي، بنکلا په هر څه کې ده او هر څه په بنکلا کې دي. فلسفه په دې هڅه کې ده چې بنکلا وپېژني او د بنکلا حقيقت او ځانگړنې وټاکي او که شونې وي د بنکلا لپاره اصول او قواعد په گوته کړي. په بنکلا پېژندنه کې انسان له ډېرو پوښتنو سره مخامخ کېږي. لکه موږ څه شي ته بنکلی وايو؟ ايا بنکلا بهرنی وجود لري که يوازې ذهني مسئله ده او که د بنکلا په نوم څه شی شتون نه لري؟ ايا بنکلا مطلقه ده يانې د تل لپاره يوشی بنکلی وي او که د وخت په تېرېدو خپل جوهر له لاسه ورکوي؟ ولې د بنکلي او نا بنکلي په اړه د خلکو نظرونه سره بېل دي؟ او ايا د انسان په وجود کې داسې ځواک شته، چې د بنکلا پېژندنې ځانگړنه لري؟

دا هغه پوښتنې دي، چې بنکلا پوهنه او فلسفه يې د ځوابولو صلاحيت لري، موږ دلته په دې بحث کوو، چې بنايست او بنکلا د يو مهم اصل په توگه ټولنيز ارزښت دی. موږ هر يو د بنکلا غوښتونکي يو، موږ هر يو د خپل ذوق په کرونده کې د بنکلا لپاره تعريف لرو او د بنکلا لپاره رنگونه. په پسرلي کې چې هره خوا گلان وغوړېږي، خلک وايي طبيعت بنکلی دی، فضا بنکلی ده، هوا بنکلی ده. يا وايو چې دا وينا بنکلی ده، هغه بنايسته

خبرې وکړې، خدای دې ښکلی زوی درکړي. مور وايي: زوی ته مې د ښکلي جنۍ په لټه کې يم او...

آن تر دې چې ماشومان هم له ښکلا سره مينه لري، ښکلا پېژني او ارزولای يې شي، ما شوم پلار ته وايي: پلار جانه ماته ښايسته نانځکه راوړه. مېرمن څښتن ته وايي: ښايسته جامې راته راوړه. مېلمانه وايي: د کور خلکو ښايسته مېلمستيا برابره کړې وه. په دې ترتيب مور هر يو پرته له دې چې د ښکلا او ښايست لپاره کوم تعريف ولرو، ښکلا ته په ارزښت قايل يو او ذوق مو دې ته هڅوي، چې د ښکلا سندره هېره نه کړو.

ښکلا پر انسان اغېزه کوي، داسې اغېزه، ته وا د خدای^ع په مينه کې ورک عارف چې د پلوشو سمندر ته وربښکته شي او ټول افکار و ادراکات يې په تجلياتو کې محوه وي. همدا ډول هره ښکلا او هر ښايست خپل اغېز لري او دا اغېز کله داسې وي، چې د يوشې له ښکلا ډېر خلک متاثره شي، د ځينو شيانو له ښکلا بيا هر سړی نه متاثره کېږي او د هر شي د ښکلا جادو په هر چا اغېزه نه کوي. وايي مجنون ته چا وويل چې ليلآ خو دومره ښايسته نه ده، څومره چې ته ورپسې لېونۍ يې. مجنون ورته وويل: کاش چې تا ليلآ زما په سترگو ليدلای شوای.

ښايي يو کس د مرغيو له آوازونو خوند واخلي او په دې غږونو کې ورته د ښکلا د لويې نړۍ راز پروت وي، خو ښايي نور بيا دې آوازونو ته په ښکلا قايل نه شي. دا يوه ورکه فلسفه ده چې تر دې دمه ورته ځواب نه دی موندل شوی. گومان مه کوئ چې تورېوستان به ښکلا په سپين پوستو کې لټوي، هغوی د ښکلا لپاره خپل تعريف لري او له يوې ځانگړې زاويې ښکلا ته په

ارزښت قايل دي. دا په دې مانا چې بنسټلار يوازې سپين والى نه دى. د بنسټلار په اړه ذوقونه هم مختلف دي او قضاوتونه هم، خو پخپله بنسټلار د يو اصل په توگه په انساني ژوندانه کې منلى ارزښت دى.

انسان په فطري لحاظ په هر څه کې د بنسټلار پلوى دى، بنسټلار ته ميلان لري او زړه يې له بنسټلار سره په اسانه سودا کوي. مورې که کور جوړوو، نو په بنسټلار يې فکر کوو، مورې که نقاشي کوو، نو په بنسټلار يې فکر کوو، مورې که د رسامۍ کومه تابلو جوړوو، نو په بنسټلار يې فکر کوو، مورې که باغچه جوړوو، نو د بنسټلار په اړه يې فکر کوو، مورې که جامې اغوندو، نو د بنسټلار اصل ته يې پاملرنه لرو. لنډه دا چې انسان مدام د بنسټلار په فکر کې دى او دا ارزښت د ټولو انساني ټولنو تر منځ شريک دى.

بنسټلار کله په يوشى کې باندېنى موجوديت لري او کله د يو شخص په ذهن کې ځاى لري. په هر صورت انسان بنسټلار ته ترجيح ورکوي او د بنسټلار په لټه کې دى. بنسټلار کله محسوسه او د يوشى په فزيکي جوړښت کې وي، خو ډېر ځله بنسټلار نا محسوسه او له معنويته بنسټلار ندويي کوي. مورې د يو غږ بنسټلار په سترگو نه شو ليدلاى، خو احساسوو چې دا غږ بنسټلار دى. په ادب کې هم لفظي او معنوي بنسټلار د بحث وړ دى، په عرفان کې مينه او بنسټلار ځانگړى مقام لري. صوفيان د استغراق پر مهال د بنسټلار په يو ډول سمندر کې ډوب وي او ټول حواس يې د بنسټلار په پلوشو کې محوه او شيندلي وي.

ارواپوهان په شخصيت کې د بنسټلار اصل ډېر اړين گڼي، په گروهې ارزښتونو کې د معنوي بنسټلار اصل ته ډېر ارزښت ورکول کېږي. لنډه دا

چې بٲكلا يو حقيقت دى، بٲكلا ٲولنيز ارزبنت دى او انسان مدام د
ژوندانه په تيارو كې د بٲكلا په خراغ پسي قدم اخلي.

ښه دوستان

ښه دوستان لرل ټولنيز ارزښت دی، هر څوک غواړي چې ډېر دوستان ولري، د هر چا لېوالتيا داده چې دوستان يې د ښو صفاتو خاوندان وي، دا فطري مسئله ده، چې هر با احساسه انسان په دوستۍ کې په همدې جوهر پسې گرځي او په دې اړه هر څوک د خپلې رايې ځانگړې نړۍ لري. موږ او تاسې هر يو دا هيله لرو، چې له خپلو دوستانو سره ښه راشه درشه ولرو او هر يو په پنځو کسانو کې حساب شو.

د دوستۍ فصل د زړه په کرونده کې وده کوي او د مينې، خلوص او عاطفې له چينې خړوبه کېږي. د دوست په پيدا کولو او د دوستۍ سلسلې په جوړولو کې دوه اصله په پام کې نيول په کار دي، لومړی دا چې څنگه ښه دوست پيدا کړو او بله دا چې څنگه په ځان کې د اخلاقو هغه جوهر وپنځوو چې له امله يې با احساسه خلک موږ په دوستۍ ومني.

دویم اصل تر لومړي ډېر مهم او اړين دی، که موږ د خپل شخصيت د علمي او اخلاقي تشخص ماني وډانه کړه، که موږ د ځان جوړونې اصل خپل کړ، که موږ د لورېنې او عاطفې له قافلې سره قدم واخيست او که موږ د نورو د درناوي لپاره په ځان کې صفات پيدا کړل، نو بويه چې د دې منزل جوگه يو.

دا کار د قاف له غرونو د بڼاپېريو راوستل نه دي او نه د شپېرنۍ لپاره د فرهاد غر سوري کول، دا لازمه ډېره اسانه او ارزانه ده او دې مقام ته رسېدل لږه خواري او لږ زحمت غواړي. بڼايي ستاسې خو خوږې خبرې د دې لامل شي، چې د ښو دوستانو د لرلو تاج درپه سر کړي. بڼايي ستاسې يوه وږه صادقانه مرسته تاسې ته د دوستۍ د ښار دروازه پرانيزي. بڼايي ستاسې يوه وږه تحفه د بل په زړه کې د ملگرتيا مانۍ اباده کړي. بڼايي تاسې يو کس ته د يو تازه گلاب په ورکړې د هغه زړه خپل کړي.

په ياد مې دي کله چې زه له نن نه اته ويشت کاله وړاندې په عمرالثاني لېسه کې په نهم ټولگي کې وم، د ماسپښين له خوا په ښوونځي کې د رياضي کورس جوړ شو، ما پکې داخله وکړه، له څو ورځې درس وروسته استاد په ناڅاپي ډول د ارزونې په نيت يو سوال زده کوونکو ته وړاندې کړ او ازموينه يې واخيسته، په سبا چې استاد صنف ته راغی موږ ټول د خپل ځواب په اړه اندېښمن وو، استاد زموږ د هڅونې په اړه ډېرې خبرې وکړې او داسې يې انځوروله چې زموږ وړتيا او استعداد کمزوری دی، دا وخت يې وويل: يوازې د يو کس ځواب سم و، چې ما ورته يو قلم په تحفه کې راوړی. د هر يو زړه په درزا و، نه پوهېدو چې اوس به په چا غږ کېږي، شېبه پس استاد زه پورته کړم او په ټولگي کې يې راته يو «خودرنگ» قلم تحفه راکړ. اوس زما د هغه مهال د کمو استادانو نومونه په ياد دي، خو د هغه استاد «حفيظ الله خان» نوم مې نه هېرېږي، چې قلم يې راته تحفه کړی و. ويلای شو چې تحفه د دوست موندنې اغېزمن هنر دی.

گومان مه کوي چې تاسې به د دوستۍ لپاره کومه فرېبنته پيدا کړئ، انسان نيمگړی دی، که مو له چا سره د دوستۍ تار پيدا شو په نيمگړتياوو يې سترگې پټې کړې او په شخصيت کې يې د تجربو، اخلاقي سپېڅلتيا، پوهې او عاطفې جوهر ولټوي. که تاسې ته د يو دوست لس عیبونه در معلوم شول، مانا داده چې هغه په سلو کې نوي بڼه صفتونه هم لري. پر دوست صادقانه باور وکړئ، په يو ټاکلي چوکاټ کې ورسره دوستي وپالئ او د سفر دغه بېرې د افراط او تفريط له توپانه وژغورئ.

له دوست سره د دوستۍ پاللو بل هنر دادی چې په جنجالي او لاينحلو مسایلو ورسره بحث او خبرې مه کوي، داسې موضوعات په شېبه کې ستاسې د کلونو دوستي زيانمولى او په سپين ميدان مو پرېښودلای شي. د دوستانو نظرياتو، تصاميمو او رايې ته درناوی ولرئ، که مو ورسره توافق نه درلود دا بېله خبره ده، که يې د خپلو تصاميمو په اړه درنه مشوره وغوښته د فکر او تعقل په رڼا کې ورته خپله رايه وړاندې کړئ او هڅه مه کوي چې هرو مرو دې ستاسې خبره ومني، پر دوستانو خپل نظريات تحمیلول دوستۍ ته زيان رسوي او په زړونو کې د دوستۍ له کرلي گله روح اخلي.

د خپلو دوستانو رښتینې خدمت وکړئ، پر هغوی د خپل کړي خدمت احسان مه باروئ او د خدمت بدله ترې مه غواړئ، بيا تاسې وگورئ چې په لنډه موده کې د دوستانو په زړونو کې کوم مقام خپلوی او تاسې ته د هغوی له خوا څومره عزت درکول کېږي. تاسې چې د دوستانو په محفل کې څومره

ځان کشر ثابتوي هغومره مولويي او سترتوب ثابتېږي، د کار پر مهال په لومړۍ ليکه کې شى او د امتياز پر مهال نورو ته شملې وټړي.

يو بل اصل هم د پام وړ دى او هغه دا چې پر خپلو دوستانو د هغوى له وسې زيات بار مه ږدي، که تاسې د هغوى مرستې ته اړتيا لرئ، نو د هغوى امکاناتو ته وگورئ، هغوى په دې مه مجبوره کوي چې ستاسې لپاره کچکول تر غاړې او بل ته د سوال لاس ونيسي. يوه ناکامه تجربه دا هم ده چې د خپل دوست قرض مه ځنډوي او په لازم فرصت کې يې وړ ادا کړي، په دې اړه بې پروايي د ډېرو ښو دوستانو تر منځ د پرېکون لامل شوي او تجربو ثابته کړې، چې د معنوياتو په منځ کې مادياتو مدام اوښتون او انقلاب ته لازمه هواره کړې. تاسې هڅه وکړئ دوستي مو د معنوياتو لپاره او تر مادي هغولوړه او با ارزښته وي.

تاسې چې کوم صفتونه له خپله دوسته غواړئ، وگورئ چې د شخصيت نړۍ مو دغه رنگيني لري او که نه، ځکه چې شپۍ ته څوک د ورېښمو پيوند نه اچوي.

نيوتن وايي: «که ته په خپلو کارونو قضاوت وکړې، د نورو قضاوت ته به اړتيا ونه لرې»

د دوستانو موندل هنر دى، خو پالل يې حکمت. په دې هيله چې ځان د نورو د دوستۍ جوگه او خپل دوستان ښه وپالو.

پوښاک

د هرې ټولنې خلک د هغوی له فرهنگ او کلتوره پېژندل کېږي، پوښاک یا لباس د ټولنې کلتوري ارزښت دی. موږ که یو کس په غربي لباس کې وگورو، پوهېږو چې د دې ټولنې سرې نه دی. همدا ډول که موږ په غرب کې په خپل لباس کې ولیدل شو، خلک فکر کوي چې له بل هېواده راغلی دی. که زموږ د ټولنې یو کس خپل کلي ته په درېشۍ کې لاړ شي، ښايي خلک ورته حیران شي او په اړه یې تعجب وکړي. په دې اړه یوه ټوکه رایاده شوه، وایي چې په کابل کې یو کس درېشي په ځان کوله، چې کله به جلال آباد ته خپل کور ته راته، نو جامې به یې په ځان کړې، د دفتر ملگرو یې ورته وویل: تاسې ولې په درېشۍ کې خپل کلي ته نه ځئ؟ هغه ورته له خندا په ډکه خوله ځواب ورکړ: «بیا راپسې د کلي سپي غاږي». نو لباس په کلتور کې د یو ارزښت او هویت په توگه مطرح دی، هندیان له ایرانیانو سره په لباس کې توپیر لري، عربان د نورې نړۍ له خلکو سره په لباس کې په توپیر کې دي، د هرې ټولنې خلک په خپل لباس کې د هوساینې او اروايي سکون احساس کوي او د بل فرهنگ جامه په تن کول ورته ستونزمنه تمامېږي.

څه ډول لباس واغوندو، په څه ډول لباس کې خلکو ته ښه ښکارو او ولې ورته ښه ښکارو؟ د دې پوښتنو د ځواب لپاره کلتور ښه هېنداره ده، هغه لباس چې ستا خلک او ولس یې اغوندي د یو ارزښت په توگه منل شوی

دی، په دې لباس کې نه یوازې دا چې ستا په اړه ښه قضاوت کېږي، د درناوي او عزت وړ هم یې او که دې د ټولني د لباس له ډول نه سرغړونه وکړه، نه یوازې دا چې خلک به دې په ټولنه کې پردی او اجنبي وگڼي، بلکې د ځان قدر او درنښت به په خپله کم کړي، خلکو ته به شکونه پیدا کړي او ولس به دې له ځانه بېل وگڼي.

لباس د انسان د شخصیت په معرفي کېدو کې لومړنی اصل دی، تر هغه د یو چا د پوهې په اړه نه پوهېږو، تر څو چې د هغه خبرې وانه ورو او د فصاحت، بلاغت او ژبني منطق په اړه یې ډاډ تر لاسه نه کړو، ځکه خو وایي چې ډېرو ته تر خبرو کولو چوپتیا غوره ده، خو لباس هغه څه دی چې ته مقابل لوري ته د خپل شخصیت تصویر وړاندې کوي او د ځان په اړه هغه قضاوت ته رابولي. که په کندهار کې یو مشر سړی داسې خولی په سر کړي چې شپشې پکې لگېدلې وي، یا یې پر غاړه داسې گنډ وي چې هېندارې پکې کارول شوې وي، بنایي هلته دا د ارزښت نوم وي، خو که په ننگرهار کې بیا یو مشر او سپین ږیری سړی دا کار وکړي، بنایي خلک یې په اړه سم تعبیر ونه لري. په شمالي ولایاتو کې چپنه ډېره رواج ده، که په ننگرهار کې یو څوک چپنه واغوندي د ډېرو پام به ځان ته راوگرځوي او ډېر به یې په اړه بېلابېل قضاوتونه وکړي، ځکه نو لباس د هرې ټولني د کلتوري ارزښت په توگه اړین او مهم دی.

غواړم له تاسې سره خپله خاطره شریکه کړم، زه په ۲۰۰۶ م کال کې د هند احمد اباد ښار ته په یو سیمینار کې د گډون لپاره لاړم، له ما سره یو تن د هرات او بل د بامیانو و، هغوی په درېشۍ کې وو او زه په خپل ولسي لباس

کې وم، په دې سیمینار کې د افغانستان، پاکستان، بنگله دېش، نیپال، سربیلانکا او هندوستان هېوادونو استازو برخه درلوده، د سیمینار په اخره ورځ یې غوښتل چې د هر هېواد یو یو کس سره ودرېږي او گډ تصویر واخلي، زه بهرون وتلی وم، غږونه کېدل چې افغان څه شو، زموږ هراتی او بامیانوال ملگري ورغلل، چې ورسره تصویر وباسي، خو اجازه یې ورنکړه. هغوی ته یې وویل: زموږ پټان په کار دی، چې هغه له موږ سره تصویر واخلي، ځکه چې هغه په خپل ملي لباس کې دی او تاسې داسې نه بنسکاري لکه افغانان. شېبه پس چې زه راغلم، ټولو غږ کړ، هغه دی افغان راغی. زه ورسره ودرېدم او گډ تصویرونه مو واخیستل. هراتي ملگری نذیر راته وویل: «برادر! این مردم ما را از افغانیت کشیدند، گفتن شما افغان نیستید» ورته مې وویل: دا خود لباس برکت دی، تاسې په خپل ملي لباس کې نه یاست راغلي، نو ځکه درباندي د افغانانو گومان نه کوي.

نو لباس د یو چا د هويت پېژندنې لپاره ډېر مهم دی او موږ چې کله هم کوم هېواد ته په سفر ځو، په کار ده خپل افغاني ویاړلی لباس مو پر تن وي، دا لباس موږ نړۍ ته ورپېژني او اړتیا دې ته نه وي، چې ته په هر ځای کې هر چا ته ځان معرفي کړې. لباس د ټولنيز ارزښت په توگه په ټوله نړۍ کې منل شوی او باید د کلتوري ارزښت په توگه وساتل شي.

ښه خوۍ

ښه خوۍ او عادت ټولنيز ارزښت دی، څوک چې ښه خوۍ لري خلک ورسره مينه کوي او په درنه يادېږي، څوک چې ښه خوۍ لري، د کامل انسان په توگه په ټولنه کې مطرح وي، قدر يې کېږي او هر سړی ورسره د دوستۍ او ملگرتيا تار ساتي. که غواړئ په خپلو دوستانو کې د مينې او محبت مقام ولرئ، نو لس خوښوڼه په ځان کې پيدا کړئ، دا لس خوښوڼه به تاسې ته د ډېرو ښو دوستانو د دوستۍ وياړ درپه برخه کړي، دا لس خوښوڼه به تاسې پر خپلو دوستانو گران کړي او دا لس خوښوڼه به تاسې ته په خپلو دوستانو کې د امتياز او عزت شمله درپه سر کړي.

لومړۍ: د لږو خبرو کولو خوۍ

له ډېرو خبرو پر هېز وکړئ، له اړتيا پرته خبرې مه کوئ، ستاسې خاموشي ستاسې د شخصيت جوهر دی، د اړتيا پر مهال دومره خبرې وکړئ، چې د خپلو دوستانو د اوږو بار نه شئ، په خبرو کې د لفظي او معنوي ښکلا خيال وساتئ، خبرې په ذهن کې کره کړئ بيا يې وړاندې کړئ، خبرې ستاسې د ذهن زېرمه ده، له اړتيا پرته ورباندې لاس مه پورې کوئ. ستاسې دا چوپتيا او لږې خبرې کول به د دوستانو د زړونو دروازي پرانيزي او دوستان به مو د زړه په ماڼيو کې د منلو مېلمنو په توگه وپالي. لږې خبرې په منطق برابري وي، ډېرې خبرې ډېرې سهوې او خطاوې لري،

لږې خبرې وکړې او ډېرې واورې. دا هنر په خپل شخصیت کې د یو خوی په توګه وپالې او بیا وګورې، چې دا ونه تاسې ته د بري او سرلوړې څومره مېوه او ثمر نیسي.

دویم: د دوستانو پالل

خپل دوستان صادقانه وپالې، خپلې خوشالۍ له دوستانو سره شریکې کړې، دا خوی په ځان کې ژوندی کړې، چې څنګه کولای شې د دوستانو پر زړونو حکومت وکړې، داسې دوستان وټاکې چې پوه وي، تجربه کار وي، د عمل خلک وي، اخلاص ولري، مینه ناک وي، د دوستۍ جوهر او اهمیت ته قایل وي. دا خلک وازمایې او بیا ورسره د دوستۍ لاره خپله کړې، بیا ورسره د دوستۍ سفر پیل کړې. دوستان پالل هنر دی او دا هنر به تاسې ته د ښې ملګرتیا ویاړ درپه برخه کړي. ستاسې یوه له مینې ډکه موسکا او ورین تندې دوستان پاللی او تاسې ته یې د ملګرتیا ویاړ بخښلی شي.

درېیم: راز ساتل

هر انسان نیمګړتیا لري، لوی خلک د خلکو په نیمګړتیاوو او عیبونو سترګې پټوي، که دوست مو درته د راز کومه خبره وکړه، یا د هغه د کمیو کوم راز در معلوم شو، له ځانه سره یې وساتې او کلی ورباندې مه خبروئ، دا د لویو او سترو خلکو صفت دی، دا خوی د یو مهم جوهر په توګه په ځان کې وپالې، که تاسې دا باور او اعتماد تر لاسه کړ، په ټولنه کې به د یو عزتمن شخص په توګه څرګند شې، بیا به دوستان او کلیوال پر تاسې باور

کوي او د خپلو زړونو د رازونو کيسې به يوازې تاسې ته کوي، تاسې کولای شئ هغوی ته سمې مشورې ورکړئ او د خطاوو له مزله يې وژغورئ. تاسې کولای شئ د يو مخلص دوست په څېر د هغوی د فکري رنځونو او نا سمو خويونو درملنه وکړئ او د حاذق طبيب او اروا پوه په څېر يې روحي ستونزو ته درمل شئ. راز ساتل خپل ځان ته د اعتماد دنيا جوړول دي، راز وساتئ چې راز مو وساتل شي.

څلورم: د نورو درناوی

په فطري ډول هر انسان غواړي چې خلک يې درناوی وکړي او له وقاره ډک ژوند ولري، هر کس غواړي چې په خلکو کې د عزت او حيثيت خاوند شي او خلک يې شخصيت ته درناوی ولري، پام مو وي چې دا اخلاقي ارزښتونه دي او هيڅوک په دې مکلف نه دي، چې ستاسې درناوی وکړي، دا کرونده به تاسې پخپله وتره کوئ او په خپله به پکې گلان کړئ، تاسې به د نورو درناوی او عزت کوئ، هله به ستاسې درناوی او عزت کېږي، تاسې به دا ثابتوئ چې د نورو خادمان ياست، هله به خلک ستاسې درناوي او خدمت ته وړاندې کېږي او ستاسې د شرافت تر سيوري لاندې به ستاسې درناوی کوي. درناوی په زور نه غوښتل کېږي، درناوی په مادي امکاناتو پورې هم نه دی تړلی، ځېنې خلک ځان ته په يو څه قايل وي او نور په دې مکلف گڼي چې درناوی يې وکړي، دا احمقانه لاره ده. ځېنې خلک د ځان په اړه داسې تعريف لري چې «زه يو څوک يم» دا تعريف کاملاً ماشومانه دی. راځئ! دا تعريف زده کړو چې «هر څوک، يو څوک دی» که مو د نورو درناوی وکړي، درناوی به مو وشي او که له خلکو مو خپل درناوی وغوښت، د عزت او درنښت له پانگې به بې برخې شئ. وگورئ چې تاسې د نورو څومره درناوی کوئ او له نورو څومره خپل درناوی غواړئ؟

پنځم: پر وعده وفا

دا خوی د سترو خلکو له خویونو څخه دی، چې پر وعده کلک ولاړ وي. پر وعده وفا بنه صفت دی، دا جوهر په ځان کې ژوندی کړی او پر خپلو کړو وعدو وفا وکړی. که تاسې له خپل دوست سره په کړې وعده کې پاتې راغلی، په لوی لاس به د هغه په زړه کې د خپلې مینې جوړه شوې مانۍ ږنگه کړی او د هغه د زړه له باغه به د خپل شخصیت د محبت جنازه ویاسی. دا وعده که په هره کچه وي مهمه ده. که فرضاً تاسې له خپل یو دوست سره وعده کړې، چې سبا به لس بجې یو واده ته ځئ، سبا وگورئ که تاسې په هماغه وخت هلته حاضر واست، نو په دې برخه کې ستاسې شخصیت تر خپل ملگري عالي دی، که حاضر نه واست، تاسې په دې برخه کې نیمگړتیا لرئ. که تاسې خپل موبایل خاموشه کړی او د وعدې ځای ته ورنشئ، پوه شئ چې نور د خپل دوست سره هغه مقام نه لرئ، چې پخوا مو درلود.

په وعده ماتولو کې ډېری هغه کسان خپل شخصیت بايلي، چې تر منځ یې مالي مسایل مطرح وي، لکه چې وايي: سبا درته ستا امانت سپارم، راتلونکې جمعه دې رانه پیسې وغواړه، یوه میاشت راته وگوره او... دا هغه څه دي چې که وفا ورباندې ونه شي بنایي مقابل لوری د تل لپاره ستا څېره هېره او د هغه په زړه کې د مینې کرلی فصل د کرکې گلان ونیسي.

شپږم: د ناروغ پوښتنه کول

موږ او تاسې د انسانانو په توگه اخلاقي مسوولیت لرو، چې د ناروغ انسان پوښتنه وکړو، هغوی چې له تاسې سره پېژني د ناروغۍ پر بستر هره شېبه ستاسې د ورتگ شېبې شماری، پوښتنې ته یې ورشئ او په دې سره

خپل اسلامي او اخلاقي مسووليت تر سره کړي، ناروغ او بندي هره شېبه د ناهيلۍ په سفر روان وي، خپل دوستان يې سترگو ته کېږي او تمه لري، چې اوس به يې څوک پوښتنې ته ورشي، پوښتنې ته يې ورشي، د ډاډ خبرې ورته وکړي او د ښې روغتيا دعاگانې ورباندې ولوروي. ناروغ ته ورشي، د ناروغ پوښتنه وکړي، دا زموږ انساني، اخلاقي او اسلامي مکلفيت دی.

اووم: رښتيا ويل

هر انسان له درواغو کرکه لري او درواغجن ته په بد نظر گوري، نو بيا ولې انسان پخپله درواغ ووايي او خپل اعتبار ته زيان ورسوي؟ تاسې چې څومره له درواغو کرکه لري، همدغه شان ستاسې له درواغو نور کرکه لري. ښايي يو څوک ستاسې په درواغو پوه نه شي او ستاسې درواغ رښتيا وگڼي، خو درواغ ويل ستاسې د شخصيت يوه برخه جوړېږي او بيا دا برخه له ځانه لرې کول ډېره گرانه وي.

ځان په رښتيا ويلو عادت کړي، دا غوره انساني صفت هم دی او اخلاقي جوهر هم، د شخصيت پانگه هم ده او د اعتماد او باور شتمني هم. رښتيا ويونکی د هر چا خوښېږي، رښتيا ويونکی ښه قضاوت کوونکی وي، رښتيا ويونکی په ټولنه کې په رښتینولۍ او صداقت مشهور وي او خلک يې د همدې صفت له امله درناوی کوي. زه داسې يو کس پېژنم چې خدای ډېر مادي امکانات ورکړي، خو په سلو کې نوي خبرې يې درواغ او ناسمې وي، هغه فکر کوي چې زه کولای شم خلک تېر باسم او په خپلې چالاکۍ پر هغه خپل شخصيت ومنم، خو له دې بې خبره دی چې دا منزل لنډ او له رسوايي سره مخامخ دی.

اتم: د مطالعې ذوق

د مطالعې ذوق په خپل ځان کې د يو خوی په توگه وپالې، له کتاب سره ستاسې اشنايي به تاسې ته ډېر څه دروښيي، مدام هڅه وکړئ د خپل وخت اوزگارې شېبې په مطالعه تېرې کړئ، که تاسې په کوم ځای کې د چا انتظار کوئ، غوره ده چې د کتاب نړۍ ته مخه کړئ او خپله اروا د کتاب د معنويت په کنارو کې وگرځوئ. په مطالعه کولو ځان عادت کړئ، په شپه او ورځ کې هرو مرو څو ساعته مطالعه وکړئ او د خپلې ذهني نړۍ معلومات پياوړي کړئ. مطالعه په ټولنه کې ستاسې علمي موقف پياوړی کوي او پر خلکو مو د يو هوښيار او باور وړ شخصيت په توگه مني. دا سفر پيلول اسانه دی، همدا نن يو کتاب پلورنځي ته ورشئ او کتاب وپېرئ، يا همدا نن يو کتابتون ته ورشئ او د خپلې مطالعې لپاره ترې کتاب په پور واخلي. له هر کتاب لوستنې وروسته خپل ځان وارزوئ، خپله به پوه شئ چې ستاسې په شخصيت او پوهه کې څومره بدلون راغلی او ستاسې د معلوماتو نړۍ څومره پراخه شوې ده.

فهم: د مثبت فکر کولو عادت

د نړۍ ټول پرمختگونه له فکره سرچينه اخلي، ستاسې فکر چې څومره پراخه وي معنوي شخصيت مو هماغومره ستر او لوړ دی. مثبت فکر کول په انسان کې معنويت ژوندی کوي او انسان ته سترتوب ښيي. موږ هماغه خلک لوی انسانان گڼو، چې لوی مثبت فکرونه کوي. تاسې به کله هم د وړوکی او منفي فکر انسان لوی نه وي گڼلای او د لوی فکر انسانان به مو د وړو په کتار کې نه وي درولي. انساني اخلاق، غوره صفات، ښه قضاوت، د وجدان سپېڅلتيا او ټول انساني جوهرونه د مثبت فکر په فابريکه کې توليدېږي. په عرفاني او تصوفي ژوندانه کې هم فکر لوی

ارزښت گڼل کېږي او صوفي چې مراقبه نه شي او د فکر نړۍ ته پناه
يونسې، د وصال معراج ته نه شي پورته کېدلای. راجي! مثبت فکر وکړو او
د خپلې ټولنې او انساني ژوندانه د هوساينې لپاره د فکر له نسخې درمل
جوړ کړو. ستاسې مثبت فکر ستاسې د شخصيت مثبت تصوير دی.

لسم: د اصلاح خوی

په ځان کې دا خوی وپالئ، چې اصلاح له ځانه پيل کړئ. تاسې که په ځان
کې کومه نيمگړتيا گورئ، فکر مه کوئ چې ستاسې شخصيت ته به يې
زيان نه وي رسولی. فکر مه کوئ چې خلک به تاسې د نيمگړتياوو سره سره
ومني او شخصيت ته به مو درناوی ولري. بنايي ډېر ستاسې په خطاوو او
نيمگړتياوو سترگې پټې کړي، خو دا د دې مانا نه لري، چې تاسې
سپېڅلي ياست او د شخصيت مرغلرې ته مو تاوان نه دی رسېدلی. هڅه
وکړئ دا مزل د يو بڼه خوی په توگه د ځان له اصلاح پيل کړئ، بيا د نورو
اصلاح په فکر کې شئ، ستاسې دا فصل به ډېره ثمره ولري او ستاسې دا
ونه به ډېره مېوه ونيسي. مدام د ځان د اصلاح په فکر کې شئ او هڅه
وکړئ هغه عادت او کړنه چې ستاسې شخصيت ته زیان رسوي له ځانه لرې
کړئ. دا خوی په ځان کې وپالئ او د دې خوی د لارې لارويان شئ.

مسووليت پېژندنه

مسووليت پېژندنه ټولنيز ارزښت دی. ډېری کسان له مسوولیته تېښته کوي، مسوولیت نه مني او که چېرې په یوه موضوع کې پر یا پاتې راشي، نو په اسانه خپل مسوولیت ته غاړه نه ږدي. ډېر ځله داسې وشي، چې موږ خپلې سهوې او خطاوې چې باید په اړه یې بخښنه وغواړو او مسوولیت یې ومنو له خلکو پټوو او ځان ته برائت ورکوو. ډېر ځله داسې کېږي، چې خپله پرې د نورو پر اوږو اچوو او د مسوولیت له حلقې سره باسو. دا ښه کړنه نه ده او موږ هر یو باید لومړی خپل مسوولیت درک کړو او د خپل مسوولیت په اړه که پاتې راځو باید پر خپلې سهوې او خطا اعتراف وکړو.

له مسوولیته تېښته زموږ گناه نه شي معاف کولای، موږ ته برائت نه شي راكولای او موږ نه شي سپینولای، موږ باید په دې اړه د خپل تفکر لوری بدل کړو او له مسوولیته د تېښتې پر ځای مسوولیت ومنو. مسوولیت منل په دې مانا نه دي چې موږ دې مدام ځان پر او ملامت ثابت کړو، مسوولیت منل د ارزښتونو سم درک او په اړه یې د ژمنتیا له مخې کړنه تر سره کول دي، زموږ ډېری سهوې له دې امله دي چې موږ خپل مسوولیتونه سم نه دي درک کړي او د ناکامیو پر مهال مو مدام د تېښتې له هنره کار اخیستی. که موږ پر خپل مخ له مسوولیته د فرار دروازي وتړلې بیا له مسوولیته د تېښتې د فکر پر ځای د مسوولیت د درک په اړه ښه قضاوت

کولای شو، بیا مسوولیت پېژنو او ځان به په دې قانع کولای شو چې څه باید وکړو او خپلې چارې څنگه پر مخ یوسو.

تاسې د محاکمو دیوانونه پرانیزئ، تاسې څارنوالیو ته ورشئ او د مجرمانو دوسیې وگورئ، تاسې د پولیسو په ماموریتونو کې د تورنو کسانو خبرې واورئ، درته به معلومه شي چې هر یو یې له مسوولیته تېښته کوي او خپله پرې نه مني، یا خپله پرې پر نورو اچوي. دا تگلاره که څه هم د یو شخص جرم نه شي کمولای او نه ورسره په مرسته تعبیر بدای شي، بلکې لا ډېرې ستونزې ورته پیدا کوي او د حقایقو د پلټنې بهیر له خنډونو سره مخامخ کوي. کله چې له مسوولیته تېښته د انسان په وجود کې د خوی او عادت په توگه ځاله جوړه کړي، بیا نو د بغاوت، سرکشیو او قانون ماتونې داسې انسان ترې جوړ شي چې هېڅکله خپل مسوولیت نه مني او د مسوولیت نه د فرار په لاره کې ډول ډول منطق او دلایل وړاندې کوي.

د مسوولیت نه منل ډېرې ستونزې لري، یو دا چې موږ په هر ځای کې کار کوو او د هرې ادارې کار کوونکي یوو، چارې به مو په سمه توگه نه ترسره کېږي او واردمخه به له موږ سره دا پرېکړه وي، چې که څوک یې په اړه راڅخه پوښتي، نو موږ به له مسوولیته د فرار درواغجنه پلمه د هغوی مخې ته ږدو او په دې وزرو به د مسوولیت له کپسه الوزو. دا روحیه په موږ کې یو ډول جرئت روزي، چې بیا په شخصیت کې د منفي اثر په توگه زموږ په وجود کې ځای نیسي او مدام موږ د مسوولیت له اصله فرار ته هڅوي. دویم دا چې که خپل مسوولیت ونه پېژنو په خپله دنده کې یو بريالی

کارکوونکی نه یوو، یوازې د ادارې چوکۍ راباندې بنده ده او د ادارې د پرمختګ په لاره کې لوی خنډ یوو.

درېیم دا چې که خپل مسوولیت نه منو او د خپلو ناکامیو په اړه د مسوولیت احساس نه کوو، نو حتمي ده چې خپله پړه به پر نورو اچوو او له دې سره به یو داسې کس گرم او پر گڼو، چې اصلاً په دې برخه کې هېڅ مسوول او ملامت نه دی.

په رواني لحاظ دا خوی شخصیت ته د بدو پایلو په مانا دی، دا فکر په هغو خلکو کې غښتلی وي، چې قانون ماتوي او د خپلو ناسمو کړنو لپاره پلمې جوړوي، دا فکر انسان د اعتماد له نړۍ بې برخې کوي او د ښو صفاتو باور ترې اخلي.

نو په کار ده موږ خپل مسوولیت درک کړو او د خپل مسوولیت د منلو زغم ولرو.

مطالعه

مطالعه د ذهن د تمرين لپاره ښه وسيله ده، پوهه او معلومات دمطالعي جوهر دی، هغوی چې مطالعه لري خبرې يې په منطق برابرې وي، هغوی چې له کتاب سره تړلي دي په ډېر څه پوهېږي. له مطالعي سره د انسان په ذهن کې معنوي پانگه زياتېږي، د فکر ماشين په حرکت راځي او د تعقل حکمت د انسان په فکري نړۍ کې کور جوړوي.

که غواړئ چې د فصاحت او بلاغت خواره مو نصيب شي، د مطالعي ملگرتيا مه پرېږدئ. که غواړئ خبرې مو وزن او درنښت ولري، د مطالعي کتاب ته د خپل ذهن په کتابتون کې ځای ورکړئ. که غواړئ د معلوماتو نړۍ مو ارته او پراخه شي د مطالعي سندره زده کړئ. ځکه چې مطالعه ټولنيز ارزښت دی او دا ارزښت خپلول زموږ دنده ده.

اناتول فرانس وايي: « پوهه هغه کيلي ده، چې ټولې دروازې ورباندې پرانيستل کېږي.»

هغوی چې مطالعه لري، تر نورو ښه پوهېږي او ښه قضاوت کولای شي. مطالعه تاسې سرلوړي کوي او په ټولنه کې درته د محبوبيت تاج په سروبي. په مجلس کې د هغه چا خبره ډېره اغېزمنه وي، چې مطالعه لري. هغه کس پر خلکو ډېر گران وي، چې خبرې يې د مطالعي له منطقه الهام اخلي. د هغه چا په خبره ډېر باور کېږي، چې دلايل يې پر مطالعه ولاړ وي. له

مطالعه پرته پر يوې موضوع بحث کول او خپل نظر وړاندې کول د لېوني له نظر سره توپير نه لري او د عقل خاوندان ورباندې باور نه کوي.

مطالعه کول د شخصيت جوړونې په اړه ډېره مهمه او اړينه ده، که غواړئ په ټولنه کې معنوي شخصيت ولري، مطالعه وکړئ. که غواړئ شخصيت مود عزت او درناوي وړ وگرځي، په مسلسل توگه ځان له کتاب او مطالعې سره وتړئ. که غواړئ چې د عزت شمله دريه سر شي، د مطالعې د پير مريدان شئ. له مطالعې سره به ستاسې وخت ارزښتمن شي، له ذهنه به مود عبثو سوچونو دېوان کډه وکړي، روح او اروا به مود تسکين او ډاډ نړۍ ته پناه يوسي او په شخصيت کې به مود ډول مانيز قوت وده وکړي.

هغوی چې مطالعه لري وينې او بيدار وي، هغوی چې مطالعه لري، تر نورو غاړه هسکه وړي، هغوی چې مطالعه لري تر نورو پر خپل نفس ډېر باور لري. مطالعه تاسې پر ځان باوري کوي او د يو ډول اخلاقي جرئت، بسياينې او قناعت خواږه در په برخه کوي.

مطالعه د فکر فانوس دی، مطالعه د تفکر ډيوه ده، د استعداد او وړتيا مېوه د مطالعې له ونې تر لاسه کېږي، د الفاظو او مانا مرغلرې د مطالعې په سمندر کې موندل کېږي او انسان ته د اعزاز او اکرام خرکه د مطالعې په کور کې په تن کېږي.

مطالعه د انسان له ذهنه د منفي فکر تيارې لري کوي او د مثبت تفکر لور ته يې رابولي. مطالعه ذهني ستړيا ته بڼه نسخه ده، که تاسې د يو کتاب شل مخه ولوستل، پخپله به دا درک کړئ چې ذهن موله تاسې د څومره

هوساينې، سکون او خوشالۍ احساس کوي. که تاسې د يو کتاب څو مخه د ژور فکر له مخې ولوستل او څو شېبې د مطالعې تل ته ښکته شوي، بيا به وگورئ چې په تاسې کې څومره مانيز بدلون راغلی دی. که مو يو کتاب ولوست، گومان مه کوي چې تاسې هغه پخوانی شخص ياست، اوس ستاسې معلومات پراخه شوي او ذهن مو تر پخوا ډېر څه خپل کړي دي. د هر کتاب لوستنه به ستاسې شخصيت بدل کړي او په پوهه او علميت کې به مولوی مثبت بدلون راشي.

هر انسان هغومره ستر او لوی دی، څومره يې چې د مطالعې نړۍ پراخه ده، لکه يو شتمن چې ډېره مادي پانگه ولري لوی شتمن بلل کېږي، همدا ډول عالم او دانا شخص د خپلې معنوي پانگې (پوهې) له مخې ستر او لوی شخص وي. څه فکر کوئ دا پانگه له مطالعې پرته تر لاسه کېدای شي؟ تاسې داسې عالم ليدلی چې له مطالعې پرته عالم شوی وي؟ داسې څوک پېژنئ چې مطالعه نه لري او خبرې او معلومات يې په منطق او علمي معيار برابر وي؟ دا ناشونې ده چې له مطالعې پرته دې يو څوک د شخصيت دغه سترتوب تر لاسه کړي.

د امريکا نامتو ليکوال **بريان تورېسي** وايي: «که تاسې د ورځې له نيم ساعت څخه تر يو ساعته مطالعه وکړئ، نو په اوونۍ کې به مو يو کتاب لوستلی وي، په مياشت کې به مو څلور کتابه او په کال کې به مو تر پنځوسو کتابونو لوستلي وي، چې په لسو کلونو کې به دغه شمېر پنځه سوه کتابه شي.» دغه ليکوال وايي: «هغه کسان چې په خپلو موټرونو کې ډېر گرځي، بايد موټر د مطالعې د ماشين په توگه وکاروي، په موټر کې

علمي شيان واورې او له دې لارې خپل ذهن ته ډېر څه وسپاري». ترايسي زياتوي چې هر موټر لرونکی که په خپل موټر کې په مسلسل توگه د علمي مسایلو غږيز پروگرامونه واورې، دوی به په کال کې له پنځه سوه تر زرو ساعتونو پورې مطالعه کړې وي.

هو! که غواړو چې په ټولنه کې اغېزمن شخصیت ولرو، نو د خپل مسلک په اړه باید د مطالعې لاره ونیسو، کولای شو په خپلو کورونو کې د ټیپ یا کمپیوټر نه په گټه اخیستنې داسې څه واورو، چې زموږ مطالعه غښتلي کړي او موږ ته د معلوماتو د ښار «ور» پرانیزي.

د مطالعې لپاره بله بڼه لاره داده، چې موږ په غونډو، سیمینارونو او ورکشاپونو کې برخه واخلو او د نورو له تجربو خپل ذهن ته ډېر څه خپل کړو، دا هم یو ډول مطالعه ده چې موږ یې په اسانه تر سره کولای شو.

زه ډېر شتمن خلک پېژنم چې د مطالعې په نوم هېڅ هم نه لري، معلومات یې کمزوري وي او په علمي محافلو کې د کمتری او بېوسی احساس د دې اجازه نه ورکوي چې څه ووايي. زه د دولتي ادارو ډېر داسې مامورین پېژنم، چې په دفتر کې ټک کار هم نه لري، سهار چې حاضري لاسلیک کړي، تر مازیگره یې د یوې روپۍ گټه دولت ته نه وي رسېدلي او نه کومه داسې بوختیا لري، چې هغه ورباندې مصروفه شوی وي، خو بیا هم مطالعه نه کوي او نه یې چا په لاس کې کومه ورځ کتاب لیدلی وي.

مطالعه پر غره ختل نه دي، مطالعه د ذقمو خښل هم نه دي، مطالعه کوم داسې څه نه دی، چې تر سره کول یې انسان ته ستونزمن وي. راځئ! همدا

نن ژمنه وکړې چې مطالعه پیلوو او هره ورځ د یو کتاب لس مخه لولو، که تاسې دا تمرین پیل کړ، باور لرم چې د هرې ورځې په تېرېدو سره به یو ډول سکون او خوشالي احساس کړئ او هره ورځ به مو په لوستل شویو پاڼو کې زیاتوالی راشي. دا تمرین دی، په لومړۍ ورځ چې مو څومره وسه وه هماغومره ولولئ. په دویمه ورځ بیا هڅه وکړئ یو یا دوه مخه زیات ولولئ، په پوره باور سره ویلای شم چې که تاسې درې میاشتې په مسلسل توګه دې کار ته دوام ورکړ بیا به د مطالعې په خوند پوه شئ، بیا به مو له کتاب پرته وخت نه تېرېږي او د سفر پر مهال به هر ورو یو شمېر کتابونه د مطالعې لپاره له ځانه سره اخلئ.

تاسې ښایي ډېر لوی خلک وپېژنئ، ښایي له پوهانو، عالمانو او د بصیرت له خاوندانو سره مو دوستي او ملګرتیا وي، د هغوی کمال همدا دی چې مطالعه کوي او د ذهن نړۍ ته څه سپاري، که موږ د ذهن نړۍ ته څه وسپارل د تولید دغه فابریکه بېرته موږ ته خپل تولید راکوي او موږ سرلوږي کوي، لکه یوه فابریکه چې د تولید لپاره خامو موادو ته اړتیا لري همدا ډول زموږ ذهنونه مطالعې او معلوماتو ته اړتیا لري، ذهن ته چې څه وسپارو، نو څه به راکړي او څه به تولید کړي، چې څه ونه سپارو له دې ذهنه بیا د تولید تمه مه لرئ او ژر ده چې دا ماشین په تپه ودرېږي.

د عظیم الشان قرآن لومړنۍ وحې د «أقراء» یانې ولوله په کلمه پیل شوې ده، په دې کلمه کې دا حکمت پروت دی چې انسان باید پوهه له لوستنې تر لاسه کړي، انسان باید ولولي او د لوستلو له لازمې زده کړه وکړي. دا د مطالعې د حکمت په اړه ستر منصوبي دلیل دی.

د چين ستر عالم كنفيسيوس وايي: «زرگونه كيلومتره سفر له يوه گامه پيل كېږي»

نور اځي! دا سفر همدا نن پيل كړو، همدا نن ژمنه وكړو چې د مطالعې جوهر خپلوو او له دې قافلې سره د اوږده مزل لپاره تيارى نيسو. همدا نن يو گام پورته كوو، يو كتاب پرانيزو او د مطالعې په كرونده كې قدم اخلو. دا عزم اسانه دى او په اسانه موږ د خپل هدف مقام ته رسولى شي.

مېلمه پالنه

مېلمه پالنه زموږ د افغاني ټولني ټولنيز ارزښت دی، دا ارزښت د پښتني ارزښتونو تر ټولو غوره ارزښت هم گڼل کېږي. پښتانه مېلمه ته خوشالپېري او مېلمه د خدای ﷻ دوست گڼي. د مېلمه پالنې په اصل کې د مينې، انسان دوستۍ، هيومنېزم، ملگرتيا او خلوص فلسفه پټه ده. پښتانه د خپل مېلمه ډېر عزت کوي، د مېلمه درناوی کوي او ټوله پاملرنه يې دې ته وي، چې مېلمه بې قدره او خپه نه شي.

د پښتنو د حجرو او ډېرو کلتور د همدې ارزښت روښانه تصوير دی، په کليو او بانډو کې اوس هم حجرې شته او د مېلمه پالنې اصل ته پوره پاملرنه کېږي. کليوال دا وياړ گڼي چې کلي ته راغلی مسافر، لاروی، يا کوم بزار او بوغان مېلمه کړي او د خدای ﷻ د دوستانو (مېلمنو) د مېلمه پالنې وياړ ورپه برخه شي. هغوی دا خبره عيب گڼي چې څوک ورته ووايي ستاسې له کلي مسافر وږی لار، يا چا شپه ورنکړه.

زما يو دوست کيسه کوله يو غربي پوځي ورته ويلې وو، چې ستاسې دوه کلتوره مې ډېر خوښېږي، يو مېلمه پالنه او بل په سترې مشي کې يو بل ته غېږه ورکول. هغه ويل چې پښتانه مېلمه ته خوشالپېري، د مېلمه درناوی کوي او کله چې سترې مشي کوي، نو غېږه ورکوي، چې په غېږه ورکولو کې يو بل ته زښت زيات خلوص او درناوی څرگندېږي او دا فرهنگ په تاسې پښتنو کې ډېر غښتلی دی.

موږ ډېر ارزښتونه لرو چې پښتونولي يې بولو، لکه غیرت، مېړانه، حیا، همت، سخاوت، دوستپالنه، د تور سرو درناوی، د مظلوم نه دفاع، یو چا ته پناه ورکول، جرگه او داسې نور، خو مېلمه پالنه پکې په نړیواله کچه شهرت لري او پښتانه مېلمه پال او مېلمه دوست یادېږي.

پښتانه نه یوازې دا چې د مېلمه قدر کوي، مېلمه پالنه خپله وجیبه او فرض گڼي، مېلمه پالنه خپل پښتني اصل گڼي، مېلمه پالنه د پښتني فرهنگ جوهر گڼي. هر پښتون مېلمه ته هغه څه د خوراک لپاره برابروي چې په وس يې پوره وي، خو په ورین تندي يې د مېلمه مخې ته ږدي او مېلمه ته د خپل زړه د خلوص دروازه پرانیزي.

د مېلمه پالنې اصل ټولنیزه گټه داده چې انساني اړیکې ورسره غښتلې کېږي، د دوستۍ روابط پراختیا مومي او انساني راشه-درشه د اړیکو پر مراندو تړل کېږي. د مېلمه پالنې جوهر نه یوازې دا چې مېلمه پاله کورنۍ درنه او عزتمنه معرفي کوي، بلکې له زړونو کرکې او نفرتونو باسي او د صمیمیت او محبت پسرلي ته ځای ورکوي. مېلمه پالنه زموږ د ټولنې تر ټولو غوره ټولنیز ارزښت دی او باید دغه ارزښت وپالل شي.

مینه و محبت

مینه، پر زړونو حکومت کول او په هر زړه کې ځانه ته کور جوړول دي او دا ټولنيز ارزښت دی. هر کس دې ته لېواله دی چې د خلکو په زړونو کې ځای ولري، خلک ورسره مینه وکړي او ټولنه ورته په درنښت او اهميت قايله شي. دې موخې ته سپری څنگه رسېدلای شي او کومې لارې چارې دي، چې يو کس د بل په زړه کې د مینې کور جوړوي؟

مینه ده چې د هر زړه دروازه ټکوي او پکې ځان ته کور جوړوي، مینه ټولنيز ارزښت او د انساني ژوندانه جوهر دی، مینه هغه بنايستونه او بنسټګرانې وېشي، چې بها او قيمت يې نه شي ټاکل کېدای، مینه هغه مرغلره ده، چې هر سپری يې پېر ته تيار دی. که موږ د خپل زړه په کرونده کې مینه وکرله د هر چا زړه به مو په اسانه لاس ته راوړی وي. تاسې په خپل سوچ کې هغه کس راوړئ، چې تاسې ته ډېر گران دی، وبه گورئ چې د هغه شخصيت له مینې کيسه کوي، بيا هغه کس ذهن ته راوړئ چې تاسې يې ښه نه گڼئ، وبه گورئ چې دويم کس د مینې جوهر نه لري. بايد هڅه وشي د خپل شخصيت له نړۍ کرکې وباسو او مینې ته پکې ځای ورکړو، بايد هڅه وشي چې مینه د خپل شخصيت د يوې اغېزمنې برخې په توگه په ځان کې وپالو او دې ارزښت ته وده ورکړو، مینه پر زړونو د حکومت کولو کيلی ده. ويليم شکسپير وايي:

“ Love looks not with the eyes, but with the mind.”

يانې مينه په سترگو نه ښکاري، بلکې په ذهن سره ليدل کېږي. د کرکې د توپان مخه په مينه نيول کېږي، په خپل شخصيت کې د مينې ډيوه بله کړي او نورو ته ترې رڼا ووبشي، تر مينې د زړونو لاسته راوړلو بڼه وسيله نه شته. مينه د انسان شخصيت درنوي او د عزت مقام وربخښي. تاسې چې له خلکو سره خومره مينه لرئ، په هماغه کچه تاسې د هغوی په زړونو کې ځای لرئ.

د نورو د مينې پر وړاندې مينه کول په دې مانا دي، چې تاسې د هغوی پور وړ ادا کړ، خود نورو د کرکې پر وړاندې که مو مينه وکړه، نو تاسې خپل اخلاقي مسووليت تر سره کړ او مقابل شخص مو په دې وپوهاوه چې تاسې هغه ته د مينې حکمت او فلسفه وړاندې کوئ.

يوه خوږه خبره د انسان اروا ته سکون او آرام بخښي، خو په مقابل کې يوه ترخه خبره انسان په هيجان راوړي. د اسلام په مبارک دين کې موسکا صدقه گڼل شوې او دا د سخاوت هغه چينه ده، چې د ډېرو د محبت تنده ورباندې ماتېداي شي. مينه د انسان معنوي ښکلا ده، مينه د انسان په شخصيت کې هغه پټ جوهر دی چې په الفاظو، حرکاتو او افعالو کې څرگندېداي شي. مينه د بشريالني او بشر دوستۍ ښکارندويي کوي او مينه ناک انسان د يو غوره انسان په توگه پر ټولنه مني.

مينه تاسې ته څوک نه شي ډالۍ کولای او نه کوم داسې روزنتون شته چې هلته د مينې روحيه وپالل شي، د مينې ښاپېرۍ پکې ستره شي او بيا ورسره تاسې د خپل ژوندانه لاره يوه کړي. مينه به تاسې په خپل وجود کې

پېدا کوي، پخپله به يې روزئ او د خپل شخصيت په لويه نړۍ کې به ورته ځای ورکوي. نور تاسې ته مينه نه شي درکولای او په دې فکر کې هم نه شي، چې نور به مينه درکوي، بلکې تاسې به نورو ته مينه ورکوي او د دې سخاوت سرخان به تاسې ياست.

دا گومان مه کوي چې هر انسان دې د دې مکتب زده کوونکی وي، بلکې تاسې نورو ته دا په اثبات ورسوي چې د مينې په نړۍ کې مو امتياز په برخه دی او هر هغه څه چې نورو ته يې وړاندې کوي، ستاسې د مينې او محبت سوغات دی. دې اصل ته د يو فرهنگ په توگه کارکول په کار دي، دا اصل بايد په ټولنه کې عام شي. دا تهذيب دی، اخلاق همدا دي او اخلاقي زينت همدې ته وايي. مينه په عمر پورې نه ده تړلې، دا طلايي مرغۍ په هر عمر کې خپلولای شي، دا لويه شتمني هر وخت ستاسې په لاسونو کې ده، دا عزت هر وخت ستاسې په برخه دی.

که مو ماشومان د مينې په حکمت پوه کړل او د مينې کيسې مو ورزده کړې تاسې په خپلو لاسونو د بشريالني د يو مکتب ډبره کېښودله. دا جاريه صدقه به تاسې ته ډېر څه په برخه او ستاسې د ماشومانو راتلونکې به له بنایستونو ډکه کړي. دا به د يوې مهذبې ټولنې د جوړېدا هڅه وي، دا به داخلاقياتو د قافلې جوړول وي، دا به د ټولنيزو ارزښتونو لپاره اساس وي. ځکه چې ماشوم زده کړې ته اړتيا لري او په کار ده د هغه ذهن ته د مينې او محبت رڼا لار پيدا کړي. راځئ! د مينې د حکمت فلسفه ولولو او په ځانونو کې دغه هستي وپنځوو.

نسب و منصب

زموږ په ټولنه کې د نسب او منصب مسئله خورا د پام وړ ده، دا دواړه توکي د ټولنيزو ارزښتونو په توگه مطرح دي. له شک پرته چې د اسلام مبارک دين نسب او منصب ته اعتبار نه ورکوي، بلکې د انسان جوهر په تقوا او پرهېزگاري، ديانت او بنو اخلاقو کې ټاکي، خو په کلتوري ټولنو کې يو شمېر ارزښتونه وي، چې په خلکو کې يې د درنښت ځای او مقام خپل کړي او ولس ورته په يو څه قايل وي، چې له هغو څخه يو هم د نسب او بله د منصب مسئله ده.

دلته دا خبره عامه ده چې فلانی د کوم نسب سرې دی؟ فلانی نسبي دی که نه؟ يا دا چې فلانی د کوم خاندان سرې دی، له دې ټولو موخه او هدف دا وي، چې فلانی کوم قوم ته منسوب دی؟ ايا په قومي لحاظ ياد سرې دی که نه؟ د قوميت په لحاظ په خلکو کې ځای لري که څنگه؟ د نسب سلسله يې څه ده او په ټولنه کې په نسبي لحاظ کوم وزن او ټول لري؟

د نسب دا بحث بيا په ټولنه کې په دوه برخو وېشل شوی دی، يو ستانه قومونه او نسبونه دي، لکه سيدان (پاچايان)، مياگان، اخندزادگان، ميران، ملايان، شېخان، اغاگان، مجددیان، صاحبزادگان او... خلک دوی ته د ستانه په نوم درناوی لري، خلک د دې لپاره د دوی درناوی کوي، چې دا تر ډېره بې ازاره خلک دي، له دين او روحانيت سره تړلي دي، په ټولنه

کې د خلکو د خیر لپاره غږ پورته کوي، خپلې جامې او نسب ته په کتو داسې کار نه کوي، چې د ده قومي ارزښت ته زیان ورسې او د قام سپکاوی یې وگڼل شي، د یادو نسبونو له ډلې سیدانو ته په دې هم درناوی کېږي، چې د رسول الله (ص) اولاده ده.

بله ډله د قومي غښتلتیا او اجتماعي نفوذ په اعتبار قومونه دي، چې د هېواد په ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي مسایلو کې ډېر مطرح دي، لکه احمدزي، ځدران، منگل، خوگیانی، شینواري، مومند، پشه یان، جبار خېل، دستوخېل، تره خېل، مشوایي، سالارزي، عرب، ازبک، هزاره، ترکمن او داسې نور. د نسب له مخې د خانانو او ملکانو هم درناوی کېږي، خلک ورته په احترام قایل دي او خبره یې منل کېږي او اورېدل کېږي.

زموږ په ټولنه کې قومي اعتبار د ټولنیزو ارزښتونو په توگه ځای لري او خلک دې اصل ته ډېر گوري، ان تر دې چې که څوک له چا سره خپلولي کوي، نو لومړنۍ پلټنه به یې دا وي چې پوه شي مقابل لوری په کوم قوم او نسب پورې تړاو لري. دا د یو چا د هويت پېژندنې لپاره خورا مهمه ده، د قوم او نسب له معلومېدا وروسته یې بیا په منصب فکر کېږي، که څه هم په ښاریاتو کې دا خبره لږه وړاندې وروسته ده، په ښار کې تر ډېره منصب او شتمنۍ ته اهمیت ورکول کېږي او بیا ورپسې د نسب خبره وي، خو په هر صورت نسب او منصب دواړه هغه څه دي، چې په ټولنه کې ارزښت لري.

له شک پرته زموږ په ټولنه کې د منصب د خاوندانو ډېر درناوی کېږي او دغه موضوع د ټولنیز ارزښت په توگه مطرح ده. له وړو کي منصبدار نیولي تر لویه ټول هغه څوک دي، چې خلک یې قدر کوي او یا کم تر کمه په ښو

نومونو ياد پرې، لکه مامور صاحب، مدير صاحب، امر صېب، معلم صاحب، ډاکټر صاحب، انجنير صاحب، ولسوال صاحب، والي صاحب، قومندان صاحب، رئيس صاحب، وزير صاحب او دې ته ورته منصبونه هغه څه دي، چې له ډېر پخوا په دې ټولنه کې مروج او د درنښت ځای لري.

په دې اړه ما ته يوه کيسه را ياده شوه، زموږ يو کليوال جان سيد نومېده، الله^ج دې يې وبخښي! اما ليدلی و! هغه په کلي کې په ظابط مشور و. وايي کيسه داسې وه چې يو وخت د بهسودو پول نه و جوړ شوی او خلک به په جاله کې پورې وتل، مازيگر جاله وان خلکو ته انکار وکړ او رت يې ورته وويل چې له سينده مو نه شم پورې ايستلای. خلک وار خطا شول چې اوس به په بنار کې چېرته او له چاسره شپه کوي، چې هر څومره عذر و زاری يې جاله وان ته وکړې ځای يې ونه نيو، دا وخت کليوالو خپلې سوداگانې او غاړې غوټې شاته واچولې او بېرته د بنار پر لور روان شول، گوري چې جان سيد د جالې خواته راروان دی، جان سيد چې له قده لوړ او غښتلی سړی و، د عسکري منصبدار په شکل ښکارېده، کليوالو ورته له جاله وانه شکايت وکړ او په کيسه يې پوه کړ. وايي چې کليوال يې راټول کړل او ورته يې وويل چې تاسې غم مه کوئ، ټول راسره د جالې خواته لاړ شئ، چې کله د جاله وان خواته ورنږدې شوو، تاسې به يوازې دومره ووايئ چې «ظابط» صېب هغه جاله وان دادی. نور زما کار دی، زه يې په چاره پوهېږم.

وايي چې کله جان سيد د جالې خواته ورغی، يو کس غږ کړ، چې ظابط صېب هغه جاله وان دادی! دا وخت جان سيد په جاله وان په قار شو او په توندو الفاظو يې ورته وويل: سرکوزيه! بې ادبه، اوس به دې پوتکی

وباسم، څنگه دې ويلې چې دا خلک نه پورې باسم؟ غوارې چې په خپل امر دې زنجير او زولانه کړم. جاله وان چې کله وليدل چې سړی ته د ظابط خطاب وشو، نو وار خطا شو، په خواره ژبه يې وويل: «نه ظابط صېب ما دسې نه دي ويلې، دا خلک په ما باندې دروغ وايي» جان سيد ورباندې بيا څو پټکې وکړې او يې گواښه، دا وخت جاله وان جاله راتاوه کړه او د جان سيد په شمول ټول کسان پکې سپاره او له سينده پورې وتل. کله چې جاله وان لار کليوال له خدا شنه وو، ټولو ويل چې له دې وروسته به جان سيد ته «ظابط» وايو. بيا تر مرگه جان سيد خلکو د ظابط په نامه پېژانده او چا ورته خپل اصلي نوم نه اخيسته.

خبره تر منصبه پورې راغله، دلته اوس هم د ټولنيز ارزبنت په توگه د منصب د خاوندانو درناوی کېږي او خلک د منصب خاوندان په بڼه نوم يادوي. نو په لنډه توگه ويلای شو، چې نسب او منصب زموږ د ټولني دوه ارزبنتونه دي.

يووالی

يووالی او اتحاد يو له مهمو ارزښتونو څخه دی، اتفاق او اتحاد د قومونو د بري او کاميابۍ سرچينې دي، دا اتفاق د فکر له يووالي رامنځته کېږي. اتفاق دې ته وايي چې د يوې ټولنې خلک خپل ارزښتونه تعريف کړي او خپلو ملي او عقيدوي ارزښتونو ته د ژمنتيا له مخې دې هوکړې ته ورسېږي، چې په خپلو کې به مخالفتونه نه کوو، د ولس د خير او سوله ييز ژوندانه د رښتينولۍ لپاره به شخصي گټې شا ته پرېږدو او د ملي گټو په محور به راټولېږو، له خپل هېواد او خپلو خلکو سره به مينه کوو، د مرستې او همکارۍ په روحیه به يو بل پالو او له هر ډول، ژبنی، قومي، سمتي، نژادي، مذهبي او نورو توپيرونو او تبعيضونو به ډډه کوو، نو هله به د اتفاق او يووالي بنا ته رسو او هله به مو يو والی په يو ځواک او قوت بدلېږي.

هونبنيار ولسونه که سياست کوي، هم يې موخه دا وي چې د خلکو د خير لپاره قدم واخلي، خپل سياسي مشران تر هغې تايديوي او تر هغې ترې ملاتړ کوي، چې خير يې ولس او هېواد ته رسي، کله چې سياسيونو د خپلو ژمنو او اهدافو له لارې شاته کېږي، د فکري ملاتړې قافله ترې مخ گرځوي او ټول په يوه اتفاق د يو بل مشر او زعيم په خوا راټولېږي. دا سياسي اتفاق

دی، مانا دا چې سیاست که سم و، نو وینس ولسونه ترې ملاتړ کوي او که ناسم و ترې مخ ګرځوي. اجتماعي اړیکې ساتل د یووالي او اتحاد لپاره خورا اړینې دي، د ولسونو تر منځ د اتحاد لپاره راشه-درشه مهم اصل دی. د ارزښت دا مرغلره ډېره قیمتي ده او باید وساتل شي.

نلسن منډېلا وایي: «موږ د مختلفو ژبو ویونکي بېلابېل قومونه نه، بلکې د بېلابېلو ژبو ویونکي یو قوم یو» که په ټولنه کې شعوري وینستیا وه، ژبه ولسونه نه شي بېلولای، ژبه یوازې د ځان پوهولو او بل پوهولو وسیله ده، بل هېڅ امتیاز یې نه شته، که موږ خپلو ملي ګټو ته یو تعریف ولاړه، ژبه موسره نه شي بېلولای. اسلامي عقیده هم داده چې په قومیت او ژبیت به سره نه راټولېږو او نه به سره جلا کېږو. افغانان چې کله په اتفاق وو، نړۍ زموږ وه. موږ به د ولسونو د خیر لپاره اسونه زین کول او هغه ځمکې به مو د آسونو له سومانو ایستلې چې اوس پکې الوتکې په مزل سترې کېږي. موږ بل څه نه لرل، یوازینی وسله زموږ یووالی او اتفاق و.

موږ چې له هر غلیمه آزادي اخیستې د بري راز مو له اتحاد او اتفاق پرته بل څه نه و، موږ کومه عصري او پرمختللي تکنالوژي نه لرله، موږ د نفوسو په اعتبار هم له نورو زیات نه وو، خو غښتلي اتفاق د وخت لوړې ژورې زموږ پر مخ هوارې کړې او موږ یې د بریالیتوب «طور» ته پورته کړو، موږ یې د الله ﷻ له نصرته برخمن کړو او موږ یې سرلوړي کړو.

اتفاق کومه فلسفه نه ده، چې موږ یې ولولو او پر ځان یې عملي کړو، اتفاق کوم قانون نه دی، چې له لوستلو وروسته ورباندې عمل وکړو او نه اتفاق داسې یو غږ دی، چې په یوه ناره به ټول ولس زموږ په غږ راوینس او راټول

شي. اتفاق د خپل سیرت او شخصیت په چاپیریال کې پالل کېږي او دا اړیکې د حسنه اخلاقو او بصیرت له مخې غځېږي. په کور کې اتفاق، په کلي کې اتفاق، په دفتر کې اتفاق، د ولسوالۍ په کچه اتفاق، د ولایت په کچه اتفاق او ... دا د یوې مفکورې په توګه په ټولنیز ژوندانه کې وده کوي او د اتحاد په نوم له هر لوري راپورته شوې رڼاګانې سره یو ځای کوي او د ارزښتونو ښار د رڼاګانو په ښار بدلوي. دې فکر ته کار کول په کار دي، له دې سره به زموږ د بغاوت او شقاوت روحیه ماته شي او مثبت فکر به مو د یو ملي ارمان په توګه خپلې ریښې په ټولنه کې خورې کړي.

د امریکا ننه د پرشم ولسمشر جیمي کارتر وايي:

“ We are of course a nation of differences. Those differences don't make us weak. They are the source of our strength”

هغه وايي: «موږ یقیناً د توپيرونو ملت یو، خو دا توپيرونه موږ نه کمزوري کوي، بلکې دا زموږ د ځواکمنتیا سرچینې دي»

هر هېواد بېلابېل قومونه او د بېلابېلو ژبو خلک لري، مهمه داده چې ولس باید په فکري او شعوري لحاظ وینښ او د ملي وحدت او یووالي لپاره غښتلی عزم او اراده ولري. ولس باید ځان د هېواد په هېنداره او ملیت باید د ملت په هېنداره کې ځان وګوري.

موډ چې څومره وېشل کېږو، واړه کېږو او ځواک مو کمېږي. څومره چې سره يو کېږو، غبنتلتيا او ځواکمني پخپله زموډ کور ته راځي او موډ ته د بري کيسه کوي.

نور اځئ چې د يووالي سندره زده او د وحدت په نوم يې زمزمه کړو.

سوله او خپلواکي

سوله او خپلواکي دوه بېلابېل ټولنيز ارزښتونه دي، سوله او خپلواکي د هوساينې، خوښۍ، ملگرتيا او ټولنيز ژوند د سمون غږ دی، سوله او خپلواکي د ژوندانه اړتيا ده، سوله او خپلواکي دراحت او سکون راز دی او سوله او خپلواکي د ټولو نېکبختيو سرچينه ده.

هر انسان سوله غواړي او خپلواکي غواړي، هم خپل هېواد او ولس ته سوله او خپلواکي او هم ټولې نړۍ ته، موږ افغانانو هره جگړه د سولې او خپلواکۍ لپاره کړې، د هر بنسکېلاک پر ضد مو د سولې او خپلواکۍ لپاره غږ پورته کړی. زموږ هره قرباني د سولې او خپلواکۍ لپاره وه. کله چې پر موږ جگړه تحميل شوې، موږ يې پر وړاندې د سولې او خپلواکۍ دريځ نيولی. موږ د جگړې ډېرو توپانونو ځپلي يو، ځکه خو تر هر چا د سولې او خپلواکۍ په قدر ښه پوهېږو، سوله او خپلواکي انسان ته سکون بخښي، آرام بخښي او هوساينه، ځکه خو هر با احساسه انسان د سولې او خپلواکۍ ترې دی. په سوله او خپلواکۍ کې د انساني نړۍ د سکون او خوشالۍ راز پروت دی، وينې او بېدار قومونه په سوله، خپلواکۍ او امن کې ژوند کوي، سوله او خپلواکي د بشر اړتيا او په سوله کې اوسېدل د ژوندانه مانا ده. ملت له سولې او خپلواکۍ پرته پرمختگ نه شي کولای، اسير ولسونه سوله او خپلواکي نه لري او خپله اراده نه شي تمثيلولای.

هغه ملتونه چې پر بامونو يې د سولې او خپلواکۍ بېرغونه رپاند دي، د سرلورې احساس کوي، هر انسان په سوله او خپلواکۍ کې ژوند کول غواړي، د ژوند ټولې اسانتياوې په سولې پورې تړلي دي او د ژوند هره سوکالي له سولې الهام او سرچينه اخلي.

سوله او خپلواکي د نړۍ د هوساينې روح دی. جگړه د تباهۍ لاره ده. خپلواکي د انسانانو حقوقو او انساني کرامت ته درناوی دی. اسارت او بنکېلاک د انسانانو د حقوقو پايمالول دي، که مو د سولې او خپلواکۍ پر نعمت شکر وکېښ هوساينه او نېکمرغي د همدې ونې مېوه ده.

هغوی چې په سوله او خپلواکۍ کې ژوند کوي، معنوي ارزښتونه يې په برخه دي، هغوی چې په سوله او خپلواکۍ کې ژوند کوي، سوکالي يې په نصيب ده او هغوی چې سوله او خپلواکي لري، د مادي او معنوي پرمختگونو سالاران دي.

افغانان سوله خوښی او پر خپلواکۍ مين ملت دی. سوله خوښوي، خپلواکي خوښوي او د سولې او خپلواکۍ له قافلې سره ملگرتيا کوي. مور وایو، پرېږدئ چې د بشريت پر اسمان د سولې او خپلواکۍ کوټرې والوزي، پرېږدئ چې له نړۍ وير او ساندي کېده وکړي، پرېږدئ چې نور تنکي ماشومان د جگړې له توپانه په امن وي، پرېږدئ چې نړۍ د سولې او خپلواکۍ له خوږو برخمنه شي.

آزادي تر باد شاهيـــــــــــــــــه لاتېری کا

چې د بل د حکم لاندې شي زندان شي

په رښتيا چې آزادي له باچاهيه د ډېر ستر ارزښت نوم دی، په آزادي کې سوله، امن، سکون او پرمختگ وي، په آزادي کې انسان په پوره واک او خپلواکۍ سره ژوند کولی شي، په آزادي کې انساني ټولنه د آرام، راحت او هوساينې احساس کوي او هر انسان له خپلو انساني حقوقو برخمن وي.

سوله او خپلواکي ټولنيز ارزښت دی، سوله او خپلواکي د ژوندانه مالګه ده، سوله او خپلواکي د پرمختگ کيلي ده، سوله او خپلواکي د مينې او خلوص هېنداره ده، سوله او خپلواکي د سمون او هوساينې تصوير دی، سوله او خپلواکي د فکر د آزادي اروا ده، سوله او خپلواکي د درناوي اصل دی، سوله او خپلواکي د علم او پوهې د ښار دروازه ده، سوله او خپلواکي د ژمنتيا او ارادې ځواک دی، سوله او خپلواکي د تصميم نيولو جوهر دی، سوله او خپلواکي د ټولنې عزت او سرلوري ده، سوله او خپلواکي د ټولنې شان او شوکت دی، سوله او خپلواکي د ولس ارمان دی او سوله او خپلواکي د يو ملت عزم او اراده ده.

نور اځی چې د دې عزم او ارادې له قافلې سره روان شو او په ګډه د هوساينې او سوکالی ښار ورشو.

د ليكوال چاپ اثار:

- 1 - ترخي خاطر (ناول) چاپ
- 2 - ستوري كيسه كوي (ناول) چاپ
- 3 - د خداى په كور كې (د لنه و كيسو ٲولگه) چاپ
- 4 - د بڼا پېرو په حرم كې (طنزيه ٲولگه) چاپ
- 5 - روحي ناروغ (طنزيه ٲولگه) چاپ
- 6 - وزر (د وجيزو ٲولگه) چاپ
- 7 - ربښتيا به وايو (نثري ٲولگه) چاپ
- 8 - دا هماغه هندوستان دى (د هند يونليك) چاپ
- 9 - يوزر ويو د ليلونه (ژباړه) چاپ
- 10 - فكر په كار دى (نثري ٲولگه) چاپ
- 11 - فولكلوريكه درملنه (چاپ)
- 12 - ٲولنيز ارزبنتونه همدا اثر

مننه او کور وداني

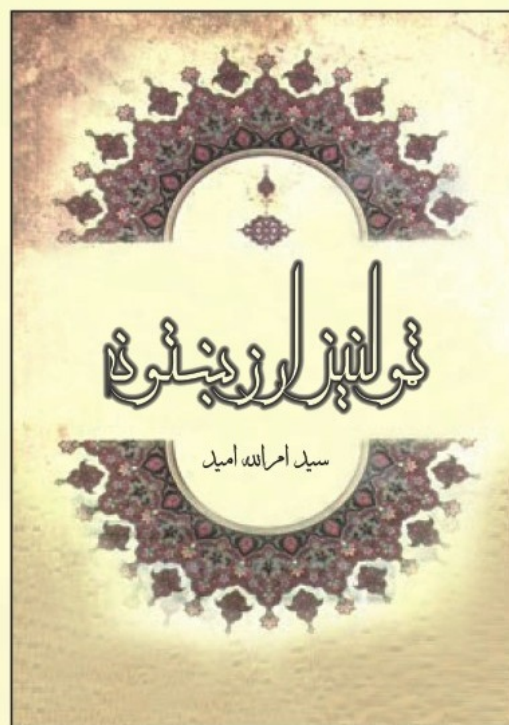
د افغانستان ملي تحريک له هېواد پال او فرهنگپال شخصيت
بناغلي (حميد ناصري) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ
ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ
يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو هېوادوالو څخه
په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو
د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا د دې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې د دې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحريک

The Social Values

د افغانستان ملي تحريك
www.melitahrik.com

**Sayed Amrullah
Omaid**

د خپرونو لړۍ: ٦٤

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**